

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องที่ทำการศึกษาวิจัยและข้อเสนอทางการวิจัยดังนี้

1. ความหมาย แนวคิดและนโยบายด้านความมั่นคงของชาติ
2. แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม
 - 2.1 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม
 - 2.2 ทฤษฎีไร้ระเบียบ
 - 2.3 แนวคิดด้านฐานอำนาจ
 - 2.4 ทฤษฎีความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง
3. การวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม
4. การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง
5. การบริหารจัดการศึกษานอกระบบ
6. รูปแบบและการสร้างรูปแบบ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมาย แนวคิดและนโยบายด้านความมั่นคงของชาติ

ความหมาย

พระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2495 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 69 ตอนที่ 16) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า ความมั่นคงหรือความปลอดภัยแห่งราชอาณาจักรหมายความว่า การให้เอกราชของชาติหรือสวัสดิภาพของประชาชนอยู่ใน ความมั่นคง ปลอดภัย รวมตลอดถึงการที่ประเทศดำรงอยู่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งสอดคล้องกับ วิชัย ชูเชิด (2547:15) ความมั่นคงของชาติ หมายถึง สภาวะการณ์หรือสภาพที่รัฐชาติ ภายใต้การนำของรัฐบาลที่มีอำนาจธิปไตยในการปกครองดินแดนดังกล่าวด้วยตนเอง ที่สามารถดำรงอยู่ด้วยความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็น ภัยธรรมชาติ ภัยจากภายนอก ภัยจากภายใน ความเกรงกลัว ความกังวล และความสงสัย มีความเจริญก้าวหน้า มีเสรีต่อความกดดันต่าง ๆ ซึ่งจะประจักษ์ให้เกิดอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนภายในชาติดำเนินไปได้อย่างอิสระ มีความแน่นแฟ้น

เป็นปีกแผ่น มีความแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงไปโดยง่าย มีความอดทนต่อแรงกดดันต่าง ๆ ที่มากระทบในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเอกราช อธิปไตย ในด้านบูรภาพแห่งดินแดน ในด้านสวัสดิภาพความปลอดภัยและผาสุกของประชาชน ในด้านการปกครองของประเทศและวิถีการดำเนินชีวิตของคน อีกทั้งจะต้องมีขีดความสามารถที่จะพร้อมเผชิญต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

แนวคิดด้านความมั่นคง

ได้มีนักวิชาการด้านความมั่นคงของชาติ ได้ให้แนวคิดด้านความมั่นคงไว้เป็นจำนวนมาก แต่แนวคิดของนักวิชาการด้านความมั่นคงของชาติที่น่าสนใจและที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีดังนี้

วิชัย ชูเชิด (2547:21) ได้ให้ทัศนะที่เป็นแนวความคิดที่มุ่งเน้นในการดำเนินการที่ก่อให้เกิดความมั่นคง โดยอาศัยพลังอำนาจของชาติ เพราะพลังอำนาจของชาติจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพิทักษ์รักษาสิ่งสำคัญที่เปรียบเสมือนหัวใจของชาติ นั่นก็คือ ความมุ่งประสงค์ของชาติและผลประโยชน์ของชาติ ความมุ่งประสงค์ของแต่ละชาติ และผลประโยชน์ของแต่ละชาติก็จะแตกต่างกันไปในแต่ละชาติ ซึ่งความมั่นคงของชาติจะมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับความมั่นคงของประชาชนภายในชาติแนวความคิดนี้ เป็นแนวความคิดที่หลายประเทศได้พึงเล็งและให้ความสนใจเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นของสิทธิความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยการดำเนินการเพื่อให้เกิดความมั่นคงของประชาชนภายในชาตินั้น จะต้องใช้พลังอำนาจของชาติในด้านต่าง ๆ มาเป็นเครื่องมือจำนวนมากเพราะประชาชนแต่ละบุคคลจะมีความมั่นคงได้ จะมีองค์ประกอบที่ต้องพิจารณาหลายประการเช่นสิทธิมนุษยชน คุณภาพชีวิต การศึกษา ฐานะทางการเงิน อนามัยชุมชน เมื่อเรามาพิจารณากันเรื่องความมั่นคงของชาติ คิดว่าบุคคลทั่วไปคงจะนึกถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ สงคราม การทหาร การสู้รบ หรือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง แต่ในปัจจุบันเรื่องของความมั่นคงของชาติเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ หลายประการที่แตกต่างกันหลายมิติ ซึ่ง ไม่ใช่มีแต่เรื่องของความรุนแรงแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังมีมิติอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรุนแรง หรือว่าสงคราม เช่น เรื่องของความมั่นคงภายใน ที่มีรากฐานมาจากความมั่นคงในชีวิตของคนในชาติ หรือ เรื่องของสิ่งแวดล้อมที่ผลมีกระทบต่อมนุษย์ เรื่องเหล่านี้ถือเป็นเรื่องราวอีกด้านหนึ่งของความมั่นคงของชาติ ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าเราซึ่งก็คือ ประชาชนทุกคนในชาติล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งสร้างให้เกิดความมั่นคงแก่ชาติได้

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม (2521: 401-425) ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์ปัญหาความมั่นคงของชาตินั้นก็คือการวิเคราะห์ความมั่นคงของระบบ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงของระบบสังคม เศรษฐกิจ และสถาบันที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มิได้หมายถึงความมั่นคงของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของประชาชนที่อยู่ ณ สังคมนั้น และความมั่นคงของระบบที่เป็นระบบย่อยจะต้องมีความสามารถในการ

ปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่จะต้องเปลี่ยนแปลง พัฒนา ทั้งทางด้านวัตถุและความคิดตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป อีกทั้งต้องยอมรับในหลักการ ประนีประนอมเป็นแนวทางในการต่อรอง เพื่อแก้ปัญหาไม่ใช่เป็นการพยายามจะเอาชนะด้วยกำลังโดย ขาดสติและเหตุผล

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2531:2-10) ได้ให้แนวคิดที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติไว้ว่า เป็นสภาพของสังคมที่เป็นปึกแผ่น มีเอกภาพ สมาชิกของสังคมมีความรู้สึกลดคล้าย เชื่อมั่นใน ความสามารถของรัฐที่จะปกป้องอันตรายให้กับตนเอง

ไอรินซ์ มาเรียน ดี.และ อิลค์ แฟรนค์ (Irish Marian D. and Elke Frant, 1978:382) ได้ให้ ทศนะไว้ในแง่มุมที่ต่างออกไปว่า ความมั่นคงแห่งชาติ ไม่ได้หมายถึงความสามารถในการป้องกัน การรุกรานจากภายนอกประเทศเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความสงบเรียบร้อยภายใน การมีกฎกติกาของ บ้านเมือง ประชาชนเต็มใจและยอมรับการตัดสินใจของรัฐบาล และความชอบธรรมของระบบ การเมือง และประชาชนจะต้องมีความเกรงกลัวต่อผลที่เกิดขึ้นหากไม่เชื่อฟังกฎหมายบ้านเมือง

จิราวรรณ กองเกิด (<https://sites.google.com/site/hyingeyem/bth-thi3>) ได้ให้แนวคิด ความมั่นคงของชาติที่เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ว่า ความขัดแย้งทางสังคมวัฒนธรรม และชาติพันธุ์เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ เพราะการแพร่กระจายวัฒนธรรมและการ สังสรรค์ทางวัฒนธรรมอาจสร้างความขัดแย้ง ถ้าสมาชิกในกลุ่มไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน โดยปกติ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และภาษาพูดร่วมกันมักจะไม่มี ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ของวัฒนธรรม ที่ต่างกัน การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรม หนึ่งหรือทั้งสองชุด ทั้งนี้อาจเกิดจาก หนึ่งการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาสู่อาณา บริเวณที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมอื่นอยู่แล้ว ถ้าการอพยพย้ายถิ่นนี้ไม่ได้รับการยอมรับอย่าง เป็นมิตรก็จะเกิดความขัดแย้งได้ สองการขยายดินแดนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อเสริมอาณาเขตของ ตนซึ่งมีผลในการรุกรานกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้รวมทั้งการยกทัพไปสู้รบกันดังเช่น สงครามสมัยโบราณ สามการล่าอาณานิคมของสังคมตะวันตก โดยกลุ่มที่มีอำนาจสามารถเข้าไป ครอบครองและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนด้วย สี่นอกจากนี้ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอาจเกิดจาก การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโดยการสื่อสาร ถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน ระบบการศึกษา และ เทคโนโลยีต่างๆ อย่างไรก็ตาม กรณีที่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีสูงเพราะสังคม วัฒนธรรมขัดแย้งกัน การปรับรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันไม่เกิดขึ้น ปัญหาเรื่องความขัดแย้งของ กลุ่มชาติพันธุ์ เกิดจากการที่แต่ละฝ่ายพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนและไม่ยอมรับ วัฒนธรรมของสังคมข้างเคียง หรือถ้าความขัดแย้งเกิดจากกรณีของการช่วงชิงอำนาจ ความสัมพันธ์

จะอยู่ในลักษณะศัตรูหรือคู่ปรับ เกิดสงครามช่วงชิงพื้นที่หรือผู้คน ข้อมูลในประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็น ตัวอย่างของความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสังคมวัฒนธรรมภาษาพูดต่างกันอยู่เป็นประจำ ในกรณีที่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมรุนแรง อาจเกิดเป็นขบวนการต่อต้าน เช่น ขบวนการแบ่งแยกดินแดนหรือขบวนการก่อการร้ายระหว่างโลกตะวันตกกับโลกมุสลิม หรือ แม้กระทั่งปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ส่วนหนึ่งก็มาจากปัญหาของชาติพันธุ์ ความเป็นรัฐ-ชาติ (Nation-state) ในปัจจุบัน

เอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (<http://www.identity.opm.go.th/identity/content/identity.asp?identity>) ได้กล่าวถึง เอกลักษณ์ของชาติ คือ ลักษณะเด่นหรือความดีเฉพาะที่ร่วมกันของชาติไทย หลอมรวมจิตใจของประชาชนในประเทศไทยให้รวมกันเป็นหนึ่งและเป็นพลังสำคัญในการรักษาความมั่นคงของชาติไทยไว้ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย สถาบันหลัก คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์

นโยบายความมั่นคงของประเทศไทย

แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2554 ได้กำหนดนโยบายความมั่นคงของรัฐ (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2554) ไว้ว่า ปกป้องและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้มีความมั่นคงในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและความรักสามัคคีของคนในชาติ โดยการเสริมสร้างจิตสำนึกให้มีความจงรักภักดี เทิดทูนปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งป้องกันอย่างจริงจัง มิให้มีการล่วงละเมิดพระบรมเดชานุภาพ ด้วยการถวายความปลอดภัยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ การเชิดชูพระเกียรติ การป้องกันและล่วงละเมิดสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนมีความจงรักภักดีและเทิดทูนสถาบัน รวมทั้งการป้องปรามกลุ่มที่เคลื่อนไหวที่อาจนำไปสู่การล่วงละเมิดสถาบัน

เห็นได้ว่า เรื่องของความมั่นคงของชาติเป็นเรื่องที่มีปัจจัยและองค์ประกอบที่แตกต่างกันมากมาย และหลายระดับ แต่จากความหมาย แนวคิดที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ เอกลักษณ์ของชาติไทย และนโยบายความมั่นคงของประเทศไทยที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ความมั่นคงของชาติเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบระหว่างรัฐบาล ประชาชน ดินแดน และเอกราช อธิปไตยเหนือบูรพาพแห่งดินแดนที่ทุกส่วนสามารถดำรงอยู่ได้และดำเนินไปด้วยความปลอดภัย อย่างอิสระ มีความแน่นแฟ้นเป็นปึกแผ่น มีความแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลงไปโดยง่าย มีความอดทนต่อแรงกดดันต่างๆ ที่มากระทบในทุกๆ ด้าน ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร และลักษณะเด่นหรือความดีเฉพาะที่ร่วมกันของชาติไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ประกอบด้วย สถาบันหลัก คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา

สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันที่หล่อหลอมจิตใจของคนในชาติให้รวมเป็นหนึ่ง ทำให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นขึ้นในชาติบ้านเมือง เป็นความมั่นคงของชาติ ประกอบกับแผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2552-2554 ได้กำหนดนโยบายความมั่นคงของรัฐ (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2554) ไว้ว่า ปกป้องและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้มีความมั่นคงในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและความรักสามัคคีของคนในชาติ โดยการเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้มีความจงรักภักดี เทิดทูนปกป้องสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ รวมทั้งป้องกันอย่างจริงจัง มิให้มีการล่วงละเมิด เกิดเป็นความคงอยู่ของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ควบคู่กัน ไปกับรัฐคือประเทศไทยสืบไป

ซึ่งในการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์ “ความมั่นคง” เป็นความหมายเฉพาะเจาะจงโดยยึดแนวคิดความมั่นคงของชาติ เอกลักษณ์ของชาติไทย และแนวนโยบายด้านความมั่นคงแห่งรัฐของประเทศไทย ดังกล่าวว่าเป็นความคงอยู่ของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งในการวิจัยนี้หมายถึงการมีเนื้อหาในหลักสูตรในการให้การศึกษาของสถานศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสารของสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เพื่อปลูกฝังการเรียนรู้และการพัฒนาระบบคิดให้บุคคลบนพื้นที่สูงมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม

แนวคิดและทฤษฎีทางสังคมที่ใช้เป็นแนวคิด ทฤษฎีในการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกแนวคิด ทฤษฎี 4 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ทฤษฎีไร้ระเบียบ แนวคิดด้านฐานอำนาจ และทฤษฎีความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง เพื่อนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ คือ หนึ่งทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม เป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องระบบโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมที่ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของสังคมคือความมั่นคงของชาติ สองทฤษฎีไร้ระเบียบ เป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องความซับซ้อนทางสังคมเพื่อผู้วิจัยจะได้เข้าใจแนวคิดในการแก้ปัญหาความซับซ้อนทางสังคมเชื่อมโยงไปสู่การทำให้เกิดความมั่นคงของชาติ สามแนวคิดด้านฐานอำนาจเป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องอำนาจ เพื่อหาวิธีการที่จะใช้อำนาจในด้านสันติวิธีเพื่อทำให้เกิดความมั่นคงของชาติ และสี่ ทฤษฎีความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง เป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง เพื่อหาวิธีการในการขจัดความขัดแย้งที่ชาญฉลาดที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของชาติที่ยั่งยืนในเรื่องที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยโดยมีรายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ระบบโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมที่ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของสังคมนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดซึ่งเป็นมุมมองที่น่าสนใจไว้หลายท่านดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551:25-26) กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมนี้ถือว่า ตัวแบบสังคม (Model of Society) เป็นเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) เป็นบิดาทฤษฎีนี้ เขาจะมโนครวั้งในการใช้ตัวแบบแบบนี้ คือ เพียงบอกว่าสังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง แต่ศิษย์ของเขา เช่น Paul Von Lilienfeld และ Bene Worms เน้นชัดว่าสังคม คือ อินทรีย์อย่างหนึ่ง (an actual living organism) ในปัจจุบันนักสังคมวิทยาเข้าใจว่า ตัวแบบ เป็นเพียงอุปมาเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (Reality) ซึ่งข้อเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้ตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสังคมได้ 3 ประการ คือ หนึ่งสังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง สองระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สาม ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้น ไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ แบบที่สุดโด่งกว่าแบบอื่นในหมู่นักโครงสร้าง – หน้าที่นิยม มองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้ หนึ่ง สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง (Self-regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกัน และรักษาดุลยภาพไว้ได้ สองในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ ส่วนต่างๆสามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลภาพไว้ได้ สาม เมื่อเป็นดั่งนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) เชิงสังคมวิทยาจึงควร ต้อง มุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่างๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนี้จะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพด้วย และสี่ในระบบที่มีความต้องการ จำเป็นสังคม จึงต้องมี โครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประการให้มีการพึ่งพา (homeostasis) ดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใด ๆ หรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างในขณะเดียวกันนักทฤษฎีที่สำคัญของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้แก่ อีมิล เดิกไฮม์ (Emile Durkheim) เอ.อาร์ แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) ทาลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parsons) และโรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551:27) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

อีมิล เดิกไฮม์ (Emile Durkheim) เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ยึดถือแนวความคิดทั่วไปของนักวิชาการฝรั่งเศส ซึ่งมีฐานคติที่สำคัญเกี่ยวกับสังคมดังนี้ หนึ่ง สังคมมนุษย์เป็นองค์ภาวะ (Entity)

โดยตัวของมันเอง สังคมไม่ใช่เป็นส่วนรวมขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันขึ้นเป็นสังคมแต่เป็นสิ่งที่มากกว่านั้น สังคมเป็นสิ่งที่ชีวิตที่แตกต่างไปจากส่วนผสมต่าง ๆ ที่มารวมกัน และเน้นว่าสังคมเป็นองค์ภาวะทางสังคม (Social Whole) มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้าง มีชื่อต่างหากไปจากส่วนผสมที่ประกอบขึ้นเป็นสังคม สอง ส่วนประกอบต่าง ๆ ของระบบ หมายถึง สังคมปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นทั้งมวลที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นระบบอินทรีย์ระบบหนึ่ง ตามสภาพ “ปกติ” และ “ไม่ปกติ” ของสังคม คือ ระบบสังคมที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นของระบบได้ดีก็อยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าไม่สามารถสนองความต้องการได้ก็อยู่ในภาวะไม่ปกติ ซึ่งเป็นการยอมรับว่าสังคมต้องมีความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหนึ่ง สังคมใดมีชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ จะต้องทำหน้าที่เพื่อขจัดความต้องการเหล่านี้ให้หมดไป และถ้า ระบบของสังคมคือมีความสมดุลของระบบอยู่ด้วยจุดสมดุล (Equilibrium Points) คือจุดต่าง ๆ ที่สังคมมีความเป็นปกติ ซึ่งเกิดจากการที่ความต้องการได้รับการตอบสนอง คือระดับของการตอบสนองกับระดับของความต้อการเท่ากันความสมดุลก็เกิดขึ้น

ส่วนโบรนิสลาฟ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) และ เอ.อาร์ แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R.Radcliffe-Brown) ได้รับอิทธิพลความคิดอินทรีย์นิยม (Organicism) ของอิมิล เด็กไฮม์ เขาพยายามหาทางแก้ไขปัญหาคัดข้อในการใช้อินทรีย์ ปัญหาสำคัญที่เขาองคือปัญหาเรื่องอันตวิทยา (Teleology) คือ อะไรที่กำหนดไว้ได้ก่อนการศึกษาว่าจะต้องมี หรือสาเหตุอะไรที่สามารถกำหนดไว้ได้ก่อนล่วงหน้า แล้วถือว่าเป็นเรื่องสาเหตุสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องของปรัชญาไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์ เอ.อาร์ แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) ได้ให้ความหมายของความต้องการจำเป็นว่าเป็นภาวะที่จำเป็นในการคงอยู่ เขาคิดว่าหากกำหนดเช่นนี้แล้ว ความต้องการจำเป็นแบบสากลทั่วไปของมนุษย์หรือของสังคมก็ไม่มีอยู่ในทฤษฎีแต่จะต้องค้นหาโดยหลักฐานประจักษ์ด้วยแต่ละสังคมมนุษย์จะมีความต้องการจำเป็นไม่เหมือนกันเพราะแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นเวลาวิเคราะห์สังคมก็สามารถหลีกเลี่ยงได้ว่าทุกส่วนของวัฒนธรรมมีหน้าที่หรือส่วนของวัฒนธรรมที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่เหมือนกัน การวิเคราะห์สังคมเชิงหน้าที่จึงมีฐานคติหลายประการ คือ หนึ่ง ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่ง คือ บุรณาการของส่วนต่าง ๆ อย่างน้อยก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบุรณาการไม่ได้หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ สอง คำว่าหน้าที่ หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปเพื่อบำรุงรักษาบุรณาการนี้หรือความมั่นคงนี้ สาม ผล คือ ส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างในแต่ละสังคม จะสามารถแสดงให้เห็นว่า ได้มีส่วนอำนวยความสะดวกแห่งบุรณาการ หรือความมั่นคงนี้ได้ อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็นเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม แม้ว่า Radcliffe-Brown พยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ให้ดีขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาเพราะเขาไม่ได้กำหนดว่าสังคมจะต้องมีบุรณาการขนาดไหนจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และไม่ได้กำหนดคำจำกัดความปฏิบัติการ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาใหม่จากแนววิเคราะห์ของเขา

ที่สรุปว่า การเกิดโครงสร้างทางสังคมอะไรใหม่ ๆ ขึ้นมาก็เพราะการบูรณาการของสังคมซึ่งไม่จำเป็น
โบรนิสตรอฟ มาลิโนวสกี ได้ทดลองนำเอาหน้าที่นิยมมาใช้กับอินทรีย์นิยม หลักความคิดในการ
วิเคราะห์สังคมคือองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมทุกส่วนทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของ
มนุษย์และวัฒนธรรม “ทัศนะของหน้าที่นิยมที่มีต่อวัฒนธรรมเน้นหลักสำคัญที่ว่าประเพณีทุกอย่าง
วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรมสนองตอบความต้องการ
จำเป็นหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง และมีหน้าที่ที่จะต้องทำหรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียไม่ได้
ในวัฒนธรรมนั้น” จุดเด่นในความคิดหน้าที่นิยมของโบรนิสตรอฟ มาลิโนวสกี อยู่ที่แนวโน้มส่วนลด
(Reductionistic Tendencies) คือ แนวการวิเคราะห์ของเขายะเริ่มมีความต้องการจำเป็นของแต่ละคน เช่น
อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลาน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนี้ จึงต้องมีการรวมตัว
กันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคมหรือแม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นก็ด้วยสาเหตุอันเดียวกัน
แต่สัญลักษณ์ทำหน้าที่ควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติหรือกระทำตามแบบที่กำหนด เพื่อให้สามารถสนอง
ความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันการตั้งกลุ่มหรือชุมชนและ
วัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้ต้องมีกลุ่มหรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้น ไปสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้น
มานั้นอีกทอดหนึ่งวนเวียนไปเช่นนั้น จากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นความต้องการจำเป็นในวัฒนธรรม
ตามแนวของมาลินอส คือ หนึ่ง ประเภทที่สืบเนื่องมาจากชีววิทยา สอง ประเภทที่เกิดจากความต้องการ
ทางจิตวิทยา และ สาม ประเภทความต้องการอนุกรม เพื่อบำรุงรักษายอดการหรือวัฒนธรรมที่สนอง
ความต้องการประเภทแรกไว้ คือ โครงสร้างต่าง ๆ เกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ
ทางจิตวิทยาและทางวัฒนธรรม เมื่อใช้การวิเคราะห์แนวนี้แล้ว ก็ทำให้มาลินอสสามารถใช้คำอธิบาย
แบบส่วนลด (Reductionism) ได้ว่าทำไมโครงสร้างต่าง ๆ ในสังคมจึงมีอยู่และดำรงอยู่ต่อไป ความคิด
ของมาลินอสไม่เพียงแต่เป็นเรื่องอันตรวิทยาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องซ้ำซ้อนเพราะวัฒนธรรมนิยมมีอยู่เพื่อ
สนองความต้องการจำเป็นของตัววัฒนธรรม ในขณะที่ตัววัฒนธรรมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการทาง
ชีววิทยาและจิตวิทยา การให้เหตุผลแบบงูกินหางเช่นนี้เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อใช้การให้เหตุผล
แบบอันตรวิทยาผสมกับฐานคติส่วนลด ซึ่งปัญหานี้มักโครงสร้างหน้าที่นิยมสมัยใหม่สามารถแก้ไขได้

สำหรับแนวความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ ทาลคอต พาร์สัน (Talcott Parsons) นั้น
ประกอบด้วย คตินิยมด้านปรัชญา 3 ด้าน คือ หนึ่ง อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) คือ เป้าหมาย
ของการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมาก สอง ปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่ที่ว่า
อะไรที่ทดสอบได้จึงจะเป็นจริง และ สาม จิตนิยม (Realism) หรืออุดมการณ์นิยม คือ ความเป็นจริงเป็น
สิ่งสมบูรณ์ในตัวอาจเป็นมโนคติหรือเป็นจิตก็ได้ โดยความคิดของพาร์สันกว้างขวางมากซึ่งสรุปได้
ดังนี้

1. กลวิธีการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยาของทาลคอตท์ พาร์สัน ทาลคอตท์ พาร์สันยึดกรอบความคิดที่เรียกว่า Analytical Realism เป็นแนวในการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยา เขาได้ใช้กรอบนี้ในการสร้างทฤษฎี โครงสร้างของการกระทำทางสังคม (The Structure of Social Action) พาร์สันเห็นว่า ทฤษฎีต่าง ๆ ในสังคมวิทยานั้นจะต้องพยายามใช้สิ่งกัปที่จำกัดจำนวนหนึ่งที่เป็นตัวแทนด้านต่าง ๆ ของสภาพวัตถุวิสัยของสังคม สิ่งกัปเหล่านี้จะต้องไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง แต่จะต้องสอดคล้องกับแก่นของปรากฏการณ์เหล่านั้น แยกปรากฏการณ์เหล่านั้นออกจากกันได้ และเมื่อนำมารวมกันจะเป็นตัวแทนของความเป็นจริงทางสังคม ลักษณะเด่นของกรอบความคิดของทาลคอตท์ พาร์สัน อยู่ที่วิธีการใช้สิ่งกัปนามธรรมเหล่านี้ในการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยา ซึ่งเป็นโลกแห่งความเป็นจริง สิ่งทีลาคหวังคือ กลุ่มสิ่งกัปที่จัดเป็นระบบสำหรับวิเคราะห์ ซึ่งแสดงลักษณะสำคัญและเป็นระบบของจักรวาลโดยไม่ต้องมีข้อมูลประจักษ์มากมายทฤษฎีจะทำหน้าที่เบื้องต้นในการจัดชั้นแบ่งประเภทปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนลักษณะสำคัญของการจัดระเบียบปรากฏการณ์เหล่านี้ ยิ่งกว่านั้นพาร์สันยังเน้นด้วยว่า ประพจน์เกี่ยวกับการมีอยู่หรือสภาพการณ์ข้อความสัมพันธ์และข้อความเชิงเหตุ (Associational and Causal Statements) อาจไม่เป็นตัวแทนความจริงของโลกทางสังคม จนกว่าจะได้มีการจัดชั้นในเชิงสิ่งกัปของจักรวาลให้ได้เสียก่อน

2. แนวความคิดเรื่ององค์การสังคมทาลคอตท์ พาร์สัน ทาลคอตท์ พาร์สันเชื่อว่า ทฤษฎีการกระทำอาสาณิยม (Voluntaristic Theory of Action) เป็นศูนย์รวมของสิ่งกัปและฐานคติจากอรรถประโยชน์นิยม ปฏิฐานนิยมและจิตนิยม (Utilitarianism, Positivism and Idealism) ซึ่งนำมาสร้างทฤษฎีองค์การสังคมเชิงหน้าที่ขึ้น (Functional Theory of Social Organization) โดยในขั้นแรกอาศัยคติอาสาณิยมมาองการตัดสินใจของผู้กระทำทางสังคม (Normative Constraints) และสถานการณ์ (Situational Constraints Action) ดังนั้น การกระทำโดยเสรีหรือเชิงอาสา (Voluntaristic) จึงประกอบด้วยปัจจัยที่เป็นมูลเหตุ ดังนี้ หนึ่ง ผู้กระทำ หมายถึง ปัจเจกชน สอง เป้าหมาย ที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์ สาม วิธีต่าง ๆ ที่ผู้กระทำจะเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย สี่ สถานการณ์ อันเป็นฉากซึ่งผู้กระทำจะต้องนำเข้ามาพิจารณา ในการที่จะเลือกวิธีหนึ่ง วิธีใดในการบรรลุเป้าหมาย ห้า ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน อันได้แก่ ค่านิยมบรรทัดฐานทางสังคมและความคิดต่าง ๆ ซึ่งผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาประกอบในการเลือกวิธีการบรรลุเป้าหมาย และหก การตัดสินใจโดยเสรี ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับหรือบรรทัดฐานและสถานการณ์

3. ความคิดเรื่องระบบการกระทำยุคต้น ระบบการกระทำ (System of Action) เกิดในบริบททางสังคม ซึ่งเป็นบริบทที่ผู้กระทำมีสถานภาพและแสดงพฤติกรรมตามที่สถานภาพกำหนดไว้ สถานภาพและบทบาทต่าง ๆ ในสังคมประสานสัมพันธ์กันในรูปของระบบต่าง ๆ หน่วยการกระทำจึงมีฐานะเป็นระบบการกระทำระหว่างกัน (System of Interaction) ซึ่งการกระทำในที่นี้ คือ แสดงบทบาท

ของผู้กระทำประกอบไปด้วยผู้กระทำจำนวนมาก ซึ่งก็มีสถานภาพและแสดงบทบาทที่รวมกันเข้า เรียกว่า ระบบสังคม พาร์สันสร้างระบบต่าง ๆ ขึ้น ระบบแรก คือ ระบบบุคคล คือ ระบบการกระทำ ระหว่างกัน หรือการกระทำระหว่างมนุษย์หลายคนที่มีลักษณะเป็นระบบ ระบบวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ เกณฑ์การปฏิบัติของสังคม ต่อมาเป็นระบบอินทรีย์ ได้แก่ พันธุ์และกระบวนการกระทำชีวภาพต่าง ๆ ในขั้นแรกระบบต่าง ๆ ตามความคิดของทาลคอตท์ พาร์สันก็มีเพียงสามระบบเท่านั้น ต่อมาพาร์สันได้ สร้างระบบที่สี่ขึ้น เรียกว่า ระบบสังคม ซึ่งเป็นระบบที่เขาใช้ในฐานะนักสังคมวิทยาจะต้องวิเคราะห์ ระบบหลังนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบบสังคม ระบบบุคคลและระบบวัฒนธรรม และเขา ได้พัฒนาความคิดของเขา โดยรายละเอียดในหนังสือชื่อ The Social System ความคิดระบบสังคมของ ทาลคอตท์ พาร์สันนั้น เนื่องจากจุดสนใจของพาร์สันอยู่ที่ระบบสังคม ดังนั้นเขาจึงสนใจเรื่องบูรณาการ ในระบบสังคม และระหว่างระบบสังคมกับระบบวัฒนธรรมและระบบบุคคล ตามความคิดของเขาใน การบูรณาการของระบบสังคมจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ (Functional Requisite) คือ หนึ่งระบบสังคมจะต้องมีคนหนึ่งซึ่งเพียงพอที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ระบบต้องการ สองระบบสังคมจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรมที่ทิ้งไม่รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำการอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น หลังจากนั้นพาร์สันได้สร้างกรอบความคิดกับความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบสังคมคือสังกัดกับเรื่อง กลายเป็นสถาบัน ซึ่งหมายถึงแบบแผนที่ค่อนข้างถาวรของการกระทำระหว่างกันของบุคคลใน สถานภาพต่าง ๆ แบบแผนเหล่านั้นอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม การยึดค่านิยมของคนเกิดขึ้นได้สองทาง คือ บรรทัดฐานทางสังคมที่บังคับพฤติกรรมจะสะท้อนค่านิยมทั่วไปและระบบความเชื่อของวัฒนธรรม ส่วนค่านิยมและแบบแผนอื่น ๆ อาจกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบบุคคล ซึ่งย่อมจะก่อผลกระทบหรือ สนองต่อความต้องการจำเป็นของระบบ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความยินดีเต็มใจในการปฏิบัติหน้าที่ของ บุคคลในระบบสังคมอีกทอดหนึ่ง และสำหรับแนวคิดการกลายเป็นสถาบันของทาลคอตท์ พาร์สัน จะเป็นทั้งกระบวนการและโครงสร้าง กระบวนการกลายเป็นสถาบันมีขั้นตอนง่าย ๆ ดังนี้ หนึ่ง ผู้กระทำซึ่ง มีภูมิหลังต่างกัน เข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม สองสิ่งที่ผู้กระทำได้รับการขัดเกลามาก่อน เป็นผลจาก ความต้องการ การจำเป็นและวิธีการมีความต้องการจำเป็นเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ตอบด้วยการ รับเอาแบบแผนวัฒนธรรม ตามโดยผ่านกระบวนการกระทำระหว่างกันนี้เองบรรทัดฐานทางสังคมจะ ก่อรูปขึ้น เมื่อผู้กระทำปรับการขัดเกลาก็ได้รับมาก่อนเข้าหากัน สี่ บรรทัดฐานเหล่านั้นเกิดเป็นแนวทาง ปรับการขัดเกลาก่อนเข้าหากันของผู้กระทำ แต่ละคนเดียวกันก็ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม และห้าบรรทัด ฐานเหล่านี้จะทำให้หน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกันอันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น การกลายเป็น สถาบันเกิดขึ้นได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมานี้ แต่ทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงและการบำรุงรักษา สถาบัน ก็อาศัยขั้นตอนเหล่านี้ด้วย เมื่อการกระทำระหว่างกันกลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้วระบบสังคมก็

เกิดขึ้น ระบบสังคมนี้อาจไม่ได้หมายถึง สังคมทั้งสังคมตามความคิดของพาร์สัน แต่อาจหมายถึง องค์การสังคมขนาดใด ก็ได้ ไม่ว่าขนาดเล็กหรือใหญ่ เวลาพาร์สันจะพูดถึงระบบสังคมที่หมายถึงระบบ สังคมมนุษย์ระบบสังคมเล็กเขาจะใช้ระบบสังคมย่อย (Subsystem) สรุปได้ว่า การกลายเป็นสถาบันเป็น กระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบันแล้วรวมกันเข้า เป็นระบบสังคม (พูดอีกอย่างในระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง) เมื่อ ระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลายอย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าระบบ ย่อย สังคมมนุษย์ คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคม จะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและสัมพันธ์ กับระบบบุคคล และในช่วงที่พัฒนาความคิดเรื่องระบบสังคม พาร์สันได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า Pattern Variables ขึ้น ซึ่งเป็นระบบสังกัด แสดงคุณลักษณะของระบบสังคมต่าง ๆ ระบบสังกัดชุดนี้ สามารถใช้ จำแนกประเภทแบบของแผนภูมิ (Modes of Orientation) ในระบบบุคคล ระบบค่านิยมของวัฒนธรรม ต่างๆ และความคาดหมายเชิงบรรทัดฐานของระบบสังคมได้ สังกัดชุดนี้สร้างขึ้นมาจากมีตัวแปรเป็นคู่ ที่มีลักษณะตรงกันข้าม เวลาวิเคราะห์อาจนำไปใช้จำแนกแนวการตัดสินใจของผู้กระทำ ระบบค่านิยม หรือความคาดหมายตามบทบาทก็ได้ ดังนี้ หนึ่ง Affectivity-Affective Neutrality เกี่ยวกับปริมาณของ อารมณ์หรือความพึงพอใจ ตามแต่สถานการณ์ที่ใช้ ควรแสดงอารมณ์หรือความรักมากหรือน้อย สอง Diffuseness-Specificity แสดงถึงว่ากรณีนั้นๆควรมีความผูกพันในการกระทำระหว่างกันมากน้อยเพียงใด ความผูกพันควรแคบและเจาะจงหรือความผูกพันควรกว้างขวาง ไร้ขอบเขต สาม Universalism-Particularism เป็นตัวแปรที่กล่าวถึงหลักการประเมินค่าการกระทำของผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันว่า ควรใช้หลักการวัดค่าสากลอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือจะใช้หลักจิตวิสัยเฉพาะกรณี ที่ Achievement-Ascription เกี่ยวกับการประเมินผู้อื่นว่าควรประเมินจากผลงานเป็นหลักหรือดูจากเชื้อสายเป็นหลัก เช่น จากเพศ อายุ เชื้อสาย หรือสถานภาพทางครอบครัว และห้า Self-Collectivity แสดงถึงว่าการกระทำนั้น ควรมุ่งประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ทาลคอตท์ พาร์สันถือว่าสังกัดเหล่านี้เป็น ระบบค่านิยมที่ควบคุมบรรทัดฐานของระบบสังคมและควบคุมการตัดสินใจของระบบบุคคล ดังนั้นรูป ของระบบการกระทำแท้จริงสองระบบคือบุคคลและสังคมเป็นภาพสะท้อนสองระบบค่านิยมในวัฒนธรรม ความสำคัญของระบบวัฒนธรรมในการควบคุมระบบการกระทำอื่น ๆ จะยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่ออภิปรายงาน ขึ้นอื่นต่อมาในขณะเดียวกันพาร์สันพยายามตอบปัญหาที่ว่าระบบบุคคลผสมผสานเข้าไปในระบบสังคม ได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดดุลยภาพมีกลไกสองตัว คือ การขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ การขัดเกลาทางสังคมทำให้ระบบบุคคลมี โครงสร้างที่เหมาะสมเจาะกับระบบ สังคม การควบคุมทางสังคม ทำให้ลดบทบาทตามสถานภาพได้รับการจัดระเบียบในระบบสังคม เพื่อลด ความตึงเครียดและการเบี่ยงเบน กลไกสำคัญสองอย่างช่วยแก้ปัญหาของระบบสังคมได้ คือ ปัญหาเรื่อง

เสถียรภาพหรือบูรณาการยอมรับว่ากลไกนี้อาจล้มเหลว ซึ่งอาจนำไปสู่การเบี่ยงเบนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งก็เป็นสิ่งจำเป็นทำให้เกิดบูรณาการและดุลยภาพในระบบสังคม ตามความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบทาลคอตท์ พาร์สันเห็นว่า ระบบการกระทำมีความต้องการพื้นฐาน 4 ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ การปรับตัวเป็นเรื่องของการแสวงหาสิ่งจำเป็นต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมแล้วแจกจ่ายไปทั่วระบบ การบรรลุเป้าหมาย หมายถึง การกำหนดเป้าหมายใดเป็นเป้าหมายก่อนหลัง แล้วระดมทรัพยากรของระบบเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย บูรณาการ หมายถึง การประสานงานและการบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ของระบบ กฎระเบียบประกอบด้วยสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ การบำรุงรักษาระเบียบและการจัดการกับความตึงเครียด การบำรุงรักษาระเบียบเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการ ทำให้ระบบสังคมมีลักษณะอันเหมาะสม การจัดการกับความตึงเครียดเกี่ยวข้องกับความต้องการ และความแรงกดของลักษณะภายในในระบบสังคม ซึ่งทาลคอตท์ พาร์สันกำหนดให้ระบบสังคม 4 ระบบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการจำเป็น คือ หนึ่งระบบวัฒนธรรมแก้ปัญหากฎระเบียบ สองระบบสังคมแก้ปัญหาเสถียรภาพ สามระบบบุคคลแก้ปัญหาการบรรลุเป้าหมาย และสี่ระบบอินทรีย์แก้ปัญหาการปรับตัวความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็จะถูกมองว่าเป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหาแต่ละระบบและระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจหรือศึกษาระบบใด ๆ ก็จำเป็นต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจระบบหรือระบบย่อยอื่นประกอบด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจดี เมื่อถึงจุดนี้เขาเชื่อว่าจะทำให้ระบบสังคมสังกัดกับสะท้อนความจริงทางสังคมหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริง

4. ลำดับขั้นของข่าวสารในการควบคุม ทาลคอตท์ พาร์สันหันมาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำ 4 ระบบ ซึ่งแต่ละระบบจะต้องแก้ไขปัญหาคำคัญ 4 ปัญหา ณ จุดนี้เองที่พาร์สันเริ่มพูดถึงระบบย่อย ระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคคล และระบบอินทรีย์ คือ ให้ระบบย่อยทำหน้าที่แก้ปัญหา 1 ใน 4 ปัญหาหลัก คือ ระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม สังคมควบคุมข่าวสารระหว่างบุคคล และบุคคลควบคุมข่าวสารของระบบอินทรีย์ ทาลคอตท์ พาร์สันแนะว่าแต่ละระบบอาจถือเป็นแหล่งพลังงานให้กับระบบที่สูงขึ้นไป คือ ระบบอินทรีย์เป็นแหล่งพลังงานให้ระบบบุคคล บุคคลเป็นแหล่งพลังงานให้ระบบสังคม ระบบสังคมเป็นแหล่งพลังงานให้ระบบวัฒนธรรมอีกทอดหนึ่ง เท่ากับว่าต่างระบบต่างควบคุมกัน กระบวนการนี้เรียกว่า Cybernetic hierarchy

5. สื่อกลางการปริวรรต (แลกเปลี่ยน) ทาลคอตท์ พาร์สันสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ภายในแต่ละระบบ และระหว่างระบบให้ชื่อว่า สื่อสัญลักษณ์กลางในการปริวรรต Generalized Symbolic Media of Exchange ในกระบวนการแลกเปลี่ยนหรือปริวรรตระหว่างกัน มักจะต้องนำเอาสื่อกลางมาใช้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารติดต่อ ในเชิงทฤษฎี คือ ตัวเชื่อมระหว่าง

ระบบการกระทำ ในท้ายที่สุดก็คือข่าวสาร โดยข่าวสารมีตัวแทนเป็นสัญลักษณ์ คนเราจะต้องร่วมกัน โดยใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อความคิดนี้สอดคล้องกับเรื่องการควบคุมข่าวสารในการแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันของระบบการกระทำต่าง ๆ เป็นไปได้ 3 ทาง คือ ทางแรก การแลกเปลี่ยนระหว่างระบบ การกระทำโดยใช้สิ่งเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น อำนาจ อิทธิพลและความผูกพัน ทางที่สอง การแลกเปลี่ยนภายในระบบใดระบบหนึ่งราคาของสื่อจะมีค่าเช่นเดียวกับที่ใช้กันระหว่างระบบนั่นเอง และทางสุดท้ายหน้าที่เฉพาะของแต่ละระบบจะเป็นตัวกำหนดสื่อกลางที่จะใช้ในระบบหรือระหว่างระบบ

6. การเปลี่ยนแปลงสังคม ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของทาลคอตท์ พาร์สัน ต่อเนื่องกับความคิดเรื่อง ลำดับขั้นของการควบคุมข่าวสาร โดยในกระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสาร พลังงานระหว่างและภายในแต่ละระบบนี้เองจะเป็นแหล่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แหล่งหนึ่งในกระบวนการดังกล่าว คือ การมีข่าวสาร-พลังงานมากเกินไป ซึ่งจะส่งผลให้มีข่าวสารหรือพลังงานเป็นผลออกของระบบมากเกินไป ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น อีกแหล่งหนึ่งคือ การมีข่าวสารหรือพลังงานน้อยเกินไป จะทำให้บรรทัดฐานขัดกันหรือเกิดการเสียเปรียบขึ้น ก็จะก่อผลกระทบต่อระบบบุคคลและระบบอินทรีย์ ดังนั้นระบบการควบคุมข่าวสารนั้น เป็นทั้งแหล่งที่จะทำให้เกิดความสมดุลและการเปลี่ยนแปลงได้ในตัวเพื่อให้เกิดความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทาลคอตท์ พาร์สัน ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการมาประกอบความคิดของเขาด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้เขาอาศัยแนวความคิดของอิมิล เด็กไฮม์ และเซอร์เบิร์ต สเปนเซอร์นำมาผสมกับทฤษฎีการกระทำของตน ทำให้ได้ความจริงเกี่ยวกับวิวัฒนาการ 4 ประการ คือ หนึ่ง วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างระหว่างระบบทั้งสี่ สอง วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างในแต่ละระบบ สาม วิวัฒนาการทำให้เกิดความเร่งในเรื่องบูรณาการ เกิดหน่วยหรือโครงสร้างด้านบูรณาการใหม่ และสี่ วิวัฒนาการทำให้พิสัย สามารถในการดำรงอยู่ของแต่ละระบบมีมากขึ้นรวมทั้งของสังคมมนุษย์ด้วย ดังนั้นแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของทาลคอตท์ พาร์สัน จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดเรื่องวิวัฒนาการและทฤษฎีการกระทำ โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น และแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ของ โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) ความคิดของเขาสรุปได้ 3 เรื่อง คือ หนึ่ง ความเป็นเอกภาพเชิงหน้าที่ของระบบสังคม (Functional Unity of Social System) บูรณาการเป็นความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคมจริงหรือไม่ ปัญหาอยู่ที่ว่าบูรณาการระดับไหนที่สังคมต้องการเพื่อให้สังคมอยู่ได้ ปัญหานี้ควรมีการศึกษาตัดสินกันด้วยข้อมูลสนามแต่ละสังคมอาจต้องการบูรณาการระดับต่างกัน สอง ความเป็นสากลเชิงหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ทางสังคม (Functional Universality of Social Items) มักคิดว่าถ้าวัตถุใดมีอยู่ในระบบสังคมแล้วจะต้องถือได้ว่า สิ่งนั้นมีหน้าที่ คือมีผลทางบวก

ต่อบูรณาการของระบบสังคม ทำให้เกิดปัญหาความซ้ำซ้อน เมอร์ตันบอกว่าควรศึกษาให้รู้ว่าแต่ละสิ่งทางสังคมมีหน้าที่หรือมีประโยชน์จริงหรือไม่ โรเบิร์ต เมอร์ตัน คิดว่า หนึ่ง สิ่งแต่ละอย่างทางสังคมอาจไม่มีหน้าที่ต่อสังคมก็ได้ สอง สิ่งทางสังคมบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่อย่างชัดเจน และสิ่งบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงก็ได้ สรุปได้ว่า สิ่งทางสังคมอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ หนึ่ง มีหน้าที่ชัดเจน สอง มีหน้าที่แฝง สาม ไม่มีหน้าที่ชัดเจน และสี่ ไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงต่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคมและวัฒนธรรม และสี่ ความขาดไม่ได้ของสิ่งต่าง ๆ เชิงหน้าที่ในสังคม (Indispensability of Functional Items for Social System) สิ่งทางสังคมบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่ขาดไม่ได้สำหรับสังคม ถ้าขาดแล้วทำให้สังคมแตกสลาย โรเบิร์ต เมอร์ตัน จึงชี้ให้เห็นว่านั่นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะสังคมอาจใช้สิ่งทางสังคมอื่นมาทดแทนได้ เขาจึงเสนอความคิดเรื่อง ตัวเลือกเชิงหน้าที่และตัวทดแทนเชิงหน้าที่ สรุปข้อคิดใหม่ของโรเบิร์ต เมอร์ตัน ที่เพิ่มเติมให้กับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ในส่วนนี้ก็คือ สิ่งทางสังคมบางอย่างอาจมีสิ่งที่เท่าเทียมกันมาทำหน้าที่ได้ บางอย่างเอาสิ่งอื่นมาทดแทนที่เดิมได้

ซึ่งสอดคล้องกับ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (<http://www.uniserv.cmu.ac.th/uniserv/km/filekm/>, 2552) ที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยามว่า ผู้วางรากฐานสำคัญคือ Emile Durkheim, Bronislaw Malinowski และ A.R. Radcliffe - Brown โดย Malinowski เสนอทฤษฎีการหน้าที่นิยามอย่างเป็นสากลว่า วัฒนธรรมตอบสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล 3 ด้าน คือ 1) ความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ดำรงชีวิตที่จำเป็น 2) ความต้องการด้านสังคมและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่ร่างกายได้รับความจำเป็นพื้นฐานได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การผลิตสินค้าและการควบคุมทางสังคมด้วยกลไกที่มีประสิทธิภาพ 3) ความต้องการเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ เช่น ความรู้ กฎหมาย ศิลปะ วัฒนธรรมเป็นต้น ทั้งนี้หน้าที่ของวัฒนธรรมเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษากระบวนการวัฒนธรรมทั้งหมด ส่วน Emile Durkheim เสนอทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมมากไปกว่าปัจเจกบุคคล เน้นเสถียรภาพทางสังคม ความเป็นระเบียบและผาสุกของสังคม มิฉะนั้นจะเกิดความไร้บรรทัดฐาน (Anomie) ซึ่ง Radcliffe - Brown เสริมว่าองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ Emile Durkheim ได้สนใจสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มที่ปัจเจกบุคคลผูกพันกับสังคมว่าเป็นวิธีแสดงออกที่ผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม โดยพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาหรือระบบความเชื่อกับสังคม และระดับปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม อันจะนำไปสู่ธรรมเนียมประเพณีที่มั่นคง และพิธีกรรมที่กลายมาเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม

นักวิชาการต่างก็ตีความคำว่า “ โครงสร้าง” แตกต่างกันไป ทั้งในฐานะที่เป็นภาวะที่มีโครงสร้าง (รูปธรรม)และสถาบัน กับภาวะที่มีคุณสมบัติไว้โครงสร้าง (นามธรรม) โดยที่ทั้งสองภาวะต่างเกี่ยวพันกันเชิงกระบวนการและสามารถแสดงออกได้ในเชิงวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ และ Radcliffe-Brown ได้อธิบายอย่างชัดเจนขึ้นว่า ระบบสังคมประกอบด้วยโครงสร้างและ กิจกรรมต่าง ๆ เป็นแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญ โครงสร้างดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม หน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม คือทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม ผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันให้ระบบดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสมดุล (Equilibrium) ของสังคมไว้ ซึ่งแนวคิดของ Radcliffe – Brown ได้ละเลยการกล่าวถึงความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงทำให้มีข้อจำกัดในการศึกษาสังคมที่ซับซ้อน กล่าวโดยสรุป คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ช่วยในการอธิบายบริบทของสังคมในมิติขององค์ประกอบของสถาบันต่าง ๆ ที่ปรากฏ ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนในรูปแบบของวิถีชีวิต การใช้กลไกทางสังคมผ่านระบบความเชื่อและค่านิยมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคน ให้สังคมอยู่ในภาวะสมดุล (Equilibrium) ไม่ให้เกิดความไร้ระเบียบ (Anomie)

โดยสรุปแล้ว แนวความคิดในการวิเคราะห์สังคมของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมที่ได้ทำการศึกษาระบบโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นั้น นักสังคมวิทยา มองเห็นสังคมมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันดังนี้คือได้ทำการศึกษาระบบ โครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นั้น นักสังคมวิทยามองเห็นสังคมมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันดังนี้คือ หนึ่ง สังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง (an actual living organism) หรือ สังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง สองระบบของสังคมนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สามสังคมในฐานะที่เป็นระบบจะมีอาณาเขตแน่นอน เป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง (Self-regulating) โดยที่ส่วนประกอบต่างๆ เป็นระบบที่พึ่งพาอาศัยกันและเป็นระบบที่รักษาคุณภาพของสังคมนั้น สี่ สังคมในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมจึงมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงอยู่ และส่วนต่างๆ สามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลภาพทางสังคมไว้ได้ ห้า ในระบบที่มีความต้องการ จำเป็น สังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา (homeostasis) มีดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) ในระบบของสังคมนั้น หากในระบบของสังคมจะมีการเคลื่อนไหวเพื่อปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะความสมดุลของระบบอยู่ตลอดเวลา เจ็ดมนุษย์คือปัจจัยหลักในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงให้ระบบและสังคมปรับตัวให้เข้า

สู่ภาวะความสมดุลที่สำคัญ แปรการศึกษาและการได้รับข่าวสารข้อมูลจากข้อเท็จจริงด้วยเหตุผลอย่างมีสติปัญญาและเห็นคุณค่าของระบบและสังคมในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ที่จะทำให้การเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงด้วยความรับผิดชอบของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบและสังคม จะทำให้ความสมดุลของระบบและสังคมนั้นเป็นไปด้วยความมั่นคงแบบยั่งยืน

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า หนึ่งสังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง สองระบบนั้นประกอบด้วย ส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สามระบบมีขอบเขตแน่นอนพร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้นไว้เสมอ สี่การบำรุงและการรักษาคุณภาพของสังคมไว้เพื่อให้เกิดความมั่นคง สังคมต้องมีการวางระเบียบและมีการควบคุมตนเอง (Self-regulating) ห้าสังคมในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลภาพไว้ได้ หกเมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเองของสังคมในเชิงสังคมวิทยาจึงควรต้องมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนี้จะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพเพื่อความมั่นคงของสังคมนั้นไว้ได้ เจ็ดในระบบที่มีความต้องการจำเป็นของสังคม จึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา (homeostasis) ดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) ในระบบของสังคมนั้น แปรในระบบของสังคมจะมีการเคลื่อนไหวเพื่อปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะความสมดุลของระบบอยู่ตลอดเวลา เก้า มนุษย์คือปัจจัยหลักในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงให้ระบบและสังคมปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะความสมดุลที่สำคัญ สิบการศึกษาและการได้รับข่าวสารข้อมูลจากข้อเท็จจริงด้วยเหตุผลอย่างมีสติปัญญาและเห็นคุณค่าของระบบและสังคมในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ที่จะทำให้การเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงด้วยความรับผิดชอบของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบและสังคม จะทำให้ความสมดุลของระบบและสังคมนั้นเป็นไปด้วยความมั่นคงแบบยั่งยืน และสิบเอ็ดรูปแบบของการบริหารจัดการศึกษาและการให้ได้รับข่าวสารข้อมูลจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพิจารณาในการให้ความรู้และการให้ข่าวสารข้อมูลแก่สมาชิกในกลุ่มและในระบบของสังคม

ทฤษฎีไร้ระเบียบ

นักวิชาการหลายคนที่สนใจทฤษฎีไร้ระบบ (CHOAS Theory) ซึ่งเป็นเรื่องระบบซับซ้อน (complex system) จุดเริ่มต้นของทฤษฎีไร้ระบบ (CHOAS Theory) นี้ ลอเรนซ์ เอ็ดเวิร์ด (Lorenz Edward, 1993) กล่าวว่า สามารถสืบย้อนกลับไปได้ถึงในช่วงปี ค.ศ. 1900 (พ.ศ. 2443) จากการศึกษาปัญหาวงโคจรของวัตถุสามชิ้นในสนามแรงดึงดูดระหว่างกัน ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นทางการว่า ปัญหาสามวัตถุ (three-body problem) โดย อองรี ปวงกาเร ซึ่งได้ค้นพบว่า วงโคจรที่ศึกษานั้น

อาจจะมีลักษณะที่ไม่ได้เป็นวงรอบ (periodic) คือไม่ได้มีทางวิ่งซ้ำเป็นวงรอบ ยิ่งไปกว่านั้น วงโคจรนั้นก็ไม่ได้ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ หรือมีลักษณะที่ลู่เข้าหาจุดใด ๆ ต่อมาได้มีการศึกษาถึงปัญหาสมการเชิงอนุพันธ์ไม่เป็นเชิงเส้นที่เกี่ยวข้อง โดยที่ เบอร์กอฟ (G.D. Birkhoff) นั้นศึกษาปัญหาสามวัตถุ คอลโมโกรอฟ ศึกษาปัญหาความปั่นป่วน (หรือ เทอร์บิวเลนซ์) และปัญหาเกี่ยวกับดาราศาสตร์ ส่วน คาร์ทไรท์ (M.L. Cartwright) และ ลิตเติลวูด (J.E. Littlewood) นั้นศึกษาปัญหาทางวิศวกรรม การสื่อสารด้วยคลื่นวิทยุ สเมล (Stephen Smale) นั้น อาจเป็นนักคณิตศาสตร์คนแรก ที่ทำการศึกษาถึงปัญหาทางด้านพลศาสตร์ของระบบไม่เป็นเชิงเส้น. ถึงแม้ว่าความอลวนของเส้นทางโคจรของดาว นั้นยังไม่ได้มีการทำการสังเกตบันทึกแต่อย่างใด แต่ก็ได้มีการสังเกตพบ พฤติกรรมความอลวนในความปั่นป่วนของการเคลื่อนที่ของของไหล และ ในการออสมิลเลท แบบไม่เป็นวงรอบของ วงจรวิทยุ ซึ่งไม่มีทฤษฎีใดในขณะนั้นสามารถอธิบายพฤติกรรมเหล่านี้ได้ความตื่นตัวในการพัฒนา ทฤษฎีความอลวนนี้ เกิดขึ้นในช่วงกลางของศตวรรษที่ 20 เมื่อเป็นที่ประจักษ์ว่า ทฤษฎีของระบบเชิงเส้นนั้นไม่สามารถใช้อธิบายพฤติกรรมบางอย่าง แม้กระทั่งพฤติกรรมของระบบที่ไม่ซับซ้อน อย่าง แผนที่ลอจิสติก (Logistic map) อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้พัฒนาการของทฤษฎีความอลวน เป็นไปอย่างรวดเร็วก็คือ คอมพิวเตอร์ การคำนวณในทฤษฎีความอลวนนั้น โดยส่วนใหญ่จะมี ลักษณะที่เป็นการคำนวณค่าแบบซ้ำ ๆ จากสูตรคณิตศาสตร์ และสามารถใช้อุปกรณ์ช่วยในการคำนวณได้อย่างมีประสิทธิภาพ เอ็ดเวิร์ด ลอเรนซ์ (Edward Lorenz) ได้สังเกตพฤติกรรมความอลวน ในขณะทำการทดลองทางด้านการพยากรณ์อากาศ ในปี ค.ศ.1961 ลอเรนซ์ใช้คอมพิวเตอร์ซิมูเลชันแบบจำลองสภาพอากาศ ซึ่งในการคำนวณครั้งถัดมาเขาไม่ต้องการเริ่มซิมูเลชันจากจุดเริ่มต้นใหม่ เพื่อประหยัดเวลาในการคำนวณ เขาจึงใช้ข้อมูลในการคำนวณก่อนหน้านี้เพื่อเป็นค่าเริ่มต้น ปรากฏว่าค่าที่คำนวณได้มีความแตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง เขาพบว่าสาเหตุเกิดจากการปัดเศษของค่าที่พิมพ์ออกมา จากค่าที่ใช้ในคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีค่าน้อยมาก แต่สามารถนำไปสู่ความแตกต่างอย่างมากมาย เรียกว่า ไวต่อสภาวะเริ่มต้น คำ "butterfly effect" ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีความอลวนนั้นมีที่มาไม่ชัดเจน เริ่มปรากฏแพร่หลายหลังจากการบรรยายของ ลอเรนซ์ ในปี ค.ศ.1972 ภายใต้หัวข้อ "Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set Off a Tornado in Texas?" ส่วนคำว่า "chaos" (เค-ออส) บัญญัติขึ้นโดย นักคณิตศาสตร์ประยุกต์ เจมส์ เอ ยอร์ค (James A. Yorke) และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ (<http://www.thaingo.org/cgi-bin/content/content2/show.pl?0377,2549>) ได้กล่าวว่า นักวิชาการหลายคนที่สนใจเรื่องระบบซับซ้อน (complex system) ได้แบ่งประเภทของความซับซ้อนไว้อย่างน่าสนใจว่ามีด้วยกัน 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ หนึ่ง ความซับซ้อนที่มีพลวัต (dynamic complexity) สอง ความซับซ้อนทางสังคม (social complexity) และสาม ความซับซ้อนที่บานปลาย (generative complexity) ถ้าระบบใดที่มีความซับซ้อนการแก้ปัญหาแบบวิธีเดิมก็พอจะ

เอาตัวรอดได้ แต่ถ้าระบบใดที่มีความซับซ้อนสูงจนถึงขั้นสูงยิ่ง วิธีแก้ปัญหาแบบเดิม ๆ ที่เคยใช้ ได้ผลมาแล้ว เช่นวิธีการ “สั่งการควบคุม” (command and control) จะไม่ได้ผลอีกต่อไป เพราะระบบที่มีความซับซ้อนสูงจะไม่ทำงานคุณจักรที่เดินไปเป็นเส้นตรง และยิ่งความซับซ้อนทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นมาปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและกัน ระบบมันจะเดินไม่ปกติ มันจะคลเคลื่อนพลิกผันได้ง่าย สถานการณ์และพฤติกรรมของระบบจะขึ้น ๆ ลง ๆ มีทิศทางที่คาดเดายาก ระบบใดก็ตามเมื่อเข้ามาอยู่ในสถานะเช่นนี้จะเปราะบาง กระทบง่ายเรื่องเล็ก ๆ สามารถส่งผลกระทบแบบปฏิกิริยาถูกโซ่และมีการป้องกันไปมาเชิงขั้วกำลัง (reinforcing feedback) จนบานปลายกลายเป็นเรื่องใหญ่ ความเปราะบางของระบบเมื่อมันเคลื่อนตัวไกลออกมาจากจุดสมดุล (far from equilibrium) ทฤษฎีไร้ระเบียบอย่างหนักแน่นว่าการจัดการกับสถานการณ์ที่อ่อนไหวยิ่งเช่นนี้ไม่ควรใช้กำลังและความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาเพราะจะยิ่งทำให้เรื่องราวเลวร้ายลงไปกว่าเดิมการเอาชนะความขัดแย้งโดยไม่ต้องใช้กำลังจะทำเช่นนี้ได้ ต้องคิดเป็นองค์รวม (taking whole) ต้องเห็นภาพใหญ่ทั้งหมด คือ เห็นทั้งตัวเรา เห็นคู่ต่อสู้และเห็น “ฟ้า” คือสภาพที่อยู่เหนือการควบคุมของเรา เป็นอิทธิพลที่เราทำอะไรไม่ได้ แต่เราอาจมีญาณทัศน์ (intuition) พอจะสัมผัสได้บาง ๆ (sense) ว่าจะเป็นอย่างไรหรือไปทิศทางใด ขณะเดียวกันเมื่อรู้ฟ้า แล้วก็ต้องรู้ดิน ดินคือสภาพการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นจริงในเวลานี้ว่าเป็นอย่างไรเราและคู่ต่อสู้ยืนอยู่ตรงไหน และอย่างไร ดินหรือสถานการณ์เองก็ไม่ได้นิ่ง มันเคลื่อนตัวไปมา เราจำเป็นต้องตระหนักต่อสถานะดังกล่าวตลอดเวลา ข่าวสารข้อมูลที่แม่นยำจำเป็น ผู้บังคับจะต้องมีอารมณ์สงบรักษาความแจ่มชัดในการพิจารณาพิจารณาตลอดเวลา สายตาต้องไม่ฝ้ามัวด้วยความโกรธหรือมิจฉาทิฐิ มีหลักการที่เป็นศิลปะในการทำงานของขุนหัวกับความปั่นป่วนและความไร้ระเบียบ (Chaos) ที่น่าสนใจ ดังนี้ แก่นแท้ของการยุทธ์ และชีวิตที่แท้จริงมักจะทำนองได้แม่นยำได้ยาก มันเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและสับสนวุ่นวาย ความไร้ระเบียบมันเกิดขึ้นเมื่อกติกาเก่า กฎเกณฑ์เก่าและระบบกำลังหมดสภาพ แต่ระเบียบใหม่ กติกาใหม่และระบบใหม่ยังไม่ทันเกิด มันเป็นช่วงเวลาที่ไม่มีความแน่นอน และเป็นอันตรายเมื่อสรรพสิ่งที่ดูแข็งแกร่งได้แตกลงเป็นเสี่ยง ผู้นำที่ชาญฉลาดจะไม่หวั่นไหวกับความปั่นป่วน เขายังสงบเยือกเย็นเพราะเห็นภาพรวม เพราะท่ามกลางความปั่นป่วนสับสนนี้เขาได้เห็นร่องรอยของระบบที่กำลังก่อตัวขึ้นมา ดังเช่นท่ามกลางความโกลาหลวุ่นวายของพายุเฮอริเคนที่เคลื่อนตัวแลบชายฝั่งดูเหมือนทำนายยาก เราสามารถมองเห็นรูปร่าง (pattern) ของมันได้ ความไร้ระเบียบกับความเป็นระเบียบจึงเป็นสองด้านของเหรียญ ทั้งสองส่วนนี้เป็นประสบการณ์องค์รวมของเรา เราเห็นความดีและความชั่ว เห็นความไม่เป็นธรรมกับความยุติธรรม เห็นทั้งความสับสนและความแจ่มชัด รู้ว่าทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกันและกันและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “ความไร้ระเบียบเกิดจากความมีระเบียบ ความกลัวเกิดจากความกล้า ความอ่อนแอเกิดจากความเข้มแข็ง” ช่วงเวลาที่มีความไร้ระเบียบเกิดขึ้นมักเป็นช่วงที่มีความ

ยากลำบากและทุกข์ใจ แต่ในขณะเดียวกันมันก็เป็นช่วงเวลาที่มีพลวัต เป็นเวลาของการเปิดกว้างครั้งใหญ่ ทุกอย่างเป็นไปได้ทั้งนั้น มันเป็นโอกาสของการสร้างสรรค์ ผู้นำที่ฉลาดต้องมองทะลุทุกเรื่อง เห็นสรรพสิ่งที่กำลังก่อตัวและขึ้นชมมัน เพราะเขาไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ทำตัวได้เสมือนน้ำ ความไร้ระเบียบจึงไม่ได้เป็นภัยคุกคามเขา เมื่อความไร้ระเบียบคือช่วงเวลาที่มีพลานุภาพ เขาจึงรู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์ เขาจึงไม่คว่นลงมือปฏิบัติการเมื่อมันยังไม่สุกงอม เขารู้จักคอยอย่างสงบ รอจังหวะที่จะใช้ “พลังนี้” แม้มันจะไม่มากแต่พลิกสถานการณ์ได้ ผู้นำจะต้องไม่คลาดสายตาจากภาพรวมไม่ปล่อยให้ “เฉพาะส่วน” ที่มาทำลาย “ส่วนใหญ่” เขาจึงฝึกฝนตนเองให้มีความถ่อมลึกในวิธีพิจารณา มีสติ และปล่อยวางพฤติกรรมเดิม ๆ เขาเห็นทั้งหมด เห็น “ฟ้า” เห็น “ดิน” เห็นคู่ต่อสู้ และเห็นตนเองทั้งอารมณ์ความรู้สึก จิตใจทั้งจุดอ่อนจุดแข็งของตน โดยไม่เข้าข้างตนเอง สังคมไทยได้ก้าวมาถึงจุดที่มีความเป็นไปได้ทุกอย่าง เรามองเห็นการก่อตัวของสิ่งใหม่ที่ซ่อนตัวอยู่หลังเมฆดำทึบหรือไม่ว่ายังมีดวงสุริยานับพันดวงที่กำลังรอจะฉายแสงออกมา Scott Peck ได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า A World is waiting to be Born

ในประเทศไทย ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (http://www.electron.rmutphysics.com/news/index.php?option=com_content&task=view&id=683&Itemid=14&limit=1&limitstart=5) ได้กล่าวถึงบุคคลที่เข้าใจถึงแก่นแท้ของศาสตร์แห่งความไร้ระเบียบอย่างดียิ่งโดยที่ไม่จำเป็นต้องพูดตัวทฤษฎีท่านหนึ่ง ก็คือ ท่านพุทธทาส ที่ท่านออกมาเตือนเรื่องโลกที่กำลังอันตรายจากการโยกโคลงและหมุนเร็วเกินไปขอบเขต ให้ระวัง "เขี้ยวของโลก" อย่าให้เขี้ยวของโลกมาขบกัดเราได้ เราต้องทำตัวเสมือนลิงงูที่อยู่ได้ในปากงูโดยไม่ถูกเขี้ยวงูทำร้าย คนไทยทุกคนล้วนมีโอกาสถูก "เขี้ยว" ของโลกขบกัดได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอันตรายฉับพลันจากธรรมชาติ จากอาชญากรรม จากโรคระบาด จากอุบัติเหตุ ทุพภิกขภัย และภัยจากโรคระบาด หรือโอกาสของการพลิกผันของสถานการณ์ธุรกิจและการเมืองเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่ง ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ได้ตั้งคำถามว่า ท่านพุทธทาสสามารถมองเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เร็วกว่านักวิชาการตะวันตกถึง 30-40 ปีได้อย่างไร? ท่านใช้หลักอะไร และวิธีการอะไร ในการมองทะลุ (insight) ทั้งๆ ที่สมัยนั้นยังไม่มีอินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์ มือถือ คำว่าโลกาภิวัตน์ยังไม่ได้บัญญัติ แต่ท่านบอกว่าโลกกำลังอยู่ในสถานการณ์ของความเร้าร้อนรุนแรง (turmoil) ท่านก็รู้ล่วงหน้าแล้วว่าอันตรายใหญ่หลวงน่ากลัวต่อมนุษยชาติได้เกิดขึ้นแล้ว ท่านเตือนเรื่องการอยู่อย่างเท่าทันโลก ไม่ให้ถูก "เขี้ยวของโลก" ขบกัดได้ เสมือนลิงงูที่อยู่ในปากงูแต่ไม่ถูกเขี้ยวขบกัด โดยชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ได้วิเคราะห์และพบคำตอบของเรื่องนี้ว่า เป็นเพราะท่านพุทธทาสเป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่มีปรัชญาพื้นฐานของการมองโลกแบบองค์รวม มีความเข้าใจลึกซึ้งต่อระบบที่ห่างไกลจากจุดสมดุล (system far from equilibrium) ท่านรู้จักของวิทยาศาสตร์แห่งความอนิจจัง (science of becoming) เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อท่านจับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขเบื้องต้น (initial

condition) และเห็นการเชื่อมโยงป้อนกลับของปัจจัยต่างๆ ที่กระทำต่อกันและกัน ท่านจึงรู้เรื่อง "ผลกระทบผีเสื้อ" (butterfly effect) ที่เหตุเล็กๆ สามารถสร้างผลสะเทือนใหญ่ได้ พุดง่ายๆ ท่านเข้าใจแก่นแท้ของศาสตร์แห่งความไร้ระเบียบอย่างดียิ่ง โดยที่ไม่จำเป็นจะต้องพูดด้วยทฤษฎี และอัจฉริยภาพของท่านพุทธทาสในการเข้าใจแก่นของทฤษฎีไร้ระเบียบ น่าจะมาจากหลักการการคิด และวิธีการแสวงหาปัญญาบนเส้นทาง "พุทธมรรควิธี" ดังนี้ ข้อที่หนึ่ง ว่าด้วยหลักอิทัปปยจตา อันเป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นเรื่องการพึ่งพิงอิงกันของปัจจัยต่างๆ ที่เชื่อมโยงกระทบถึงกันและกัน หมด และเมื่อเหตุปัจจัยดังกล่าวได้มาพบพานพร้อมกัน "สิ่ง" นั้นจึงอุบัติขึ้นมา "สภาวะต่างเป็น ที่เกี่ยวพันกันอยู่อย่างไม่รู้จบสิ้น" นั่นก็คือ การพิจารณาการปรากฏขึ้นของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ต้องอิงอาศัยกันและกัน ในอวตังสกุสูตรได้มีการใช้ภาพของร่างแหแห่งรัตนะ เพื่อแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ และความเกี่ยวพันอันหลากหลาย และไม่มีที่สิ้นสุดของสรรพสิ่ง ร่างแหนั้นประกอบด้วยรัตนะอันทอ ประกายสดใส ซึ่งมีหลากหลายชนิด และแต่ละรัตนะนั้นก็เจียรไนให้มีหลายแง่มุม รัตนะหนึ่งๆ ได้ ประมวลภาพของบรรดารัตนะทั้งหลายเอาไว้ในตัวเช่นเดียวกับที่มีภาพตัวอยู่ในรัตนะอื่นๆ ทั้งหมด ในภาพนี้เองที่แต่ละรัตนะย่อมบรรจุไว้ด้วยรัตนะอื่นๆ ทั้งหมด ข้อที่สอง การอธิบายเรื่องหลักการ ของอิทัปปยจตาเป็นเรื่องไม่ยาก แต่การฝึกให้เรามีทักษะในการคิดเป็นองค์รวม และเห็นความ เชื่อมโยง มองทะลุปรากฏการณ์ไปสู่สาเหตุที่แท้จริงเป็นเรื่องยาก บทเรียนจากการฝึกเรื่องวิธีคิด กระบวนระบบหรือ system thinking ได้พิสูจน์มาแล้ว เพราะคนธรรมดาทั่วไปคิดแบบแยกส่วน มานาน และการคิดแบบธรรมดายังอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย อันเป็นมูลฐานแห่งการสัมผัส ท่าน พุทธทาสเห็นว่า "อายตนะต่างๆ เท่าที่เรามีนั้น อาจสัมผัสสิ่งต่างๆ ได้ภายในขีดอันจำกัด คือเท่าที่ ประสิทธิภาพของมันพียงมี" ดังนั้นการมองด้วยสายตาที่แหลมคมจนเห็น "การเชื่อมโยงที่ซ่อนเร้น" (hidden connection) จึงต้องอาศัย "ตาใน" หรืออินทรีย์พิเศษ อินทรีย์ ข้นพิเศษของท่านพุทธทาส คือ ปัญญา และตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ถูกควบคุมไว้ได้ภายใต้อำนาจของปัญญาอีกชั้นหนึ่ง แต่การ ที่เราจะเข้าถึงปัญญาที่ลึกซึ้งเช่นนี้ได้ ก็ต้องมีการปฏิบัติสมาธิให้จิตสงบแน่วแน่เสียก่อน ข้อที่สาม การที่จะเข้าใจและรับมือกับโลกที่กำลังอยู่ในอันตรายได้นั้น จำเป็นจะต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ที่มีพลวัตสูง ต้องตระหนักว่าสิ่งที่เราเห็น เราเป็นอยู่ในวันนี้ วันพรุ่งนี้จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นก็ได้ ในโลกยุคดิจิทัล ปัจจุบันเราสามารถเปลี่ยนเป็นอดีตในชั่วพริบตา ดังกรณีการพลัดพรากจากกันของ ครอบครัว การล้มครืนลงจับปล้นของธุรกิจและชีวิตชุมชน เมื่อครั้งเกิดคลื่นสึนามิ ที่พังงาและภูเก็ต การเรียนรู้จากโลกที่จะผุดบังเกิด (emergence) จะต้องไม่ยึดมั่นอยู่กับทฤษฎีเก่าๆ และความคิดเก่าๆ ที่เชื่อตามกันโดยไม่ได้พิสูจน์ การทดลองค้นหาความจริงที่แท้จริงนั้นต้องออกนอกกรอบของวิธีเดิมๆ นั่นคือท่านพุทธทาสมีจิตใจที่เปิดกว้าง เป็นอิสระ ไม่ยึดติดกับสิ่งใดๆ ดังจะเห็นได้จากท่านสามารถใช้ภาษาและความคิดใหม่ๆ ของศาสนาอื่น นิยายอื่น มาอธิบายธรรมะให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่ายดัง

ตัวอย่างที่ท่านได้เขียนคำว่า โอปินิโก ไว้ในสมุดบันทึกวันพุธที่ 26 มีนาคม 2495 ท่านตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้ "คำว่า โอปินิโก ซึ่งเป็นคุณสมบัติหนึ่งของพระธรรมนั้น พวกลังกาไม่ได้แปลว่าควรน้อมเข้ามาในตน เหมือนดังที่แปลกันในเมืองไทย แต่แปลว่า is free and open to all ว่าเป็นสิ่งที่ควรคิดดูอย่างยิ่ง" เป็นต้น

โดยสรุป ทฤษฎีไร้ระเบียบนี้ เป็นทฤษฎีที่ทำให้เข้าใจปัญหาในความซับซ้อนและการหาทางออกจากปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ขณะนี้ ทฤษฎีไร้ระเบียบได้แบ่งประเภทของความซับซ้อนไว้ว่ามีด้วยกัน 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ หนึ่งความซับซ้อนที่มีพลวัต (dynamic complexity) สองความซับซ้อนทางสังคม (social complexity) และสามความซับซ้อนที่บานปลาย (generative complexity) ถ้าระบบใดโดยพื้นฐานมีความซับซ้อนไม่มากนัก การแก้ปัญหาแบบวิธีเดิมก็พอจะเอาตัวรอดได้ แต่ถ้าระบบใดที่มีความซับซ้อนสูงจนถึงขั้นสูงยิ่ง วิธีแก้ปัญหาแบบเดิม ๆ ที่เคยใช้ได้ผลมาแล้ว เช่นวิธีการ “สั่งการควบคุม” (command and control) จะไม่ได้ผลอีกต่อไป เพราะระบบที่มีความซับซ้อนสูงจะไม่ทำงานดังเครื่องจักรที่เดินไปเป็นเส้นตรง และยิ่งความซับซ้อนทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นมาปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและกัน ระบบมันจะเดินไม่ปกติ มันจะคาดเดายากลำบากได้ง่าย สถานการณ์และพฤติกรรมของระบบจะขึ้น ๆ ลง ๆ มีทิศทางที่คาดเดายาก ระบบใดก็ตามเมื่อเข้ามาอยู่ในสถานะเช่นนี้จะเปราะบาง กระทบง่ายเรื่องเล็ก ๆ สามารถส่งผลกระทบแบบปฏิกิริยาลูกโซ่และมีการป้องกันไปมาเชิงบวกกำลัง (reinforcing feedback) จนบานปลายกลายเป็นเรื่องใหญ่ ความเปราะบางของระบบเมื่อมันเคลื่อนตัวไกลออกมาจากจุดสมดุล (far from equilibrium) ทฤษฎีไร้ระเบียบอย่างหนักแน่นว่าการจัดการกับสถานการณ์ที่อ่อนไหวยิ่งเช่นนี้ ไม่ควรใช้กำลังและความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาเพราะจะยิ่งทำให้เรื่องราวเลวร้ายลงไปกว่าเดิมการเอาชนะความขัดแย้งโดยไม่ต้องใช้กำลังจะทำได้ ต้องคิดเป็นองค์รวม (taking whole) ต้องมองให้เห็นภาพใหญ่ทั้งหมดของระบบ และตระหนักต่อสภาพอ่อนไหวเปราะบางของระบบเมื่อมันเคลื่อนตัวไกลออกมาจากจุดสมดุล (far from equilibrium) ซึ่งทฤษฎีไร้ระเบียบอย่างหนักแน่นว่าการจัดการกับสถานการณ์ที่อ่อนไหวยิ่งเช่นนี้ไม่ควรใช้กำลังและความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาเพราะจะยิ่งทำให้เรื่องราวเลวร้ายลงไปกว่าเดิมอีก ด้วยความไร้ระเบียบมันเกิดขึ้นเมื่อกติกาเก่า กฎเกณฑ์เก่าและระบอบเก่ากำลังหมดสภาพ แต่ระเบียบใหม่ กติกาใหม่และระบอบใหม่ยังไม่ทันเกิด มันเป็นช่วงเวลาที่ไม่มีความแน่นอน และเป็นอันตรายเมื่อสรรพสิ่งที่ดูแข็งแกร่งได้แตกลงเป็นเสี่ยง ๆ ดังนั้นผู้นำที่ชาญฉลาดจะไม่หวั่นไหวกับความปั่นป่วน เขายังสงบเยือกเย็นเพราะเห็นภาพรวม เพราะท่ามกลางความปั่นป่วนสับสนนี้เขาได้เห็นร่องรอยของระบบที่กำลังฟอร์มตัวขึ้นมา ความไร้ระเบียบกับความเป็นระเบียบ เป็นสองด้านของเหรียญ ทั้งสองส่วนนี้แหละประสพการณ์องค์รวมของเรา เราเห็นทั้งความดีและความชั่ว เห็นทั้งความเป็นธรรมกับความไม่เป็นธรรม เห็นทั้งความสับสนและความแจ่มชัด รู้ว่าทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกันและกันและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “ความไร้ระเบียบเกิดจากความมีระเบียบ ความกลัวเกิดจาก

ความกล้า ความอ่อนแอเกิดจากความเข้มแข็ง” ห้วงเวลาที่มีความไร้ระเบียบเกิดขึ้นมักเป็นช่วงที่มีความยากลำบากและทุกข์ใจ แต่ในขณะเดียวกันมันก็เป็นห้วงเวลาที่มีพลวัต เป็นเวลาของการเปิดกว้างครั้งใหญ่ ทุกอย่างเป็นไปได้ทั้งนั้น และมันเป็นโอกาสของการสร้างสรรค์ ผู้นำที่ฉลาดต้องมองทะลุทุกเรื่อง เห็นสรรพสิ่งที่กำลังก่อตัวและขึ้นหมัน เพราะเขาไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ทำตัวได้เสมือนน้ำ ความไร้ระเบียบจึงไม่ได้เป็นภัยคุกคามเขา เมื่อความไร้ระเบียบคือห้วงเวลาที่มีพลานุภาพ เขาจึงรู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์ เขาจึงไม่คว่นลงมือปฏิบัติการเมื่อมันยังไม่สุกงอม เขารู้จักคอยอย่างสงบ รอจังหวะที่จะใช้ “พลังนี้” แม้มันจะไม่มากแต่พลิกสถานการณ์ได้ ผู้นำจะต้องไม่คลาดสายตาจากภาพรวมไม่ปล่อยให้ “เฉพาะส่วน” ที่มาทำลาย “ส่วนใหญ่” ผู้นำจะต้องฝึกฝนตนเองให้มีความลุ่มลึกในวิธีพิจารณา มีสติ และปล่อยวางพฤติกรรมเดิม ๆ แล้วจะเห็นทั้งหมด เห็น “ฟ้า” เห็น “ดิน” เห็นคู่ต่อสู้ และเห็นตนเองทั้งอารมณ์ความรู้สึก จิตใจทั้งจุดอ่อนจุดแข็งของตนโดยไม่เข้าข้างตนเอง และใช้ความสามารถของตนและสังคมที่ดีที่เกี่ยวข้องกับสภาพความคิด จิตใจของตนและความรู้สึกของคนในสังคมร่วมกันคิดและร่วมกันทำ โดยเฉพาะความสามารถในการคิดอย่างลุ่มลึก มีญาณทัศนะ และมีปัญญาจะเอาชนะความซับซ้อนและความผันผวนที่ถาโถมเข้ามาได้

แนวคิดพื้นฐานอำนาจ

มีนักวิชาการทางสังคมวิทยาได้ให้แนวคิดลักษณะการเกิดขึ้นของฐานอำนาจไว้หลายรูปแบบ เช่น บรรพต วีระชัย (2522: 270) กล่าวถึงฐานอำนาจว่า ลักษณะของฐานอำนาจจะเกิดขึ้นจากรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งดังต่อไปนี้ คือ หนึ่ง เหตุผลและข้อเท็จจริง “ตรรกะอำนาจ”(Rational Authority) คือ รูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากการกระทำตามลักษณะของความถูกต้องตามหลักเหตุผลและข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ สอง นิติอำนาจ (Legal Authority) คือ รูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมายที่ได้บัญญัติให้อำนาจไว้ต่อการกระทำในเรื่องนั้น ๆ สาม ธรรมเนียมอำนาจ (Traditional Authority) คือรูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ได้กระทำสืบต่อ ๆ กันมา เช่น เจ้านายกับลูกน้อง พ่อแม่กับลูก ผู้บวชอยู่ในเพศบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เป็นต้น สี่ บารมีอำนาจ (Charismatic) คือรูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากบุคลิกภาพที่ผิดไปจากคนธรรมดาหรือการมีคุณลักษณะพิเศษที่ได้รับการยอมรับว่าเหนือธรรมชาติหาได้ยากในหมู่มนุษย์ที่จะพึงมีได้ ซึ่งสอดคล้องกับอรุณ รักธรรม (2539:44-45) ซึ่งมองฐานอำนาจจากมุมมองของอำนาจในองค์การได้กล่าวว่า แหล่งอำนาจในองค์การมีหลายแหล่ง แต่แหล่งอำนาจที่ผู้นำมักใช้เป็นฐานอำนาจ (Base of Power) ของตนในการสร้างอิทธิพลที่พบเห็นมากที่สุด มี 5 แหล่ง คือ หนึ่ง อำนาจจากการให้รางวัล (Reward Power) คืออำนาจอันเกิดจากการที่ผู้นำมีสิทธิในการควบคุมการให้รางวัลและผลตอบแทน ต่าง ๆ ที่มีคุณค่าและความหมายสำคัญต่อลูกน้อง สอง อำนาจจากการให้โทษ หรืออำนาจเชิงการบังคับ (Coercive Power) คือ อำนาจที่ผู้นำครอบครอง

หรือควบคุมการให้โทษ หรือการมีโอกาสดกกันไม่ให้ได้รับรางวัลตามที่ควรจะได้ ตาม อำนาจตาม กฎหมาย (Legitimate Power) เป็นอำนาจที่ได้มาจากการครอบครองตำแหน่งในองค์กร จึงมีสิทธิ อันชอบที่จะมอบหมายงาน จัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่จำเป็นแก่การปฏิบัติงาน และควบคุม การทำงานต่าง ๆ จึงทำให้ผู้นำมีความชอบธรรมที่จะเรียกร้องหรือสั่งการให้ลูกน้องทุกคนปฏิบัติ ตาม และลูกน้องต้องปฏิบัติตามโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สี่ อำนาจจากความสามารถ (Expert Power) เป็นอำนาจส่วนบุคคลของผู้นำอันเนื่องมาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่จำเป็นแก่หน่วยงานหรือ องค์กร และห้า อำนาจอ้างอิง (Referent Power) เป็นอำนาจส่วนบุคคลของผู้นำอีกชนิดหนึ่งโดยที่ ผู้นำมีจุดเด่นที่ เป็นที่ประทับใจแก่ลูกน้อง จนทำให้ลูกน้องต้องการและอยากที่จะให้ตนเก่งหรือเด่น เช่นเดียวกับผู้นำ จึงพยายามจะปฏิบัติให้เหมือนกับผู้นำทำอยู่หรือเป็นแนวเดียวกับที่ผู้นำปฏิบัติ

ซึ่งผู้นำโดยทั่วไปจะสามารถมีอำนาจทั้ง 5 ชนิดได้ จะแตกต่างกันก็ขนาดของอำนาจมี ความมากน้อยต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ลักษณะของผู้นำ ลักษณะของผู้ตาม ลักษณะ ขององค์กร ลักษณะงานหรืออื่นๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับการใช้อำนาจแต่ละชนิด และ แนวทางการใช้อำนาจด้วย เพราะอำนาจชนิดหนึ่งสามารถจะส่งเสริมให้เกิดอำนาจอีกชนิดหนึ่ง หรือเพิ่มระดับของอำนาจชนิดหนึ่งได้ และในทางตรงกันข้ามก็สามารถจะกีดกันหรือทำลาย อำนาจอีกชนิดหนึ่งได้เช่นกัน ดังที่ ฮอย และมิสเกิล (Hoy and Miskel, 1998 : 84-86) ได้สรุปผล จากการศึกษางานวิจัยไว้ว่า หนึ่ง อำนาจจากการให้รางวัล (Reward Power) จะให้ความรู้สึกที่ดี (ด้านบวก) และสนับสนุนให้มีอำนาจอ้างอิง (Referent Power) หรืออำนาจแห่งความเป็นเพื่อนและ จงรักภักดีมากขึ้น ส่วนอำนาจให้โทษ (Coercive Power) จะให้ผลตรงกันข้ามกับอำนาจให้รางวัล คือด้านลบ สำหรับอำนาจเชี่ยวชาญ (Expert Power) จะได้รับการยอมรับจากผู้ตามมาก และอยู่ มั่นคงมากกว่าอำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) จากผลของการทดลองขององค์กรหนึ่ง ซึ่ง ได้เปลี่ยนการใช้อำนาจจากการให้รางวัลมาเป็นการใช้อำนาจให้โทษแทน โดยเพิ่มอำนาจการให้ โทษ และลดอำนาจการให้รางวัลให้น้อยลง พบว่านอกจากอำนาจจากการให้รางวัลจะลดลงไปแล้ว ยังทำให้อำนาจตามกฎหมายและอำนาจอ้างอิงลดน้อยลงตามไปด้วย แต่อำนาจเชี่ยวชาญยังมั่นคง เท่าเดิม นอกจากนั้น ฮอย และมิสเกิล ได้เสนอผลการศึกษาของการใช้อำนาจแต่ละชนิด ในการ สร้างอิทธิพลและการ โต้ตอบอำนาจนั้น ๆ ซึ่งมีได้ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ หนึ่งการยอมรับปฏิบัติด้วยความเต็มใจ (Commitment) สอง การจำยอมปฏิบัติตาม (Simple Compliance) และสาม การต่อต้าน ไม่ยอมปฏิบัติตาม (Resistance) และผลของการโต้ตอบอำนาจแต่ละชนิดด้วย สองอำนาจอ้างอิง (Referent Power) หรืออำนาจแห่งความเป็นเพื่อน หรืออำนาจจงรักภักดี จะเพิ่มการยอมรับปฏิบัติ ตามด้วยความเต็มใจ อำนาจนี้น้อยมากที่จะก่อให้เกิดการจำยอมทำตาม และน้อยที่สุด หรือเกือบไม่ มีการต่อต้านหรือเพิ่มศัตรู อำนาจอ้างอิงและอำนาจเชี่ยวชาญจะก่อให้เกิดการเต็มใจปฏิบัติตาม

ส่วนอำนาจตามกฎหมายและอำนาจให้รางวัล มักเป็นเหตุให้เกิดการจำยอมปฏิบัติตาม ส่วนอำนาจให้โทษมักจะก่อให้เกิดการต่อต้านและบาดหมางขึ้น การใช้อำนาจอ้างอิงจะเกิดผลหรือมีประสิทธิภาพจะขึ้นอยู่กับปัจจัยการจูงใจที่มีต่อผู้นำของลูกน้อง ความจงรักภักดีเป็นสิ่งที่ต้องสะสมและใช้เวลานานมากในการสร้างให้เกิดขึ้นมา ลูกน้องจะจงรักภักดีต่อผู้นำ เมื่อผู้นำแสดงให้เห็นว่าผู้นำมีความห่วงใย ศรัทธา ขอมรับลูกน้อง และพยายามรักษาผลประโยชน์ของลูกน้อง เมื่อลูกน้องมีความจงรักภักดีก็จะทำให้ยอมรับ และปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจมากขึ้น สรุปว่าอำนาจจงรักภักดีเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนทางสังคมคือ ผู้นำทำในสิ่งที่ลูกน้องต้องการหรือพอใจ ลูกน้องก็จะตอบแทนโดยการจงรักภักดี ส่วนอำนาจจากความเชี่ยวชาญของผู้นำ (Expert Power) ความเชี่ยวชาญของผู้นำไม่ได้เป็นหลักประกันว่าลูกน้องจะยอมปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ความสำเร็จของการใช้อำนาจความเชี่ยวชาญจะมีเกิดขึ้นเมื่อผู้นำได้แสดงให้เห็นความเชี่ยวชาญและประโยชน์ของความเชี่ยวชาญของผู้นำอยู่เสมอ อำนาจหน้าที่ (Authority) ได้ถูกใช้ผ่านทางอำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) เสมอๆ การร้องขอของอำนาจตามกฎหมายจึงดูเหมือนเป็นคำสั่งหรือสั่งการหรือชี้แนะ การร้องขอให้กระทำโดยอำนาจตามกฎหมายจึงอาจนำมาซึ่งการยอมรับปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจหรือการจำยอมหรือการต่อต้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและลักษณะท่าทางของผู้ร้องขอหรือผู้ใช้อำนาจตามกฎหมายนั้น แต่โดยมากจะไม่เกิดปฏิกิริยาแบบจำยอม หรือต่อต้านจากผู้ถูกใช้อำนาจตามกฎหมายนี้ ถ้าท่าทางการร้องขอนั้นสุภาพ และสามารถอธิบายให้ทราบถึงเหตุผลและความจำเป็นของการร้องนั้นอย่างชัดเจน อำนาจให้รางวัล (Reward Power) เป็นอำนาจที่ผู้นำทุกองค์การนิยมใช้มากที่สุดในการให้ลูกน้องปฏิบัติตาม การยอมทำตามจากอำนาจให้รางวัลจะเกิดได้สูงมากถ้าการร้องขอนั้นมีทางเป็นไปได้ในการปฏิบัติ และรางวัลมีคุณค่าพอสำหรับแรงจูงใจ ผู้นำเป็นผู้มีอำนาจในการให้รางวัลได้จริง และคำร้องขอนั้นถูกต้องและมีจริยธรรม แต่สำหรับการยอมทำตามนั้นก็จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม อำนาจการให้รางวัลก็มีโทษได้หรืออาจนำอันตรายหรือศัตรูมาสู่ผู้ใช้ได้ ทั้งนี้เพราะลูกน้องจะมองการให้รางวัลแตกต่างกันออกไป ทั้งยังนำมาซึ่งการสิ้นเปลืองและถ้าหากการใช้อำนาจให้รางวัลมีมากและบ่อยครั้งเกินไปก็จะส่งผลให้ทุก ๆ คนที่จะทำงานต่างก็จะคิดคำนวณค่าของรางวัลหรือผลตอบแทนก่อน จึงจะใช้ความพยายามในการปฏิบัติงานอันก่อให้เกิดความเสียหายนานาประการได้ แต่อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจให้รางวัล ก็จะทำให้ผู้ที่ได้รับรางวัลนั้นเกิดความจงรักภักดีต่อผู้นำ นั่นคือ ทำให้มีอำนาจจงรักภักดีมากขึ้น และ หกอำนาจให้โทษหรืออำนาจเชิงบังคับ (Coercive Power) จากการศึกษาพบได้ว่าเกือบทั้งหมดของผู้ที่มีประสิทธิภาพจะพยายามหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจให้โทษ ทั้งนี้เพราะจะเป็นสาเหตุของการก่อกร่อนอำนาจอ้างอิงหรืออำนาจจงรักภักดี เป็นการสร้างศัตรู หรืออาจทำให้เกิดการขาดงาน การหยุดงาน การลักขโมย การหน่วงเหนี่ยวงาน ซึ่ง

เป็นปฏิกิริยาโต้ตอบที่พบบ่อย ๆ เมื่อมีการใช้อำนาจจากการให้โทษ การใช้อำนาจให้โทษหรือเชิง บังคับมักจะใช้ต่อเมื่อมีการผิดวินัย หรือขัดขวางพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคลากรที่มุ่งทำลายหรือ ขัดขวางการปฏิบัติงานขององค์กร เช่นการลักขโมย การก่อจลาจล การละเมิดกฎ ระเบียบ การ ต่อต้านต่าง ๆ และการขัดขืนคำสั่ง เป็นต้น ถ้าจะใช้อำนาจให้โทษอย่างมีประสิทธิภาพทั้งยังไม ก่อให้เกิดศัตรู ผู้นำต้องเตือนให้ลูกน้องได้รับรู้ถึงกฎ ระเบียบหรือวินัย พร้อมทั้งโทษที่จะได้รับถ้า ไม่ปฏิบัติตาม เพราะการบังคับจะมาควบคู่กับความหมางเมิน ดังนั้นการลงโทษเมื่อผิดวินัยต้อง กระทำทันที สม่ำเสมอและยุติธรรมสำหรับทุกๆ คน อย่างไรก็ตาม อำนาจให้โทษก็ยังจำเป็น สำหรับผู้นำ เพื่อใช้กำกับพฤติกรรมการทำงานให้เป็นไปตามที่ถูกและควร แต่ผู้นำควรจะใช้การ ลงโทษที่เหมาะสมกับเหตุการณ์และสถานการณ์

แต่ที่น่าสนใจ คือ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, ค.ศ. 1926 - 1984) ไม่ได้มอง “อำนาจ” ตามนัยของวาทกรรมกระแสหลักที่มักให้ความหมาย แต่มองแตกต่างออกไป อำนาจตามแนวคิดของ ฟูโกต์ตั้งอยู่บนสมมติฐานอยู่ 5 ประเด็น (Foucault, 1990: 93 -96) คือ หนึ่ง อำนาจไม่ได้มีลักษณะ เหมือนกับสิ่งของ ซึ่งใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะสามารถแสวงหาเพื่อให้ได้มา หรือ แบ่งปันให้บุคคลอื่นได้ อำนาจจึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะยึดครองหรือทำหลุดหายไปได้ แต่อำนาจมี ปฏิบัติการจากจุดต่าง ๆ ในสังคมนับไม่ถ้วน และมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สอง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ซึ่งแยกออกจากความสัมพันธ์ในสังคมชุดอื่น ๆ แต่อำนาจจะปรากฏอยู่ในทุกความสัมพันธ์ทางสังคม และจะปรากฏตัวขึ้นในทันที หากความสัมพันธ์ ทางสังคมเหล่านี้เกิดการไม่เท่าเทียม แต่ในขณะที่เดียวกันความสัมพันธ์เชิงอำนาจเองก็เป็นเหตุก่อให้เกิด ความไม่เท่าเทียมในความสัมพันธ์ทางสังคมชุดอื่นได้ ฉะนั้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงไม่ได้เป็น โครงสร้างส่วนบนของสังคมที่ขัดขวางหรือส่งเสริมปัจเจกชนให้กระทำหรือไม่กระทำการอย่างใด อย่างหนึ่ง แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสิ่งอื่นขึ้นมาด้วย โครงสร้างทางอำนาจจึงไม่มีตำแหน่งแห่งที่ ที่แน่นอนตายตัว สาม อำนาจเกิดจากรากฐานของความสัมพันธ์ มิใช่ลักษณะอำนาจจากบนลงล่าง แต่เป็นความสัมพันธ์แห่งพลังที่สร้างและยังถักทอในตัวตนของสังคม อำนาจจึงดำรงอยู่ทุกหนแห่ง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงมีหลายระดับซับซ้อนอยู่ในความสัมพันธ์ชุดต่าง ๆ ในลักษณะเป็น โครงข่าย ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้เป็นรากฐานก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายอำนาจจากจุดหนึ่งไป ยังจุดหนึ่ง การครอบงำเชิงอำนาจจึงเป็นผลมาจากปฏิบัติการของโครงข่ายอำนาจ สี่ ความสัมพันธ์เชิง อำนาจมีทั้งที่เกิดขึ้นโดยเจตนาและไม่ใช่อัตวิสัย (intentional and nonsubjective) นั่นคือความสัมพันธ์ เชิงอำนาจจะต้องมีเป้าหมาย (target) และจุดมุ่งหมาย แต่ไม่ได้หมายความว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะต้องเกิดทางเลือกและการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเสมอไป ห้า ที่ใดที่มีอำนาจที่นั่นต้องมีการต่อสู้ ขัดขืน (Where there is power, there is resistance) และการต่อต้านขัดขืน ไม่เคยอยู่นอกเหนือ

ความสัมพันธ์ทางอำนาจ อาจกล่าวได้ว่า เราอยู่ภายใต้อำนาจเสมอ และไม่สามารถหลบหนีจากอำนาจได้ การมีอยู่ของอำนาจขึ้นอยู่กับการสร้างประเด็นการต่อต้านต่าง ๆ ซึ่งการต่อต้านจัดขึ้นอาจแสดงบทบาทเป็นปรีกษา เป็นเป้าหมาย หรือแม้กระทั่งเป็นตัวจัดการควบคุมความสัมพันธ์ทางอำนาจ การต่อต้านจัดขึ้น จึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในเครือข่ายของอำนาจ เพราะฉะนั้นการดำรงอยู่ของอำนาจก็ขึ้นอยู่กับการต่อสู้จัดขึ้นด้วยเช่นกัน โดยการต่อต้านจัดขึ้นจะมีลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง จากมุมมองที่มีต่ออำนาจซึ่งได้ถูกเปลี่ยนไปจากมุมมองเดิม ทำให้สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับอำนาจได้ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ หนึ่ง การกระจายการเป็นอนุภาคแห่งอำนาจ อำนาจมีลักษณะของการกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็ก ๆ แผ่ขยายครอบคลุมในทุกพื้นที่และทุกความสัมพันธ์ของสังคม อำนาจเป็นเสมือนเส้นใยที่ถักทอเป็นผ้าผืนใหญ่ของสังคม จึงมีทั้งการประสานและการตัดกันของเส้นใยอำนาจ มนุษย์ในสังคมจึงไม่สามารถเห็นได้ว่าอำนาจอยู่ตรงไหน แม้จะทราบดีว่าอำนาจเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ หากอำนาจสามารถปกปิดซ่อนเร้นกลไกของตนเองไว้ได้มากเพียงใดก็จะยิ่งส่งผลให้อำนาจมีความสำเร็จมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น (Foucault, 1990: 86) ฉะนั้นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจจึงควรกระทำให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับลักษณะของอำนาจ นั่นคือจะต้องหลีกเลี่ยงการให้ความสำคัญเฉพาะกับอำนาจที่มีรูปแบบที่ชัดเจนเป็นทางการอันเป็นอำนาจที่เกิดจากสถาบันในสังคม แต่ควรจะต้องมุ่งเน้นในการให้ความสำคัญกับอำนาจที่กระจายกระจายอยู่ในสังคม ซึ่งอำนาจเหล่านี้จะมีปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เลื่อนไหล แปรปรวน และเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละปรากฏการณ์ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นปฏิบัติการที่ปราศจากรูปแบบที่แน่นอนชัดเจน สอง อำนาจมาจากและมีอยู่ในทุกหนแห่ง อำนาจไม่ใช่สิ่งของหรือสินค้าที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะสามารถครอบครอง หักขโมย และใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าไปครอบงำหรือควบคุมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตนเองได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในลักษณะของการผูกขาดอำนาจ เพื่อจะทำให้ตนหรือกลุ่มของตนเป็นผู้ได้รับการจัดสรรผลประโยชน์และเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องตกเป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์ในฐานะที่ถูกอำนาจเข้ากระทำ แต่อำนาจจะแสดงตัวออกมาในรูปของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากภายใน เช่น ความรู้ เศรษฐกิจ และเรื่องเพศ อำนาจจึงมีอยู่ทุกหนแห่ง แต่การแทรกซึมและดำรงอยู่ในทุกหนแห่งของอำนาจไม่ใช่เป็นเพราะว่ามันครอบคลุมทุกสิ่ง แต่เป็นเพราะอำนาจมาจากทุกหนทุกแห่งจนเกินกว่าที่จะระบุตำแหน่งแห่งที่เฉพาะของอำนาจได้ (Foucault, 1990: 92 - 93) นั่นคือ อำนาจมิได้ “เกิดจาก” หรือ “เป็นของ” สถาบันหรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม อีกทั้งไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่ใดที่หนึ่งแต่กระจายอยู่เต็มพื้นที่ในสังคม อำนาจจึงมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละจุดของพื้นที่ที่มีอำนาจแสดงปฏิบัติการอยู่ สาม การวิเคราะห์อำนาจที่ปฏิบัติการแห่งอำนาจ ในลักษณะเป็น “พหุลักษณะ” มีความแตกต่างหลากหลายไปในแต่ละพื้นที่ความสัมพันธ์ในสังคม การกวาดรวมหรือลดทอนความจริงทั้งหมดให้มาอยู่ภายใต้

ระบบการวิเคราะห์และอธิบายที่มีลักษณะทั่วไปเป็นสากล จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะจะทำให้การศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอำนาจขาดความครอบคลุมและ ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ดังนั้นการวิเคราะห์วาทกรรมที่อยู่ในระดับที่แตกต่างกันจึงต้องใช้วิธีการที่แตกต่างกัน (Foucault, 1970: xiv) การวิเคราะห์ปฏิบัติการแห่งอำนาจที่ปลายสุดของอำนาจ เป็นประเด็นต่อเนื่องจากลักษณะของอำนาจที่กล่าวมาข้างต้น นั่นคือ การปฏิเสธการให้ความสำคัญกับศูนย์กลางแห่งอำนาจ เพราะเมื่ออำนาจมีลักษณะของการกระจัดกระจาย มิได้ถูกผูกขาดไว้กับสถาบันใดหรือกลุ่ม บุคคลใดเป็นการเฉพาะ แต่ทั่วๆ มีการเลื่อนไหล แปรเปลี่ยน และถ่ายเทได้ ทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ทางอำนาจโดยใช้ทฤษฎีมหภาค (Metanarrative) ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์แบบองค์รวม (totality) ครอบคลุมทุกสิ่ง (totalizing) จึงเป็นสิ่งที่ยากเกินกว่าที่เป็นไปได้ เพราะจะทำให้เกิดการละทิ้งข้อเท็จจริงที่สำคัญในบางส่วนไป (marginalization) ปัญหาที่แฝงฝังอยู่ในวิธีการศึกษาประกอบกับความจริง (reality) ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานความคิดแบบเดิมทำให้สิ่งที่ได้จากทฤษฎีมหภาคไม่สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ การศึกษาอำนาจจึงเป็นไปได้เพียงการอธิบายที่ครอบคลุมเฉพาะที่ (local) และในระดับภูมิภาค (region) เท่านั้น โดยมุ่งเน้นไปที่ปลายสุดของเส้นทางอำนาจ ซึ่งแม้จะ “ดูเหมือน” เป็นเพียงปลายทางของปฏิบัติการแห่งอำนาจที่ไม่น่าจะทำให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจได้ แต่สิ่งที่ “ดูเหมือน” กลับตรงข้ามกับความเป็นจริง เพราะ ณ จุดท้ายสุดของเส้นทางอำนาจกลับแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และปฏิบัติการแห่งอำนาจในระดับรากเหง้าของมนุษย์ที่เป็นกลไกในระดับจุลภาคของอำนาจ (the micro-mechanisms of power) ได้เป็นอย่างดี ห้าความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ เมื่ออำนาจถูกใช้ผ่านในระดับกลไกแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้เพื่อการสถาปนาอำนาจและการยึดครองพื้นที่ของอำนาจก็คือ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาเพื่อรองรับกับอำนาจนั้น ๆ นั้นหมายความว่า ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจเป็นความรู้ที่เกิดมาเพื่ออำนาจ และสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจในชุดเดียวกัน ในขณะที่เดียวกัน ความรู้นั้นก็จะเข้าไปให้การรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่ผลิตมันขึ้นมา อำนาจกับความรู้จึงเป็นเสมือนเหรียญสองหน้าที่ขาดหรือแยกจากกันไม่ได้ ทั้งสองส่วนล้วนแสดงตนในบทบาทของการสร้าง การส่งเสริม และการสนับสนุนซึ่งกันและกันในกรณีที่เป็นอำนาจและความรู้ในชุดเดียวกัน แต่ถ้าเป็นความรู้และอำนาจในชุดที่แตกต่างตรงข้ามกัน ความรู้นั้นจะมีปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดไล้ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจ ความรู้จึงมิได้ขึ้นอยู่กับการที่ได้ค้นพบความจริงอันดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างชุดตรรกะและความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุค (Foucault, 1970: 344 - 387) จากความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจ ทำให้เห็นได้ว่าอำนาจมิได้มีแต่บทบาทที่แสดงถึงปฏิบัติการที่เป็นด้านลบ (negative) เช่น การกดขี่ ปรามปราม หรือทำลายแต่เพียงอย่างเดียว แต่อำนาจยังมีอีกด้านที่แสดงปฏิบัติการด้านบวก (positive) อีกด้วย ดังนั้นเราจึงไม่สามารถศึกษา

อำนาจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์จากเพียงเฉพาะในรูปแบบของการกดขี่ หรือการลดทอนอำนาจให้เป็นเพียงผลผลิตจากโครงสร้างทางกฎหมายและสังคม เพราะอำนาจมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ การศึกษาอำนาจจึงต้องกระทำผ่านวาทกรรมที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เหล่านั้น (Foucault, 1988: 110 - 124)

โดยสรุป แนวคิดด้านฐานอำนาจ หากมองในฐานคติของอำนาจที่เกิดขึ้นในปกติของสังคม ฐานอำนาจในสังคมจะเกิดขึ้นจาก หนึ่ง ธรรมชาติอำนาจ (Rational Authority) คือ รูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากการกระทำตามลักษณะของความถูกต้องตามหลักเหตุผลและข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ สอง นิติอำนาจ (Legal Authority) คือ รูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมายที่ได้บัญญัติให้อำนาจไว้ต่อการกระทำในเรื่องนั้น ๆ สาม ธรรมเนียมอำนาจ (Traditional Authority) คือรูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ได้กระทำสืบต่อ ๆ กันมา สี่ บารมีอำนาจ (Charismatic) คือ รูปแบบของฐานอำนาจที่เกิดขึ้นจากบุคลิกภาพที่ผิดไปจากคนธรรมดาหรือการมีคุณลักษณะพิเศษที่ได้รับการยอมรับว่าเหนือธรรมชาติหาได้ยากในหมู่มนุษย์ที่จะพึงมีได้ เช่น การเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดที่เลิศกว่าบุคคลทั้งปวง เป็นต้น แต่ถ้ามองฐานคติของอำนาจในรูปลักษณะที่เกิดขึ้นภายในองค์กร ฐานคติของอำนาจจะเกิดจากแหล่งอำนาจที่ผู้นำมักใช้เป็นฐานอำนาจ (Base of Power) ของตนในการสร้างอิทธิพลที่พบเห็นมากที่สุด มี 5 แหล่ง คือ หนึ่งอำนาจจากการให้รางวัล (Reward Power) สองอำนาจจากการให้โทษ หรืออำนาจเชิงการบังคับ (Coercive Power) สามอำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) เป็นอำนาจที่ได้มาจากการครอบครองตำแหน่งในองค์กร สี่อำนาจจากความสามารถ (Expert Power) เป็นอำนาจส่วนบุคคลของผู้นำอันเนื่องมาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่จำเป็นแก่หน่วยงานหรือองค์กร และห้าอำนาจอ้างอิง (Referent Power) เป็นอำนาจส่วนบุคคลของผู้นำอีกชนิดหนึ่งโดยที่ผู้นำมีจุดเด่นที่เป็นที่ประทับใจแก่ลูกน้อง จนทำให้ลูกน้องต้องการและอยากที่จะให้ตนเก่งหรือเด่น เช่นเดียวกับผู้นำ และหากมองแนวคิดด้านอำนาจตามฐานคติของเรียนรู้แบบใหม่ก็สามารถแจกแจงได้ว่า หนึ่งอำนาจมีฐานที่เกิดและการกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็ก ๆ แผ่ขยายครอบคลุมในทุกพื้นที่ทุกหนแห่งและทุกความสัมพันธ์ของสังคม สองอำนาจไม่ใช่สิ่งของหรือสินค้าที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะสามารถครอบครอง ครอบงำ และใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าไปครอบงำหรือควบคุมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตนเองได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในลักษณะของการผูกขาด แต่ทว่าอำนาจมีการเลื่อนไหล แปรเปลี่ยน สามอำนาจสามารถแสดงออกมาในปรากฏการณ์ที่เป็นเชิงประจักษ์ทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาค สี่อำนาจกับความรู้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันเมื่ออำนาจถูกใช้ผ่านในระดับกลไกแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้เพื่อการสถาปนาอำนาจและการยึดครองพื้นที่ของอำนาจก็คือ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาเพื่อรองรับกับอำนาจนั้น ๆ นั้นหมายความว่า

ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจเป็นความรู้ที่เกิดมาเพื่ออำนาจ และสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจในชุดเดียวกัน ในขณะที่เดียวกัน ความรู้นั้นก็จะเข้าไปให้การรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่ผลิตมันขึ้นมา อำนาจกับความรู้จึงเป็นเสมือนเหรียญสองหน้าที่ขาดหรือแยกจากกันไม่ได้ ทั้งสองส่วนล้วนแสดงตนในบทบาทของการสร้าง การส่งเสริม และการสนับสนุนซึ่งกันและกันในกรณีที่เป็นอำนาจและความรู้ในชุดเดียวกัน แต่ถ้าเป็นความรู้และอำนาจในชุดที่แตกต่างตรงข้ามกัน ความรู้นั้นก็จะมีปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดได้ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจ ความรู้จึงมิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ได้ค้นพบความจริงอันดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างชุดตรรกะและความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุค

ทฤษฎีความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง

1. ทฤษฎีความขัดแย้ง “ความขัดแย้ง” (Conflict) มาจากรากศัพท์ ภาษาละติน คือ “Configure” ซึ่งแปลว่า “การต่อสู้” (fight) หมายถึง “การทำสงคราม” “ความไม่ลงรอยกัน” หรือ “การเข้ากันไม่ได้” “การคัดค้านซึ่งกันและกัน” หรือ “ฝ่ายตรงข้าม” (อรุณ รักธรรม, 2523 : 86) ซึ่งนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาเห็นว่า “ความขัดแย้งเป็นผลผลิตของสิ่งแวดล้อมในทางสังคม (Social environments)” ส่วนนักรัฐศาสตร์เห็นว่า เป็นสัมพันธภาพระหว่างอำนาจ อิทธิพล และอำนาจหน้าที่ เป็นพฤติกรรมทางสังคม มองที่การแบ่งอำนาจทางสังคมเกี่ยวกับอำนาจ กระบวนการตัดสินใจระหว่างสถาบัน ต่าง ๆ การเมืองระหว่างเอกชน กลุ่ม และประเทศ และสัมพันธภาพเช่นนั้น ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างบุคคล (ผู้ตัดสินใจ) ระหว่างสังคม (กลุ่มทางสังคมต่าง ๆ) ระหว่างประเทศ(รัฐบาลต่อรัฐบาล) (อรุณ รักธรรม, 2526:4) สัทญา สัทญาวิวัฒน์ (2551:71) กล่าวว่า ทฤษฎีการขัดแย้ง (Conflict Theory) เกิดจากแนวคิดของนักสังคมวิทยา ชาวเยอรมัน 2 คน คือ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และ ชอร์จ ซิมเมล (Georg Simmel) วิจารณ์ทฤษฎีการหน้าที่ของทาลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parsons) ว่า เน้นเรื่องระเบียบสังคม ความสมดุล และกลไกในการรักษาคุณภาพและความเป็นระเบียบมากเกินไปจนมองเห็นความไม่มั่นคง การเสียระเบียบ และการขัดแย้งว่า เป็นพฤติกรรมเสียระเบียบไปเสียหมด ความจริงสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตสังคมมนุษย์เท่า ๆ กับการเป็นระเบียบ ความสมดุลในสังคมนั่นเองเพียงแต่เป็นคนละด้านเท่านั้น เดวิด ล็อกวูด (David Lockwood) (สัทญา สัทญาวิวัฒน์ 2551:71) ยืนยันว่ามีกลไกบางอย่างในสังคมที่ทำให้การขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นกล่าวคือ หนึ่งการที่บุคคลมีอำนาจไม่เท่ากัน สองการที่สังคมมักมีของหายากอยู่อย่างจำกัด และ สามในสังคมมักมีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายไม่เหมือนกัน จึงมีการช่วงชิงให้ได้บรรลุเป้าหมายนั้น ซึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีการขัดแย้ง มีดังนี้ หนึ่งทุกหน่วยของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงได้ สองทุกหน่วยของสังคมเป็นบ่อเกิดของการขัดแย้ง สามทุกหน่วยของสังคมมีส่วนส่งเสริมความไม่สงบไม่มั่นคงและการเปลี่ยนแปลง และสี่ทุกสังคมจะมีคนกลุ่มหนึ่ง

ควบคุมบังคับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคม ฟิลเลย์ (Filley.1975) (<https://sites.google.com/site/reconflict/thbthwn-wrnkrmm/sastr-dan-tang>) ได้อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการของความขัดแย้ง ว่า สามารถแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ หนึ่งสภาพก่อนเกิดความขัดแย้ง (Antecedent Condition of Conflict) เป็นลักษณะของสภาพการณ์ที่อาจปราศจากความขัดแย้ง แต่จะนำไปสู่การขัดแย้ง สองความขัดแย้งที่รับรู้ได้ (Perceived Conflict) เป็นการรับรู้จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น สาม ความขัดแย้งที่รู้สึกได้ (Felt Conflict) โดยอาจมีความรู้สึกว่าถูกคุกคาม ถูกเกลียดชัง กลัวหรือไม่ไว้วางใจ สี่ พฤติกรรมที่ปรากฏชัด (Manifest Behavior) อาจแสดงความก้าวร้าว การแข่งขัน การโต้เถียงหรือการแก้ปัญหา

เลวิส เอ. โคเซอร์ (Lewis A. Coser, 1913–2003) (http://www.baanjommyut.com/library_2/extension-3/social_change/02.html) เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะหนึ่งของมนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้ เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน โคเซอร์มีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ และโคเซอร์ เชื่อว่าความขัดแย้งจะเกิดประโยชน์ดังนี้ คือ หนึ่งจะทำให้ขอบข่ายของกลุ่มขัดแย้งแต่ละกลุ่มมีความชัดเจน สองการขัดแย้งที่มีความเข้มข้นและการแบ่งงานอย่างชัดเจนระหว่างสมาชิกของกลุ่มขัดแย้งแต่ละกลุ่มจะทำให้เกิดการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของโครงสร้างอำนาจการตัดสินใจ สามการขัดแย้งในลักษณะที่มีความเข้มข้นและเชื่อว่าจะมีผลกระทบไปทุกส่วนของแต่ละกลุ่มจะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในแต่ละกลุ่มขัดแย้ง สี่ความสัมพันธ์ขั้นปฐมภูมิระหว่างสมาชิกกลุ่มขัดแย้งและความขัดแย้งมีความเข้มข้น สามารถบังคับให้ยอมรับบรรทัดฐานและค่านิยมของกลุ่มได้ ห้า โครงสร้างสังคมของกลุ่มขัดแย้งที่เข้มงวดน้อยและการขัดแย้งระหว่างกันไม่มาก จะเปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มสามารถเปลี่ยนแปลงระบบไปในแนวทางส่งเสริมการปรับตัวและความมั่นคง หากความขัดแย้งที่เกิดบ่อย ๆ จะทำให้สามารถเป็นเครื่องแสดงการไม่ลงรอยกันในค่านิยมสำคัญ และสามารถรักษาคุณภาพได้มากขึ้น เจ็ดความขัดแย้งที่เกิดบ่อยและไม่เข้มข้นมาก จะทำให้แต่ละกลุ่มขัดแย้ง สามารถสร้างระเบียบบรรทัดฐานกำกับกับการขัดแย้งขึ้นมาได้ แปดระบบสังคมที่ไม่เข้มงวดมาก จะทำให้การขัดแย้งสามารถสร้างสมดุลและระดับสูงต่ำของอำนาจในระบบขึ้นมาได้ และเก้า

ระบบสังคมที่ไม่เข้มงวดมาก จะทำให้การขัดแย้งเป็นสาเหตุให้เกิดความสัมพันธ์แบบผสม มีการยึดเหนี่ยวกันและบูรณาการของระบบเพิ่มขึ้น

โดยสรุป ความขัดแย้งเป็นกลไกของระบบบรรทัดฐานทางสังคมอย่างหนึ่งเหตุของการเกิดเกิดจากการขาดดุลยภาพของระบบในสังคม ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงสภาพของตัวกลไกบางอย่างในการทำหน้าที่ทางสังคมมีการปรับตัวไม่เท่าทันต่อสภาวการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และนักทฤษฎีความขัดแย้งต้องการจะให้นุคูลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมโดยส่วนรวมเข้าใจว่าเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น อย่าไปมองเน้นแต่เรื่องระเบียบ ความสมดุล กลไกในการรักษาดุลยภาพ และความเป็นระเบียบทางสังคมมากเกินไป จนมองเห็นความไม่มั่นคง การเสียระเบียบและความขัดแย้งว่าเป็นพฤติกรรมที่เสียระเบียบไปเสียหมด แต่โดยแท้จริง ความจริงสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของสังคมนมนุษย์เท่า ๆ กับความเป็นระเบียบ ความสมดุลในสังคมนั้นเองเพียงแต่เป็นคนละด้านเท่านั้น ด้วยสังคมมีกลไกบางอย่างในสังคมที่ทำให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นกล่าวคือหนึ่งการที่บุคคลมีอำนาจไม่เท่ากัน สองการที่สังคมมักมีของหายากอยู่อย่างจำกัด และสามในสังคมนักมีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายไม่เหมือนกัน จึงมีการช่วงชิงให้ได้บรรลุเป้าหมายนั้น ซึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่า หนึ่งทุกหน่วยของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงได้ สองทุกหน่วยของสังคมเป็นบ่อเกิดของการขัดแย้ง สาม ทุกหน่วยของสังคมมีส่วนส่งเสริมความไม่เป็นปกติและการเปลี่ยนแปลง และสี่ทุกสังคมจะมีคนกลุ่มหนึ่งควบคุมบังคับคนอีกกลุ่มหนึ่งให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคม

แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง พระเทพวิสุทธิเมธี(พุทธทาสภิกขุ)(อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527: 1) ได้ให้แนวคิดในการจัดการความขัดแย้งในสังคมว่า การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมก็ต้องดูเป้าหมายของสังคมเป็นหลักว่าการดำรงอยู่ของสังคมนั้นมีเป้าหมายเป็นไปเพื่ออะไร ซึ่งเป้าหมายของสังคมก็คือเพื่อให้เกิดสันติภาพโดยส่วนรวมของสังคม ซึ่งเบลค และมอร์ดัน (Blake and Mouton, 1964 อ้างถึงใน สมยศ นาวิกาน, 2536 :311- 313) ได้ให้แนวคิดวิธีการจัดการความขัดแย้งว่ามี 3 แบบ คือ แบบที่ 1 การระงับ (Dominance and Suppression) โดยการ หนึ่งการบังคับ (Forcing) สองการไกล่เกลี่ย (Smoothing) สามการหลีกเลี่ยง (Avoidance) สี่การใช้เสียงส่วนใหญ่ (Majority Rule) แบบที่ 2 การประนีประนอม (Compromise) และแบบที่ 3 การแก้ปัญหาร่วมกัน (Integrative Problem Solving) ส่วน จลาตชาข รมิดานนท์และคณะ (2536:) ซึ่งได้ให้แนวคิดในการจัดการความขัดแย้งทางสังคมไว้ โดยแบ่งออกเป็น 6 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ รูปแบบแรก การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ รูปแบบที่สอง การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน รูปแบบที่สาม การสร้างเครือข่ายองค์กรที่มีภารกิจเดียวกันเพื่อเสริมความเข้มแข็งรูปแบบที่สี่ การประสานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการกับปัญหา รูปแบบที่ห้า การต่อรองกับรัฐเพื่อให้ได้สิทธิ และรูปแบบที่หก การประสานกับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ เช่น นักวิชาการ

องค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนต่าง ๆ ให้เข้าร่วมดำเนินการ แต่ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551: 3) กลับเห็นว่า เป้าหมายของการจัดการความขัดแย้งอยู่ที่ “คน” เพราะคนเป็นผู้กระทำความขัดแย้งและเป็นผู้รับผลของความขัดแย้ง หากมองในภาพรวมของความเป็นสังคม คนก็เป็นสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มของสังคม ดังนั้นการจะจัดการความขัดแย้งก็ต้องพัฒนาคน และในกระบวนการ พัฒนาคนก็ต้องอาศัยกลไกที่สำคัญคือกระบวนการให้การศึกษา ด้วยกระบวนการให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ คือ จะมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องที่คนรู้คือความรู้ ในเรื่องที่คนคิดคือเจตคติ ในเรื่องที่คนทำได้คือทักษะ ในเรื่องที่เขาทำอยู่จริงคือมูลเหตุจูงใจ และไม่ว่าอะไรที่ได้กระทำสำเร็จลงโดยวิธีการให้การศึกษาแล้ว จะต้องคาดหวังได้ว่าถาวรและทนทาน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526: 92)

โดยสรุป การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทางสังคมนั้น เรื่องแรกที่ต้องคำนึงถึงก็คือต้องมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดสันติสุขในส่วนบุคคลและเกิดสันติภาพในส่วนรวม เรื่องที่สองการเลือกวิธีการ ที่ใช้ต้องคำนึงถึงสถานการณ์ ข้อเท็จจริงและเหตุผลตามหลักสากลนิยม เรื่องที่สามคือการใช้การศึกษาเป็นกลไกเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมนั้น จะเป็นวิธีการแก้ปัญหาแบบยั่งยืน

จากแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมทั้ง 4 แนวคิด ทฤษฎีดังกล่าวนี้ ในการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้อาศัยแนวคิดมุมมองของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมเป็นแนวคิดในการทำให้ผู้วิจัยเกิดความเข้าใจในเรื่องระบบโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคม ที่ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของสังคมคือความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ สังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่งหรือ สังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง ระบบของสังคมนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สังคมในฐานะที่เป็นระบบจะมีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเองที่ส่วนประกอบต่างๆ เป็นระบบที่พึ่งพาอาศัยกันและเป็นระบบที่รักษาคุณภาพของสังคมนั้น สังคมในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมจึงมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงอยู่ และส่วนต่างๆ สามารถพึ่งพากันได้ และสามารถรักษาสมดุลยภาพทางสังคมไว้ได้ ซึ่งในระบบที่มีความต้องการ จำเป็น สังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา มีดุลยภาพ และการมีชีวิตในระบบของสังคมนั้น และในระบบของสังคมจะมีการเคลื่อนไหวเพื่อปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะความสมดุลของระบบอยู่ตลอดเวลา มนุษย์คือปัจจัยหลักในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงให้ระบบและสังคมปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะความสมดุลที่สำคัญ การศึกษาและการได้รับข่าวสารข้อมูลจากข้อเท็จจริงด้วยเหตุผลอย่างมีสติปัญญาและเห็นคุณค่าของระบบและสังคมในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะทำการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงด้วยความรับผิดชอบของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบและสังคม จะทำให้ความสมดุลของระบบและสังคมนั้นเป็นไป

ด้วยความมั่นคงแบบยั่งยืน อาศัยแนวคิดมุมมองของทฤษฎีไว้ระเบียน เป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องความซับซ้อนทางสังคมเพื่อผู้วิจัยจะได้เข้าใจแนวคิดในการแก้ปัญหาความซับซ้อนทางสังคมเชื่อมโยงไปสู่การทำให้เกิดความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ ประเภทของความซับซ้อนมีด้วยกัน 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) ความซับซ้อนที่มีพลวัต 2) ความซับซ้อนทางสังคม และ 3) ความซับซ้อนที่บานปลาย ถ้าระบบใดโดยพื้นฐานมีความซับซ้อนไม่มากนัก การแก้ปัญหาแบบวิธีเดิมก็พอจะเอาตัวรอดได้ แต่ถ้าระบบใดที่มีความซับซ้อนสูงจนถึงขั้นสูงยิ่ง วิธีแก้ปัญหาแบบเดิม ๆ ที่เคยใช้ได้ผลมาแล้ว จะใช้ไม่ได้ผลอีกต่อไป เพราะระบบที่มีความซับซ้อนสูง และยิ่งความซับซ้อนทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมาแล้ว มาปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและกัน ระบบมันจะเดินไม่ปกติ มันจะพลิกผันได้ง่าย สถานการณ์และพฤติกรรมของระบบจะขึ้น ๆ ลง ๆ มีทิศทางที่คาดเดายาก ระบบใดก็ตามเมื่อเข้ามาอยู่ในสถานะเช่นนี้จะเปราะบาง กระทบง่าย เรื่องเล็ก ๆ สามารถส่งผลกระทบแบบปฏิกิริยาลูกโซ่และมีการป้องกันไปมาเชิงยกกำลัง (reinforcing feedback) จนบานปลายกลายเป็นเรื่องใหญ่ และจะเป็นความเปราะบางของระบบเมื่อมันเคลื่อนตัวไกลออกมาจากจุดสมดุล ในการจัดการกับสถานการณ์ที่อ่อนไหวยิ่งเช่นนี้ ไม่ควรใช้กำลังและความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาเพราะจะทำให้เรื่องราวเลวร้ายลงไปกว่าเดิม การเอาชนะความขัดแย้งโดยไม่ต้องใช้กำลัง จะทำเช่นนี้ได้ ต้องคิดเป็นองค์รวม ต้องเห็นภาพใหญ่ทั้งหมด อาศัยแนวคิดมุมมองของ แนวคิดด้านฐานอำนาจ ตามฐานคติของเรียนรู้แบบใหม่ ซึ่งแจกแจงว่า หนึ่ง อำนาจมีฐานที่เกิดและการกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็ก ๆ แผ่ขยายครอบคลุมในทุกพื้นที่ทุกหนแห่งและทุกความสัมพันธ์ของสังคม สองอำนาจไม่ใช่สิ่งของหรือสินค้าที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะสามารถครอบครอง ครอบงำ และใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าไปครอบงำหรือควบคุมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตนเองได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในลักษณะของการผูกขาด แต่ทว่าอำนาจมีการเคลื่อนไหว แปรเปลี่ยน สามอำนาจสามารถแสดงออกมาในปรากฏการณ์ที่เป็นเชิงประจักษ์ทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาค สี่อำนาจกับความรู้อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างกันเมื่ออำนาจถูกใช้ผ่านในระดับกลไกแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้เพื่อการสถาปนาอำนาจและการยึดครองพื้นที่ของอำนาจก็คือ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาเพื่อรองรับกับอำนาจนั้น ๆ นั่นหมายความว่า ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจเป็นความรู้ที่เกิดมาเพื่ออำนาจ และสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจในชุดเดียวกัน ในขณะที่เดียวกัน ความรู้นั้นก็จะเข้าไปให้การรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่ผลิตมันขึ้นมา อำนาจกับความรู้จึงเป็นเสมือนเหรียญสองหน้าที่ขาดหรือแยกจากกันไม่ได้ ทั้งสองส่วนล้วนแสดงตนในบทบาทของการสร้าง การส่งเสริม และการสนับสนุนซึ่งกันและกันในกรณีที่เป็นอำนาจและความรู้ในชุดเดียวกัน แต่ถ้าเป็นความรู้และอำนาจในชุดที่แตกต่างตรงข้ามกัน ความรู้นั้นก็จะมีปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดไล่ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจ ความรู้จึงมิได้ขึ้นอยู่กับการที่ได้ค้นพบความจริงอันดำรงอยู่ตาม

ธรรมชาติ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างชุดตรรกะและความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุค และอาศัยแนวคิดมุมมองของทฤษฎี ทฤษฎีความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง เป็นแนวคิดในการนำผู้วิจัยไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง เพื่อหาวิธีการในการจัดการความขัดแย้งที่ชาญฉลาดที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของชาติที่ยั่งยืน กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลากองทัพสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมบูรณ์แบบคืออย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสถานะหนึ่งของมนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้ เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน ความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ และในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทางสังคมนั้น เรื่องแรกที่ต้องคำนึงถึงก็คือต้องมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดสันติสุขในส่วนบุคคลและเกิดสันติภาพในส่วนรวม เรื่องที่สองการเลือกวิธีการที่ใช้ต้องคำนึงถึงสถานการณ์ ข้อเท็จจริงและเหตุผลตามหลักสากลนิยม เรื่องที่สามคือการใช้การศึกษาเป็นกลไกเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมจะเป็นวิธีการแก้ปัญหาแบบยั่งยืน

แนวคิดการวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม

การวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม (The Plan of Change) นั้น ชิน โรเบิร์ต และ เคนเนธ ดี. เบนนี (Chin Robert and Kenneth D. Benne, 1976) (อ้างถึงใน ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ, 2545:8-13) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า แนวทางในการวางแผนเพื่อพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ได้มีข้อเสนอเกี่ยวกับระบบ กลไก กระบวนการ กฎเกณฑ์ และเทคนิคที่ควรดำเนินการในการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นจำนวนมาก ข้อเสนอเหล่านี้มักจะมีคล้ายคลึงกันบ้างและก็มีส่วนที่แตกต่างกันบ้าง บางครั้งความแตกต่างของข้อเสนอก็เป็นความแตกต่างในส่วนที่เป็นรายละเอียด แต่บางครั้งก็เป็นความแตกต่างในส่วนที่เป็นสาระที่สะท้อนการมีกระบวนการทัศน์ (Paradigm) ในการพัฒนาที่ต่างกัน และจากการได้แยกหมวดหมู่ของข้อเสนอ ต่าง ๆ พบว่ามีข้อเสนอเกี่ยวกับระบบ กลไก กระบวนการ กฎเกณฑ์ เทคนิค ผู้รับผิดชอบและแนวทางในการวางแผนและการบริหารเพื่อให้สังคมพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนกระบวนการทัศน์ที่ต่างกัน เป็นสำนักคิด 3 สำนักดังนี้

1. สำนักคิด Power-Coercive สำนักคิดนี้ ยึดหน้าที่และการบังคับใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางสังคม แนวทางนี้เป็นแนวทางดั้งเดิมในการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังคงมีใช้ในองค์กรที่มีอำนาจการบังคับบัญชาขึ้นอยู่กับ

ระดับสูงค่อนข้างเบ็ดเสร็จ การตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินการเป็นเรื่องของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ โดยยึดอำนาจหน้าที่หรือการได้รับมอบหมาย การใช้มติหรือคำสั่งเป็นกรอบการตัดสินใจที่สำคัญ แนวทางของสำนักคิดนี้ให้ความสำคัญเรื่องผู้นำและภาวะผู้นำ ซึ่งหากกระบวนการสรรหาและพัฒนา ผู้รับผิดชอบในการดำเนินการมีความเหมาะสม ชัดเจน แนวทางนี้จะมีข้อดีที่สำคัญคือ ทำให้เกิดการคิด การตัดสินใจ หาทางออกเกี่ยวกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำได้รวดเร็ว ซึ่งบางครั้งทำให้ได้ข้อยุติในประเด็นที่คนไม่ค่อยกล้าตัดสินใจได้ง่ายขึ้น

2. สำนักคิด Empirical-Rational สำนักคิดนี้ ยึดเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางสังคม แนวทางนี้ถือว่าเป็นแนวทางหลักที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน ดำรงและเทคนิคเกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคมที่ได้เผยแพร่เกือบทั้งหมดยึดแนวทางนี้ การวางแผนและการดำเนินการเป็นหน้าที่ของผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในการจะตัดสินใจใด ๆ ซึ่งในการจะตัดสินใจใด ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะดำเนินการ โดยยึดเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นหลัก แนวทางนี้เป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญในเรื่องเทคนิคของการวางแผนและการดำเนินการพัฒนาสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีการค้นคว้าและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ข้อดีของแนวทางของสำนักคิดนี้คือ การให้ความสำคัญในเรื่องเหตุผลและข้อเท็จจริง หากผู้เกี่ยวข้องมีความรอบครอบและตัดสินใจตามหลักการอย่างแท้จริงแล้ว ผลที่จะเกิดจากการดำเนินการมีแนวโน้มว่าจะประสบความสำเร็จสูงทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3. สำนักคิด Normative Re-education สำนักคิดนี้ ยึดการเจรจาต่อรองและการเรียนรู้ใหม่เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางสังคม แนวทางแห่งสำนักคิดนี้เริ่มเป็นที่รู้จักและสนใจมากขึ้นในปัจจุบันของบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคม โดยถือว่าการวางแผนพัฒนา การดำเนินการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น เป็นเรื่องของผู้ที่มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายที่ต้องร่วมกันมองปัญหาในการวางแผนและดำเนินการจากฐานความคิดของแต่ละคนร่วมกัน เสนอและแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ปรับทัศนคติเข้าหากัน โดยกระบวนการเจรจาต่อรองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์จากการวางแผนและดำเนินการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมกัน ข้อดีที่สำคัญของสำนักคิดนี้ก็คือ ช่วยให้จำนวนผู้ที่เข้าร่วมรับผิดชอบการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีกว้างขวางครอบคลุมไปถึงคนหลายฝ่ายซึ่งวิธีที่ผ่านมามีบางคนบางกลุ่มไม่เคยมีโอกาสมาก่อน และช่วยให้แน่ใจว่าการวางแผนพัฒนาและการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมจะเหมาะสมกับทุกฝ่ายอย่างแท้จริง

แนวคิดการวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคมมีสำนักคิดที่สะท้อนกระบวนการทัศน์ที่ต่างกัน 3 สำนัก คือ หนึ่งสำนักคิด Power-Coercive ยึดหน้าที่และการบังคับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการ สองสำนักคิด Empirical-Rational ยึดเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นแนวทางในการดำเนินการ

และสามสำนักคิด Normative Re-education ยึดการเจรจาต่อรองและการเรียนรู้ใหม่เป็นแนวทางในการดำเนินการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางสังคม

โดยสรุป กระบวนทัศน์ทั้ง 3 สำนักคิดดังกล่าวนี้ ในการนำไปประยุกต์ใช้ต่อการก่อ การวางแผน การดำเนินการ การยุติลดจนการแก้สถานการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยความเป็นจริงแต่ละสำนักคิดมีจุดเด่นคนละด้านกัน กล่าวคือ หนึ่ง สำนักคิด Power-Coercive ยึดหน้าที่และการบังคับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการ จุดเด่นคือการให้อำนาจผู้นำหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบมีอำนาจในการดำเนินการ หากผู้นำหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบมีภาวะการณ์เป็นผู้นำดีการดำเนินการก็จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคม โดยส่วนรวม หากการกลับเป็นตรงกันข้าม ก็จะเป็นจุดอ่อนของระบบทันที สอง สำนักคิด Empirical-Rational ยึดเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นแนวทางในการดำเนินการ จุดเด่นของสำนักคิดนี้เน้นไปในแนวทางของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์อาศัยผู้เชี่ยวชาญและยึดเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นหลักดังนั้นอำนาจในการดำเนินการจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เชี่ยวชาญและองค์ความรู้ในเชิงเหตุผลและข้อเท็จจริงที่ปรากฏ หากขาดผู้เชี่ยวชาญและองค์ความรู้ในเชิงเหตุผลและข้อเท็จจริงที่ประจักษ์การดำเนินการก็เกิดขึ้นไม่ได้ และสามสำนักคิด Normative Re-education ยึดการเจรจาต่อรองและการเรียนรู้ใหม่เป็นแนวทางในการดำเนินการวางแผนพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางสังคม จุดเด่นของสำนักคิดนี้ การมีอำนาจในการดำเนินการขึ้นอยู่กับอำนาจการดึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) เข้าร่วมการเจรจาต่อรองและการเรียนรู้ใหม่เป็นแนวทางในการดำเนินการ จุดอ่อนของสำนักคิดนี้คือการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแบบเทียมคือไม่มีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริงทุกขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมคิดวางแผน การสำรวจปัญหา การดำเนินการ การรับผล การประเมินผล และการรับผิดชอบอย่างแท้จริงแล้ว การใช้อำนาจก็จะเป็นจุดอ่อนของสำนักคิดนี้ ดังนั้นการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงคงต้องใช้แนวทางของทั้ง 3 สำนักคิดมาร่วมกันปรับใช้ให้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ได้อาศัยแนวคิดการวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นฐานคิดในการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคง โดยยึดข้อเท็จ ผู้เชี่ยวชาญ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงมาเป็นแนวทางในการดำเนินการ

การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง

เกษม วัฒนชัย (2552:1-3) ได้ให้ทัศนะที่เป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงว่า การจัดการศึกษาของประเทศใด ๆ เป้าหมาย คือการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจเพื่อส่วนรวม

และเพื่อสร้างพลเมืองที่ประเทศนั้น ๆ ต้องการที่จะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในชาติของตน การจัดการศึกษาต้องใช้กระบวนการสั่งสอน อบรมทั้งในบ้าน วัด สถานศึกษา และชุมชนตามความต้องการ มุ่งหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือการเรียนรู้ที่ดีขึ้น เจริญองกามขึ้น โดยสิ่งที่เรียนรู้จะต้องประกอบด้วย หนึ่ง เป้าหมาย สอง เนื้อหาและกิจกรรม และสาม การให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่ต้องการพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นคนเต็ม (Integrity) และการยึดมั่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมกล่าวคือ คนเต็มต้องแยกแยะได้ว่า อะไรถูกหรือผิดแล้วยึดมั่นในสิ่งที่ถูกปฏิเสธในสิ่งที่ผิด หากคนส่วนใหญ่ของประเทศยอมรับให้มีการบริหารประเทศแบบคอร์รัปชันได้ ทำการค้าขายโกงเอากำไรได้แล้ว การศึกษาของประเทศจะเหลืออะไร องค์ประกอบของคนเต็มตาม ซึ่ง ธาณินทร์ ทรัพย์วิเชียร องคมนตรี (2547:12-14) ได้เขียนไว้ในหนังสือ คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารมี 7 ประการคือ หนึ่งยึดถือความจริง (Truth) สองความซื่อสัตย์ สุจริต (Honesty) สามความระลึกในหน้าที่ (Sense of Duty) สี่มีความอดกลั้น (Patience) ห้ามีความเป็นธรรมเล่นตามกติกา (Fair Play) หกความเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Consideration for others) และ เจ็ดมีเมตตาธรรม (Kindness) และการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจเพื่อส่วนรวมนั้นต้องมี พื้นฐานของการมีคุณสมบัติของคนเต็มก่อนแล้วจึงมาสร้างจิตใจเพื่อส่วนรวม โดย หนึ่งให้ความรู้ ความศรัทธาในเรื่องส่วนรวม สองเน้นการเห็นคุณค่าส่วนรวมอยู่ได้ ส่วนตัวจึงอยู่รอด สามมี ตัวอย่างและมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมจิตอาสาเพราะกิจกรรมสาธารณะประโยชน์จะสร้างให้ผู้เรียนได้ เกิดความซาบซึ้ง สี่ให้โอกาสคิดสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อชุมชน เพื่อสังคมโดยรวม และห้าให้การ สนับสนุนเพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมนั้นจนสำเร็จ และต้องอบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึง ความสุขที่เป็นผลลัพธ์ของการกระทำนั้นด้วยว่า ความสุขมีหลายประเภท ประเภทความสุขที่เป็น อามิสสุขคือจะมีความสุขได้ต้องอาศัยวัตถุก็มี ความสุขประเภทนี้มีแต่ความต้องการที่อยากได้มาก ขึ้นไปเรื่อย ๆ ไม่รู้จักพอ และประเภทของความสุขที่ได้ทำสำเร็จเพื่อผู้อื่นก็มี ความสุขประเภทนี้ เป็นความสุขที่มีความยิ่งใหญ่ที่นำตนให้เกิดสันติสุขในส่วนตนและทำให้เกิดสันติภาพโดยส่วนรวม ของสังคม ซึ่ง เสน่ห์ จามริก (2542: 297-299) ได้กล่าว บทบาทหน้าที่ของการศึกษานั้น หลักการ เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนอยู่ในตัวแล้วว่า เจตนารมณ์ของการศึกษามีอยู่เพื่อการพัฒนาคนให้อยู่ใน สังคมอย่างเป็นปกติสุข ด้วยปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกัน โดยนัยแนวความคิดนี้สำนักคลาสสิกทางเศรษฐศาสตร์เห็นว่าผลประโยชน์ที่ทำให้เกิดความมั่นคง ของชาติเป็นผลมาจากผลประโยชน์ของปัจเจกชนและกลุ่มชนในสังคมของชาติมีความสอดคล้อง ลงตัวที่ทั่วถึงกัน และภารกิจของการศึกษาต้องเปิด โอกาสและทำหน้าที่พัฒนาให้เกิดศักยภาพ ดังกล่าวขึ้น นอกจากนี้ ก่อ สวัสดิพานิช(2526:1) ยังได้นำเสนอในทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์ใน การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงไว้ว่า การจัดการศึกษาอย่างน้อยต้องทำหน้าที่ดังนี้ หนึ่งถ่ายทอด วัฒนธรรมสังคมให้ชุมชน สองนำความคิดใหม่ วิธีการใหม่มาสู่สังคม สามสร้างความเป็นปึกแผ่น

ให้แก่สังคม ส่งเสริมพัฒนาการทางบุคคลให้เจริญก้าวหน้าไปตามวิถีทางของเขา และห้าฝึคน
อาชีพและเยาวชนและประชาชนทั่วไป และวิไล ตั้งจิตสมคิด (2539:286-287,351-353) ได้เสนอ
แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงว่า การดำเนินการต้องพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้เข้า
ด้วยกันคือ หนึ่งการจัดโครงสร้างของระบบการศึกษาต้องจัดให้มีลักษณะยืดหยุ่นและเป็นเครือข่าย
สองการกำหนดนโยบายการศึกษาแห่งชาตินั้นจะมุ่งเฉพาะเสริมสร้างการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของ
สังคมเท่านั้นไม่พอ เป้าหมายทุกอย่างจะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อความอยู่รอดปลอดภัยและ
ความมั่นคงของชาติด้วย และต้องกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อให้ข้อเท็จจริงบางอย่างใน
สังคมให้ชัดเจน ไม่ว่าข้อเท็จจริงในอดีตหรือในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นวิชาประวัติศาสตร์ หรือวิชา
สังคมศาสตร์ว่าด้วยข้อเท็จจริงของสังคมเรื่องใด ควรจะให้ผู้เรียนในระดับใด รู้แค่ไหน เพียงไร
เพราะข้อเท็จจริงบางเรื่อง หากนำมาสอนผิดเวลา ผิดสถานที่และผิดคน อาจจะทำให้กระทบกระเทือนต่อ
ความมั่นคงได้ สามแนวทางในการพัฒนาคน จะต้องคำนึงถึงความสมดุลในทางคุณภาพระหว่าง
ความรู้ทางวิชาการที่จะนำไปประกอบอาชีพกับคุณธรรม โดยเฉพาะความเสียสละ การเห็นประโยชน์
ส่วนรวม ความรักชาติ รักประชาชน เป็นต้น ที่การบริหารและจัดการศึกษา ควรมี หนึ่ง การกระจาย
อำนาจไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น สอง ส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารและการจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้เหมาะสมกับ
อุดมการณ์ชาติ และสภาพแวดล้อมความจำเป็นและความต้องการของท้องถิ่นที่ประสานสอดคล้องกัน
สามหลักสูตรจะต้องมุ่งพัฒนาให้เกิดนิสัยประจำชาติที่พึงประสงค์และปรับปรุงนิสัยประจำชาติบาง
ประการที่ไม่เหมาะสมเพราะอุปนิสัยประจำชาติของคนในชาติจะเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งใน
การเสริมสร้างและพัฒนาความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ ที่หลักสูตรการจัดการศึกษาควรจะต้องประกอบ
ไปด้วยหลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรท้องถิ่น ห้าหลักสูตรทุกระดับควรมีการศึกษาปัญหาสังคม
เพื่อที่จะได้คุ้นเคยกับปัญหาและก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันทุกฝ่าย ส่วนความยากง่ายหรือความ
ลึกซึ้งของปัญหาให้ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหา หากการศึกษานอกระบบจะต้องขยายงานให้
กว้างขวางขึ้น ระดมสรรพกำลังจากทุกฝ่ายรวมทั้งสื่อมวลชนทุกชนิดที่อยู่ในบ้านเมืองมาเป็น
เครื่องมือในการจัดการศึกษาลงสู่ประชาชนให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ เจ็ดควรให้สถานศึกษาประสาน
กับเครือข่ายทุกองค์กรเข้าร่วมกันรับผิดชอบที่จะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความ
มั่นคง และแปด สถานศึกษาควรเป็นศูนย์กลางข่าวสารของชุมชน เพื่อให้ข้อมูลและข่าวสารที่ถูกต้อง
ทันสมัยแก่ชุมชน อันจะทำให้ประชาชนเข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ถูกต้อง และในขณะเดียวกันก็
เป็นแหล่งปฏิบัติการทางจิตวิทยาเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ชุมชนด้วย

โดยสรุป การจัดการศึกษาที่จะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในชาติได้ ควรจะต้องประกอบไปด้วย หนึ่งเป้าหมายของการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจเพื่อ

ส่วนรวม มีความเป็นปึกแผ่นที่จะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในชาติ สองการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายความมั่นคงของชาติต้องให้มีความชัดเจน สามการบริหารจัดการศึกษาควรมีการกระจายอำนาจไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น มีโครงสร้างในการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่น และส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารและการจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้เหมาะสมกับอุดมการณ์ชาติ และสภาพแวดล้อมความจำเป็นและความต้องการของท้องถิ่นที่ประสานสอดคล้องกัน สี่หลักสูตรจะต้องมุ่งเสริมสร้าง ปุณฺณัง พัฒนา และมีกระบวนการจัดการคนในชาติให้เกิดนิสัยและวัฒนธรรมประจำชาติที่พึงประสงค์ที่จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงของชาติ ห้าเนื้อหาและกิจกรรม ต้องเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเต็ม(Integrity) และการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจเพื่อส่วนรวม คนเต็มประกอบด้วย คุณธรรมและจริยธรรม 7 ประการคือ หนึ่งยึดถือความจริง(Truth) สองมีความซื่อสัตย์สุจริต (Honesty) สามมีความระลึกในหน้าที่ (Sense of Duty) สี่มีความอดกลั้น (Patience) ห้ามีความเป็นธรรมเล่นตามกติกา (Fair Play) หกมีความเอาใจเขามาใส่ใจเรา(Consideration for others) และเจ็ดมีเมตตาธรรม (Kindness) แต่ต้องสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรถูกหรือผิดแล้วยึดมั่นในสิ่งที่ถูกปฏิเสธในสิ่งที่ผิด และการยึดมั่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้นต้องมีพื้นฐานของการมีคุณสมบัติของคนเต็มก่อนแล้วจึงมาสร้างจิตใจเพื่อส่วนรวม โดย หนึ่งให้ความรู้ความศรัทธาในเรื่องส่วนรวม สองเน้นการเห็นคุณค่าส่วนรวมอยู่ได้ ส่วนตัวจึงอยู่รอด สามมีตัวอย่างและมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมจิตอาสาเพราะกิจกรรมสาธารณะประโยชน์จะสร้างให้ผู้เรียนได้เกิดความรักซึ่ง สี่ให้โอกาสคิดสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อชุมชน เพื่อสังคมโดยรวม และ ทำให้การสนับสนุนเพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมนั้นจนสำเร็จ และต้องอบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงความสุขที่เป็นผลลัพธ์ของการกระทำนั้นด้วยว่า ความสุขมีหลายประเภท ประเภทความสุขที่เป็นอามิสสุขคือจะมีความสุขได้ต้องอาศัยวัตถุดิบ ความสุขประเภทนี้มีแต่ความต้องการที่อยากได้มากขึ้นไปเรื่อย ๆ ไม่รู้จักพอ และประเภทของความสุขที่ได้ทำสำเร็จเพื่อผู้อื่นก็มี ความสุขประเภทนี้เป็นความสุขที่มีความยิ่งใหญ่ที่น่าคนให้เกิดสันติสุขในส่วนตนและทำให้เกิดสันติภาพโดยส่วนรวมของสังคม

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้อาศัยแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง ในการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคง ว่า ควรจะประกอบไปด้วย หนึ่งเป้าหมายของการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจเพื่อส่วนรวม มีความเป็นปึกแผ่นที่จะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในชาติ สองการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษามีความสอดคล้องกับนโยบายความมั่นคงของชาติ สามการบริหารจัดการศึกษาควรมีการกระจายอำนาจไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น มีโครงสร้างในการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่น และ

ส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารและการจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้เหมาะสมกับอุดมการณ์ชาติและสภาพแวดล้อมความจำเป็นและความต้องการของท้องถิ่นที่ประสานสอดคล้องกัน สี่หลักสูตรจะต้องมุ่งเสริมสร้าง ปลุกฝัง พัฒนา และมีกระบวนการจัดกลาคนในชาติให้เกิดนิสัยและวัฒนธรรมประจำชาติที่พึงประสงค์ที่จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงของชาติ และห้าเนื้อหาและกิจกรรม ต้องเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองของชาติและการสร้างจิตใจของคนในชาติให้มีหัวใจ เพื่อส่วนรวม

การบริหารจัดการศึกษานอกระบบ

แนวคิดระบบ

เนื่องจากแนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาเป็นศาสตร์ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นสากล โดยแนวคิดที่สำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับ และมีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบันได้แก่แนวคิดระบบ ระบบหมายถึง องค์ประกอบหรือระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวม (อุทัย บุญประเสริฐ, 2526: 40-41) แนวคิดสำคัญของทฤษฎีระบบเกิดขึ้นโดย เบอร์ตาลานffy (Bertalanffy, 1973: 26-48) นำเสนอทฤษฎีระบบและการประยุกต์ใช้ มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ทฤษฎีระบบจะพิจารณาปัญหาที่ข้อเท็จจริงว่าสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กัน และมีคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศการสร้างสรรค์ทางปัญญา (Intellectual Climate) คือการยอมรับในการมองปัญหาใหม่ๆ ที่มีอยู่เดิมแต่ถูกมองข้ามมาก่อน เป็นการพิจารณาปัญหาในแนวทางใหม่ซึ่งเป็นวิธีทางสำคัญที่ช่วยอธิบายและการคาดคะเนที่มีความตรงกับปัญหาที่อยู่รอบๆ ทฤษฎีระบบได้รับการยอมรับในฐานะที่ให้ความสำคัญกับพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลง โดยพื้นฐานของทฤษฎีระบบสำหรับสิ่งมีชีวิตที่สำคัญคือการเป็นระบบที่ไม่หยุดนิ่ง (Active) แม้ภายใต้เงื่อนไขที่สภาพแวดล้อมภายนอกคงที่ แต่ระบบภายในยังคงมีปฏิกิริยาที่จะส่งผลสัมพันธ์กัน และทฤษฎีระบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงต่างๆ ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสม องค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของ โชเดอร์เบค (Shoderbeck) และคณะ (1990: 22) ประกอบด้วย หนึ่งปัจจัยนำเข้า (Input) หรือทรัพยากรหรือสิ่งที่จำเป็นที่ต้องนำเข้าสู่ระบบเพื่อก่อให้เกิดการทำงาน ทั้งนี้ ทรัพยากรของแต่ละระบบจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ขึ้นกับประเภทของระบบ สำหรับระบบสถานศึกษา ปัจจัยนำเข้าอาจประกอบด้วย นโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรม หลักสูตร วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร ผู้บริหาร ผู้ให้ความรู้ ผู้เรียน ฯลฯ สองกระบวนการ (Process) หมายถึง การแปรสภาพปัจจัยนำเข้าหรือทรัพยากรให้เปลี่ยนเป็นผลผลิต ทั้งนี้ กระบวนการจะมีลักษณะใดขึ้นกับประเภทของระบบเช่นกัน โดยกระบวนการของ

ระบบสถานศึกษาได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากร : การวางแผน การจัดการ การอำนวยการและการควบคุมใน 4 งาน คือ งานวิชาการ งานบุคคล งานงบประมาณ และงานบริหารทั่วไป เป็นต้น

สามผลผลิต (Output) คือสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของระบบ โดยผลผลิตของระบบสถานศึกษา ได้แก่ ผู้เรียนที่มีคุณลักษณะพึงประสงค์ตามหลักสูตร และความพึงพอใจของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และบุคลากร เป็นต้น

สี่ ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) เป็นส่วนที่ส่งผลกระทบต่อระบบ โดยสามารถใช้เป็นกลไกในการควบคุมการทำงานของระบบให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลป้อนกลับจะชี้ให้เห็นถึงข้อดีและข้อบกพร่องของปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต และนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพได้ สำหรับข้อมูลป้อนกลับของระบบสถานศึกษา เช่น ผลการเรียนรู้ของผู้เรียน และผลการปฏิบัติงานของบุคลากร เป็นต้น

และห้า สภาพแวดล้อม (Environment) หมายถึงสภาพที่อยู่แวดล้อมระบบ โดยสภาพแวดล้อมของระบบสถานศึกษา เช่น ที่ตั้ง บรรยากาศองค์การ ชุมชน เป็นต้น

ส่วน กริฟฟิธ (Griffiths) (1959: 1-10) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ระบบทุกระบบจะมีระบบย่อย (Sub-system) ยกเว้นระบบที่เล็กที่สุด และระบบทุกระบบยกเว้นระบบที่ใหญ่ที่สุดจะมีระบบใหญ่ (Supra-system) ครอบคลุมอีกทีหนึ่ง ระบบใหญ่นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสภาพแวดล้อม ซึ่งองค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของ แคสท์ (Kast) และ โรเซนไวท (Rosenzweig) ประกอบด้วย 6 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่

หนึ่งสภาพแวดล้อม (Environment) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมทั่วไประดับสังคม และสภาพแวดล้อมระดับภารกิจ โดยสภาพแวดล้อมทั้งสองลักษณะดังกล่าวมีผลกระทบต่อระบบภายในองค์การทั้งในด้านการรับรู้และกระบวนการบริหาร สองระบบย่อยเป้าหมายและค่านิยม (Goal and Values Subsystem) โดยเป้าหมายขององค์การที่กล่าวอย่างกว้าง ๆ จะไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ จึงต้องมีการวิเคราะห์เป้าหมายด้วยวิธีต่างๆ เพื่อแปลงเป้าหมายไปสู่การปฏิบัติ สามระบบย่อยด้านโครงสร้าง (Structure Subsystem) ซึ่งโครงสร้างองค์การคือรูปแบบหรือแบบแผนที่สร้างขึ้น เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ภายในองค์การอันก่อให้เกิดความชัดเจนแก่ผู้ปฏิบัติภารกิจในองค์การให้สามารถดำเนินการไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยทั่วไปโครงสร้างองค์การจะมีรายละเอียดใน 4 เรื่อง ได้แก่ หนึ่งแบบแผนของความสัมพันธ์และหน้าที่ที่เป็นทางการ ในลักษณะแผนภูมิ และรายละเอียดของงาน สอง รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมหรือภารกิจที่หน่วยงานหรือบุคคลในหน่วยงานต้องปฏิบัติ สามวิธีการประสานงานระหว่างกิจกรรมหรือภารกิจต่างๆ และสี่ อำนาจ สถานภาพ (Status) และความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นขององค์การ

สี่ระบบย่อยเทคโนโลยี (Technological Subsystem) หมายถึงเทคโนโลยีที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ขององค์การ โดยเทคโนโลยีมีลักษณะทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องมือ และเครื่องจักร เป็นต้น และเทคโนโลยีที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ปัญญา ความรู้ และกระบวนการที่ใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต เป็นต้น ดังนั้น สำหรับ

องค์การทางการศึกษาแล้ว เทคนิควิธีการต่าง ๆ เช่น การเรียนการสอน จึงจัดเป็นเทคโนโลยีขององค์การด้วย ห้า ระบบย่อยจิต-สังคม (Psychosocial Subsystem) ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ เจตคติ การรับรู้ แรงจูงใจ กระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำ การสื่อสาร และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และหก ระบบย่อยการบริหารจัดการ (Managerial Subsystem) ถือเป็นระบบแกนที่เชื่อมโยงระบบย่อยต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน โดยระบบย่อยการบริหารจัดการได้แก่ แนวทาง เทคนิค หรือวิธีที่ผู้บริหารใช้ในการปฏิบัติการกิจให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมาย ซึ่งหากนำแนวคิดระบบมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาสามารถอธิบายได้ดังนี้ หนึ่ง ระบบย่อยด้านเป้าหมายขององค์การ ประกอบด้วย ปรัชญา เจตนารมณ์และหลักการในการจัดการศึกษา เป้าหมายและทิศทางในการทำงานที่เป็นรูปธรรม สอง ระบบย่อยด้านเทคนิค ประกอบด้วย ความรู้ ข้อมูล และกระบวนการ วิธีการ และเทคนิคในการสอน/การถ่ายทอดให้ผู้เรียน สาม ระบบย่อยด้านจิตวิทยาสังคม ประกอบด้วย ลักษณะและเจตคติของผู้บริหารและครู สี่ ระบบย่อยด้านโครงสร้างองค์การ ประกอบด้วย ลักษณะงาน กิจกรรมและประเภทของงาน อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ สายการบังคับบัญชา และกฎ ระเบียบต่าง ๆ ในการดำเนินงาน และ ห้า ระบบย่อยด้านการจัดการประกอบด้วย ความชัดเจนของเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และขั้นตอนในการกำหนดเป้าหมาย การวางแผน การจัดทรัพยากร การจัดองค์การ วิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการ การตัดสินใจ การประสานงาน และการควบคุมงาน (กมล รอดคล้าย, 2537: 86-87)

โดยสรุป แนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาเป็นศาสตร์ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นสากล โดยแนวคิดที่สำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับ และมีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบันได้แก่ แนวคิดระบบ ระบบหมายถึง องค์ประกอบหรือระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวมขององค์กร

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ระบบที่เป็นองค์ประกอบหรือระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กัน ในการปฏิบัติหน้าที่หรือทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวมขององค์กรนั้น หมายถึง องค์ประกอบหรือระบบย่อยขององค์กรของระบบการบริหารจัดการด้านวิชาการ ระบบการบริหารจัดการด้านบุคคล ระบบการบริหารจัดการด้านงบประมาณ และระบบการบริหารจัดการด้านบริหารทั่วไป

การศึกษานอกระบบ

1. ความหมายของการศึกษานอกระบบ ได้มีผู้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบไว้อย่างหลากหลาย แต่ที่น่าสนใจมีดังนี้

เดวิด ไคลน์ และ โทมัส บี. คีน (David Kline and Thomas b. Keeln. อ้างอิงในกรซกร สังขชาติ, 2533:11) ให้คำจำกัดความไว้ว่า การศึกษานอกระบบเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถจะรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่เมื่อเปรียบเทียบกับ การศึกษานอกระบบแล้ว การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย อิวาน อิลลิช (Ivan Illich อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539:107) ได้กล่าวว่า การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นรูปแบบของการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น รูปแบบการให้การศึกษาหลายวิธีและเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานของ ยูเนสโก (UNESCO, Gordon G. Darkenwald and Sharan B. Merriam.1975) ซึ่งได้ให้คำนิยามการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบในปัจจุบันที่ประชุมสมัชชาใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2519 ซึ่งยอมรับเป็นสากลว่า “การศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบ หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเนื้อหา ระดับ และวิธีการ ไม่ว่าจะเป็แนวทางหรือไม่เป็แนวทาง ไม่ว่าจะเป็การเพิ่มหรือทดแทนการศึกษาที่เริ่มต้นในโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย และการเป็ช่างฝึกหัด ซึ่งบุคคลที่สังคมถือว่าเป็นผู้ใหญ่ได้พัฒนาความสามารถเพิ่มพูนความรู้ปรับปรุงคุณสมบัติทางวิชาการและวิชาชีพ หรือเปลี่ยนจุดหมายไปในทิศทางใหม่ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเจตคติหรือพฤติกรรมในสองด้านคือ ด้านการพัฒนาตนเอง และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมได้อย่างสมดุลและมีอิสระ” เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2538:15) ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “การศึกษานอกระบบ หมายถึง กระบวนการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ และเนื้อหาให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมทั้งกลุ่มที่ด้อยโอกาส ขาดโอกาสและพลาดโอกาสจากการศึกษาในระบบ” นอกจากนี้โกวิท วรพิพัฒน์ (อ้างถึงในสุกร ศรีแสน, 2521:4) ยังได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบไว้ว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น” และสุนทร สุนันท์ชัย (ม.ป.ป.: 31-32) ซึ่งให้ทัศนะว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดให้แก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบ

โรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีการกินดีอยู่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

โดยสรุป การศึกษานอกระบบ หมายถึง เป็นรูปแบบของการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น มีรูปแบบการให้การศึกษาหลายวิธี เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเนื้อหา ระดับ และวิธีการ ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มหรือทดแทน การศึกษาที่เริ่มต้นในสถานศึกษา สถานประกอบการ หรือบุคคล หน่วยงาน องค์กร ชุมชน และสังคม ซึ่งบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมได้รับการพัฒนาความสามารถเพิ่มพูนความรู้ปรับปรุงคุณสมบัติทางวิชาการ ทักษะทางสังคมและวิชาชีพ หรือเปลี่ยนจุดหมายไปในทิศทางใหม่ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติหรือพฤติกรรมในสองด้านคือ ด้านการพัฒนาตนเอง และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมโดยส่วนรวมได้อย่างสมดุลและมีอิสระ ประชาชนมีการกินดีอยู่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. ปรัชญาการศึกษานอกระบบ

วิลเลียม ดีจิตสมลิต(2539:95-112) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบ มีปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดในการจัดกิจกรรมที่ควรเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้แก่

2.1 ปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) เน้นแนวความคิดในเรื่องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคม

2.2 ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับในความต่างนั้น การพัฒนาคนจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเป็นรายบุคคล จึงต้องคำนึงถึงความต้องการของบุคคลและยอมรับความรู้และประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

2.3 ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เน้นความเคารพในเสรีภาพส่วนบุคคล การยอมรับผลของการกระทำและการตัดสินใจให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบของตนเองต่อการกระทำทางสังคม การจัดการศึกษาจึงมุ่งเสริมสร้างพลังในการพัฒนาและการตัดสินใจของบุคคล

2.4 ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism) กลุ่มปรัชญานี้เป็นที่รวมของแนวคิดที่วิพากษ์การศึกษาที่จัดอยู่โดยทั่วไป มุ่งใช้การศึกษาเป็นกลไกของการแก้ปัญหาและแสวงหาทางออกในสังคม เช่น กลุ่มที่ปฏิเสธระบบโรงเรียน (Deschooling) ของอิวาน อิลลิช กลุ่มของเปาโล แฟร์ ที่วิพากษ์การศึกษาซึ่งสะท้อนนัยของการกดขี่ จำเป็นที่จะต้องสร้างมโนสำนึกใหม่ในการเรียนรู้ เป็นต้น

อุ้นตา นพคุณ (2524: 1-47) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการใช้ปรัชญาการศึกษาในระบบมาบริหารจัดการศึกษาในประเทศไทยไว้ว่า หากพิจารณาถึงทางการศึกษานอกระบบที่นำมาใช้ในประเทศแล้ว กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษานอกระบบของไทยไม่ได้ยึดมั่นในหลักปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งโดยตรง แต่ได้ผสมผสานแนวคิดจากหลักปรัชญาต่าง ๆ เข้ามาในแนวความคิดของการจัดการศึกษานอกระบบ นอกจากนั้นยังผสมผสานแนวคิดภูมิปัญญาอารยธรรมตะวันออกเข้ามาเป็นพื้นฐานความคิดจัดการศึกษานอกระบบ แนวความคิดเชิงปรัชญาที่โดดเด่นของการศึกษานอกระบบของประเทศไทย คือ ปรัชญา “คิดเป็น” ซึ่งเป็นปรัชญาที่ได้จากหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ว่า ชีวิตเป็นทุกข์ ความทุกข์สามารถดับได้หรือทำให้หายไปได้ การจะดับทุกข์ได้จะต้องรู้สาเหตุของความทุกข์นั้น ๆ ในที่สุดคนก็จะสามารถหาวิธีแก้ได้ หรือทำให้ความทุกข์ลดน้อยลงไปได้ หลักวิธีที่จะดับทุกข์หรือแก้ปัญหาจะต้องมีองค์ประกอบของการคิด เพื่อวิเคราะห์ปัญหาหรือค้นหาคำตอบ อันจะนำไปสู่ การแก้ปัญหาได้สำเร็จ ปรัชญาคิดเป็นมีองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงปรัชญา 3 ส่วน คือ เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ คือ ความสุข มนุษย์จึงแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะมุ่งไปสู่ความสุขนั้น แต่เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันโดยพื้นฐานทั้งทางกายภาพ อารมณ์ สังคม จิตใจ และสภาวะแวดล้อม ทำให้ความต้องการของคนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน การให้คุณค่าและความหมายของความสุขของมนุษย์จึงแตกต่างกัน การแสวงหาความสุขที่แตกต่างกันนั้น ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของคนแต่ละคน การตัดสินใจนั้น จำเป็นจะต้องใช้ข้อมูลอย่างรอบด้าน ซึ่งโดยหลักการของการคิดเป็น มนุษย์ควรจะใช้ข้อมูลอย่างน้อย 3 ด้าน คือ หนึ่งข้อมูลตนเอง ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งทางด้านกายภาพ สุขภาพอนามัยความพร้อมต่าง ๆ สองข้อมูลสังคม ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมตลอดจนกรอบคุณธรรม จริยธรรม และสามข้อมูลทางวิชาการ คือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องคิด ตัดสินใจนั้น ๆ ว่ามีหรือไม่เพียงพอที่จะนำไปใช้หรือไม่ การใช้ข้อมูลอย่างรอบด้านนี้จะช่วยให้การคิดตัดสินใจเพื่อแสวงหาความสุขของมนุษย์เป็นไปอย่างรอบคอบ เรียกวธีการคิดตัดสินใจนี้ว่า “คิดเป็น” และเป็นความคิดที่มีพลวัต คือ ปรับเปลี่ยนได้เสมอ เมื่อข้อมูลเปลี่ยนแปลงไป เป้าหมายชีวิตเปลี่ยนไป ซึ่งกระบวนการคิดเป็นสามารถจำแนกให้เห็นขั้นตอนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นกระบวนการคิดได้ (อุ้นตา นพคุณ, 2524: 1-47) ดังนี้

ขั้นที่ 1 การระบุปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่

ขั้นที่ 2 การศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาเพื่อทำความเข้าใจปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ โดยจำแนกข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท คือ

ข้อมูลสังคม ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวปัญหา สภาพสังคมของแต่ละบุคคล ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนและสังคมทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น

ข้อมูลตนเอง ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับตัวบุคคล ซึ่งจะเป็นผู้ตัดสินใจ เป็นข้อมูลทั้งทางด้านกายภาพ ความพร้อมทั้งทางอารมณ์ จิตใจ เป็นต้น

ข้อมูลทางวิชาการ ได้แก่ข้อมูลด้านความรู้ในเชิงวิชาการที่จะช่วยสนับสนุนในการคิดการดำเนินงาน

ขั้นที่ 3 การสังเคราะห์ข้อมูลทั้ง 3 ด้าน เข้ามาช่วยในการคิดหาทางแก้ปัญหาภายในกรอบแห่งคุณธรรม ประเด็นเด่นของขั้นตอนนี้คือระดับของการตัดสินใจที่จะแตกต่างกันไปแต่ละคนอันเป็นผลเนื่องมาจากข้อมูลในขั้นที่ 2 ความแตกต่างของการตัดสินใจดังกล่าว มุ่งไปเพื่อความสุขของแต่ละคน

ขั้นที่ 4 การตัดสินใจ เป็นขั้นตอนสำคัญของแต่ละคนในการเลือกวิธีการหรือทางเลือกในการแก้ปัญหา ขึ้นอยู่กับว่าผลของการตัดสินใจนั้นพอใจหรือไม่ หากไม่พอใจก็ต้องทบทวนใหม่

ขั้นที่ 5 เป็นการปฏิบัติตามสิ่งที่ได้คิดและตัดสินใจแล้ว

3. ความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษานอกระบบ คูมส์ (Phillip H. Coombs, 1972 : 11) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนของประเทศ ค่อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา ไม่สามารถให้บริการแก่ประชาชน ได้อย่างทั่วถึงทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการศึกษา (Educational Crisis) เพราะประชาชนที่มีฐานะดีเท่านั้นที่มีโอกาสได้รับการศึกษา ส่วนคนยากจนขาดโอกาสในการศึกษา แม้รัฐบาลต่างๆ ได้ทุ่มเทงบประมาณการศึกษาสูงมากก็ตาม แต่การศึกษาไม่สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาของประชาชน โดยเฉพาะ ผู้อยู่ในท้องถิ่นห่างไกล รัฐบาลยังพัฒนาคนรวยกลับรวยยิ่งขึ้น คนจนกลับจนลง จึงทำให้มีการเรียกร้อง ให้มีการปฏิรูปการศึกษา นักปฏิรูปการศึกษา อาทิ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) ชาวบราซิล เขียนเรื่อง "การศึกษาของผู้ที่ถูกกดขี่" (Pedagogy of the Oppressed) อีวาน อิลิช (Ivan Illich) เขียนเรื่อง "โรงเรียนตายแล้ว" (Deschooling Society) และ Faure เขียนเรื่อง "Learning to be" ให้กับองค์กร UNESCO เสนอว่าควรจะปฏิรูประบบการศึกษาในโรงเรียน มาเป็นการศึกษานอกโรงเรียน และส่งเสริมให้ทุกคนสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้ เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสังคมอุตสาหกรรมที่ได้มีการนำเทคโนโลยี เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ทุน แรงงานทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งของวิกฤตการณ์ตลาดแรงงาน มนุษย์เราจึงต้องแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อที่จะได้ก้าวหน้า

โลกที่เปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ของคนเราจึงไม่หยุดเพียงที่โรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย แต่เราสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา มนุษย์เรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต และทุก ๆ ช่วงของชีวิต การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกแห่งไม่ว่าจะ ในครอบครัว วัด ชุมชน สถาบันการศึกษา สถานประกอบการ และแหล่งวิชาต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษานอกระบบ (Informal Education) จึงกลายเป็นความจำเป็นของมนุษย์ปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับอุณา นพคุณ (2523: 66) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า นักการศึกษาทั่วโลกมีความคิดเห็นที่สอดคล้องร่วมกันดังนี้ หนึ่ง การที่บุคคลใดจะสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ บุคคลนั้นควรได้รับการศึกษาเพื่อให้สามารถเป็นบุคคลที่รู้จักคิดเป็น ใช้ความคิดในการจะก่อให้เกิดความกลมกลืนผสมผสานระหว่างตนเองและสภาพแวดล้อม สอง การเรียนรู้ของบุคคลนั้น ไม่ใช่จะอยู่แต่เฉพาะในสถาบันการศึกษาในระบบเท่านั้น แต่อาจเกิดขึ้นได้นอกระบบสถานศึกษาด้วยวิธีการต่าง ๆ ตาม การศึกษาเพื่อให้บุคคลมีคุณภาพที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่เพื่อให้บุคคลมีแต่ความรู้ แต่การศึกษาที่แท้จริงจะต้องทำให้บุคคลสามารถมีความรู้เพื่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการสร้างสรรค์สังคม ที่ การศึกษานั้นไม่ควรจะเน้นแต่ความจำหรือการสะสมความรู้เท่านั้น แต่ผู้สอนและผู้เรียนควรจะมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศแห่งอิสรภาพในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการคิดวิเคราะห์ใคร่ครวญร่วมกันด้วย และห้า การศึกษานั้นจะต้องช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเอง รู้จักที่จะกำหนดชีวิตของตนเอง เพื่อให้ได้ชีวิตที่มีคุณภาพและเพื่อให้บุคคลเห็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวมพร้อมกันไปด้วย และอุดม เขยทิวส์ (2541:15-16) ซึ่งได้ให้ทัศนะว่า การศึกษานอกระบบอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นจากการสำรวจสำมะโนครัวครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2480 แล้วพบว่า ประชากรถือพลเมืองของประเทศที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป ไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 68.8 รัฐบาลจึงได้ดำเนินการรณรงค์เพื่อขจัดปัญหาการไม่รู้หนังสือแก่ประชาชนทั่วประเทศขึ้นในปี พ.ศ. 2483 และในเวลาต่อมารัฐบาลก็ได้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญของการศึกษานอกระบบมากยิ่งขึ้น โดยมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการด้านการศึกษาผู้ใหญ่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2484 และจากนั้นเป็นต้นมางานการศึกษานอกระบบในประเทศไทยก็ได้แพร่หลายและเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ และในสมัยปัจจุบันประเทศไทยต้องเผชิญกับ หนึ่ง ความเจริญทางด้านวิชาการ ปัจจุบันได้มีการคิดค้นศึกษาหาความรู้วิทยาการใหม่ๆ ขึ้นมาตลอดเวลาจนยากที่โรงเรียนจะสอนความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนได้ทั้งหมด และเป็นการเกิดความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ได้ทุกอย่าง ดังนั้น นักการศึกษาจึงหันมาสนใจวิธีการเรียนรู้มากกว่าการเน้นเนื้อหาวิชาหรือข้อเท็จจริง และเริ่มมองเห็นความจำเป็นของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเลือกศึกษาเล่าเรียนตามความสนใจมากยิ่งขึ้น สองความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ปัจจุบันการให้การศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้เครื่องจักรกลและความรู้ทางเทคนิคเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นเพราะในขณะที่ทำงาน บุคคลยังต้องการการพัฒนาตนเองเพื่อให้

เกิดความรู้ความชำนาญในเครื่องจักรกลรุ่นใหม่ ๆ ไปด้วย ดังนั้นการศึกษานอกระบบจะเป็นเครื่องมือที่สนองความต้องการทางด้านนี้ได้เป็นอย่างดี สามความเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมของสังคม ปัจจุบันค่านิยมเดิมของสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น ค่านิยมที่ไม่ส่งเสริมให้สตรีเรียนหนังสือ ค่านิยมในเรื่องการทำงานนอกบ้านเป็นหน้าที่ของสามี เป็นต้น ทำให้ประชาชนที่ต้องการศึกษาในระบบมีเป็นจำนวนมาก แต่ประชาชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็มักจะไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาในระบบตามที่ต้องการ โดยเฉพาะประชาชนในชนบท ดังนั้น การศึกษานอกระบบจึงเป็นสิ่งที่ตอบสนองและให้บริการในสิ่งที่ยังขาดอยู่นี้ สี่ความเจริญที่แผ่ขยายไปทั่วโลก ปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ในแต่ละประเทศได้ถ่ายทอดไปถึงกันและกันอย่างรวดเร็ว ประชาชนในแต่ละประเทศจึงต้องปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นักการศึกษาจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะเตรียมรับวิทยาการต่าง ๆ นั้น ห้าการเรียกร้องเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ปัจจุบันมีความแตกต่างของประชาชนในแต่ละกลุ่ม โดยเฉพาะประชาชนในเมืองและชนบทมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งความแตกต่างนี้สมควรที่จะได้รับการแก้ไข เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวชนบทมากขึ้นการศึกษานอกระบบจึงเป็นแนวความคิดและวิธีการที่สอดคล้องและเหมาะสมในการสร้างความเป็นธรรมดังกล่าว หากการทวีจำนวนประชากรของโลก ปัจจุบันการทวีจำนวนประชากรของโลกทำให้เกิดการแก่งแย่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการหารูปแบบการจัดการศึกษาที่สอดคล้องเหมาะสมกับท้องถิ่นทรัพยากรและประชาชนส่วนใหญ่ เจ็ด ความต้องการด้านการศึกษาของแต่ละบุคคล ปัจจุบันการศึกษาในระบบไม่สามารถสนองตอบความต้องการในด้านการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลได้ คนส่วนใหญ่จึงมองเห็นคุณค่าของการศึกษานอกระบบมากยิ่งขึ้น

โดยสรุป รูปแบบของการศึกษานอกระบบเป็นกลไกที่มีความยืดหยุ่น มีวิธีการและกระบวนการรวมไปถึงเนื้อหาและกิจกรรมของการจัดที่หลากหลายและสามารถตอบสนองต่อความต้องการ ภาวการณ์และความจำเป็นของบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคมที่จะแก้ปัญหา พัฒนาหรือเติมเต็มความรู้ ความสามารถ และทักษะได้อย่างครบวงจร ดังนั้น การศึกษานอกระบบจึงเป็นรูปแบบของการศึกษาที่ยังคงความจำเป็นอยู่ในสังคม

4. นโยบายการจัดการศึกษานอกระบบ ในอดีตที่ผ่านมา กรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือสำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เป็นชื่อเรียกในปัจจุบันได้กำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้กับประชาชนนอกระบบโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาต่อเนื่องและได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณค่า ดังนี้

4.1 การศึกษาพื้นฐานจัดการศึกษาเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบ ได้รับโอกาสในการศึกษาพื้นฐานตามความต้องการ ความสนใจอย่างมีคุณภาพและทั่วถึงด้วย รูปแบบวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ และทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ มั่นคง และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข วิธีการเรียนรู้ จัดให้มีการเรียนรู้แบบบูรณาการ เนื้อหาเข้ากับวิถีชีวิต เน้นการคิด ทำ จำ แก้ปัญหา และพัฒนา

4.2 การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อแก้ปัญหการว่างงานและส่งเสริม ความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน มีการจัด 4 แนวทาง คือ หนึ่ง การฝึกทักษะอาชีพเป็นการให้ การศึกษาหลักสูตรระยะสั้นสายอาชีพ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ให้มีความรู้และ ทักษะพื้นฐานในอาชีพ สอง การเข้าสู่อาชีพ เป็นการพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถ คิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่อาชีพ สาม กลุ่มพัฒนาอาชีพ เป็นการส่งเสริมความรู้ และประสบการณ์แก่กลุ่มผู้ที่มีอาชีพประเภทเดียวกัน ให้สามารถพัฒนาปริมาณและคุณภาพผลผลิต เข้าสู่การจำหน่ายมีรายได้ยิ่งขึ้น เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม พัฒนาสังคมและ ชุมชน พัฒนาอาชีพ พัฒนาทักษะชีวิตการศึกษาพื้นฐาน และสี่ การพัฒนาด้วยเทคโนโลยีเป็นการให้ ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่ ต้องการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาอาชีพและศักยภาพแก่ ตนเองและกลุ่มแนวทางการจัดการศึกษาอาชีพทั้ง 4 แนวทาง เป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ทั้งการเรียนรู้และการประกอบอาชีพมิได้แยกจากกัน โดยเด็ดขาด เช่น เมื่อเรียนพัฒนาอาชีพ อาจจะ ต้องการความรู้ทักษะอาชีพบางอย่างที่จะมาเสริมให้อาชีพที่ดำเนินการอย่างมีคุณค่ามากขึ้น ก็ สามารถกระทำได้ ปัจจัยชี้วัดความสำเร็จ ของการศึกษาสายอาชีพคือผู้เรียนมีรายได้ มีเงินออมเป็น ผลให้ครอบครัวมั่นคง ชุมชนเข้มแข็ง

4.3 การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐาน ของบุคคลเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยเน้นพัฒนาทักษะชีวิตพื้นฐาน ที่จำเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการจัดกิจกรรม ทักษะชีวิตควรใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ คือ ลงมือทำ เพื่อนำไปสู่การจำและฝึกกระบวนการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถพัฒนาทักษะชีวิตของ ตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมได้ต่อไปสถานศึกษามีหลักในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะ ชีวิต ดังนี้ หนึ่งยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก สองยึดทักษะชีวิตพื้นฐานที่จำเป็น 4 ด้าน เป็นหลัก สามยึด ประเด็นปัญหาในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก และสี่ ยึดนโยบายรัฐ หรือเอกลักษณ์ของชาติเป็นหลัก โดย

รูปแบบการจัดกิจกรรมทักษะชีวิตสามารถจัดได้ในรูปแบบกลุ่ม สนใจ เข้าค่าย การอบรมประชาชน และ การจัดกิจกรรมชุมชนการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

4.4 การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความสามารถและศักยภาพของคนในชุมชนรวมทั้งกลไกทุกภาคส่วนในชุมชนให้ร่วมกันรับผิดชอบ และเห็นถึงความสำคัญในการฟื้นฟูพัฒนาสังคมและชุมชนของตนเอง โดยหน่วยงานสถานศึกษา การศึกษานอกโรงเรียน ต้องให้ความสำคัญต่อการใช้กระบวนการทางการศึกษาส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน เกิดการเรียนรู้และบูรณาการความรู้ ประสบการณ์และทักษะอาชีพเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนโดยรวม และเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จตามนโยบาย ดังกล่าว จึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมพัฒนาสังคม และชุมชนใน 5 ด้าน ซึ่งมีจุดเน้นของแต่ละด้าน ดังนี้ หนึ่ง ด้านเศรษฐกิจ มีกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง สองด้านการเมือง มีกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในวิถีชีวิต สามด้านสังคม มีกิจกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ สี่ด้านสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม และห้าด้านศิลปะ วัฒนธรรม มีกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้พยายามเชื่อมโยง หรือบูรณาการทั้ง 4 กิจกรรมด้วย โดยสอดคล้องกับสภาพเป็นจริงในชีวิตและสังคมของผู้เรียน

ในปีงบประมาณ พ.ศ.2554 สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อรรถาศัย กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบายและจุดเน้นการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอรรถาศัย ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติ ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอรรถาศัย พ.ศ.2551 แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2551-พ.ศ. 2554 และแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอรรถาศัย ตามแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี (พ.ศ.2551-พ.ศ. 2554) โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุนและประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอรรถาศัย ดังนี้

1. นโยบายด้านการศึกษานอกระบบ มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง การส่งเสริม การรู้หนังสือ: มุ่งเน้นให้สถานศึกษา สํารวจผู้ไม่รู้หนังสือในพื้นที่ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน และ ดำเนินการจัดให้ผู้ไม่รู้หนังสือได้เรียนรู้จากหลักสูตรและสื่อที่เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมาย แต่ละกลุ่ม ทั้งนี้โดยร่วมมือกับสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สอง การยกระดับคุณภาพ การศึกษาของประชากรวัยแรงงานมุ่งเน้นให้กลุ่มเป้าหมายที่ลงทะเบียนเรียน ได้เรียนในรูปแบบที่ เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของตนเอง โดยมีอัตราการคงอยู่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 มี ผลสัมฤทธิ์ในหมวดวิชาหลักไม่ต่ำกว่าร้อยละ 70 และอัตราการจบร้อยละ 80 ในแต่ละภาคเรียน ให้ ความสำคัญกับการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ การเทียบระดับการศึกษาและการประสาน ความร่วมมือกับองค์กรหลักในการจัดการศึกษาร่วมกัน สาม การศึกษาต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาอาชีพ

และทักษะชีวิตมุ่งเน้นการจัดการศึกษาต่อเนื่อง โดยเฉพาะหลักสูตรระยะสั้นและการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยมุ่งให้สามารถนำความรู้ ความสามารถที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้จริง รวมทั้งการมีคลังหลักสูตรที่หลากหลาย เพื่อรองรับการจัดบริการทางการศึกษา การศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (การศึกษานอกระบบ) มุ่งเน้นการประสานการจัดการศึกษาร่วมกับสถานประกอบการ และสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาในพื้นที่ เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้ได้มาตรฐานพอเพียงสำหรับการประกอบอาชีพ

2. นโยบายด้านการศึกษาตามอัธยาศัย มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน มุ่งเน้นการประสานความร่วมมือกับแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อจัดทำฐานข้อมูลแหล่งการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอง การพัฒนาห้องสมุดประชาชน: มุ่งเน้นให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษาในหลักสูตรต่าง ๆ ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความรู้จากภายนอก ความรู้สากล และข้อมูลข่าวสารต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายเพื่อการพัฒนาอาชีพ การทำมาหากินและสาม การพัฒนารูปแบบและวิธีการ: ส่งเสริมให้สถานศึกษา พัฒนารูปแบบและวิธีการเรียนรู้การศึกษาตามอัธยาศัย ให้มีความหลากหลายเพื่อกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3. นโยบายด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มุ่งเน้นการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้เป็นฐานของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มุ่งส่งเสริมให้ชุมชนที่มีความพร้อม จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มากขึ้น โดยกำหนดเป้าหมายให้สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หนึ่งแห่งในตำบลเป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบล เพื่อเป็น แม่ข่ายของศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งนี้โดยความเห็นชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล และภาคีเครือข่ายอื่น สอง อาสาสมัครส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มุ่งเน้นส่งเสริมให้ผู้มีจิตอาสา ตลอดจนผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้อาสาสมัครเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชน เป็นผู้สื่อสารข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน และนำเสนอความต้องการการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน โดยเป็นทีมร่วมกับครูในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และสาม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ใน

ชุมชน มุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการแสวงหาความรู้ของกลุ่มเป้าหมาย การสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน การจัดการความรู้ การวิจัยชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของการนำความรู้ไปแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เช่น เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง การพัฒนาชุมชนในเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ ฯลฯ

4. นโยบายด้านเทคโนโลยีทางการศึกษา มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง สื่อวิทยุโทรทัศน์ และวิทยุเพื่อการศึกษา มุ่งพัฒนารายการให้เชื่อมโยง ตอบสนอง ต่อการจัดกิจกรรมการศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยของสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมคุณภาพการเรียนการสอนสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ สอง อินเทอร์เน็ตเพื่อการศึกษา ส่งเสริมให้หน่วยงานและสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีเว็บไซต์ของตนเองโดยเชื่อมโยงกับระบบ Portal Web เพื่อให้เกิดเครือข่ายการให้บริการที่กว้างขวาง มีหลักสูตรและโปรแกรมการเรียนรู้ด้วยตนเองที่หลากหลายตอบสนองความต้องการของผู้เรียน สาม การศึกษาทางไกล มุ่งพัฒนาระบบการเรียนการสอน โดยบูรณาการการใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายมาเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ขยายกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการให้มากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5. นโยบายด้านวิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง กิจกรรมวิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา มุ่งพัฒนากิจกรรมด้านวิทยาศาสตร์ให้เชื่อมโยงกับกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชน มุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปใช้เพื่อพัฒนาอาชีพ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน สอง เครือข่ายการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์ ส่งเสริมให้ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาทุกระดับสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในองค์กร และองค์กรภายนอกเพื่อให้ บริการแก่ประชาชน และพัฒนาความรู้ของตนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพ และคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชน

6. นโยบายด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง การพัฒนาวิชาการ มุ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตร สื่อ รูปแบบและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้การวิจัยเป็นพื้นฐานของการพัฒนาและมุ่งหมายให้งานวิชาการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติที่มีคุณภาพ สอง การพัฒนาบุคลากร ส่งเสริมให้บุคลากรทุกระดับได้พัฒนาความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะครูในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งจะมีบทบาทหน้าที่หลักในการจัดการเรียนการสอน โดยมุ่งพัฒนาให้เป็นครูมืออาชีพ ดังนี้ หนึ่ง สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดมีหน้าที่พัฒนาครูในเนื้อหาสาระที่มีความเฉพาะกับบริบทของพื้นที่ สอง สถาบันพัฒนาส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยภาค มีหน้าที่จัดการพัฒนาครูในเนื้อหาสาระ

หลักที่ครูในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยทุกคนจำเป็นต้องรู้ สามสถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร มีบทบาทหลักในการพัฒนาบุคลากรในเนื้อหาสาระที่สำคัญต่อการบริหารจัดการและการปฏิบัติงานของบุคลากรแต่ละระดับ และสี่ กลุ่มการเจ้าหน้าที่ จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาบุคลากรในสังกัดโดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สาม การนิเทศการศึกษา ให้ความสำคัญกับการนิเทศภายใน ซึ่งเป็นบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา และส่งเสริมให้ศึกษานิเทศก์ เป็นผู้นิเทศและเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และสี่ การประกันคุณภาพการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มุ่งเน้นให้สถานศึกษาในสังกัดทุกแห่งจัดระบบการประกันคุณภาพให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยและให้ความสำคัญกับสถานศึกษาที่จะรับการประเมินภายนอกโดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมและการจัดทำรายงานการประเมินตนเองที่ตรงกับสภาพจริงของสถานศึกษา ทั้งนี้เพื่อส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

7. นโยบายด้านการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่าย มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง การประสานงานกับคณะกรรมการ มุ่งเน้นให้สถานศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ประสานการทำงานร่วมกับคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องตามบทบาทหน้าที่เพื่อสร้างความเข้าใจงานด้านการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และเสริมสร้างโอกาสและบทบาทในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สอง การสร้างเสริมบทบาทของภาคีเครือข่าย มุ่งเน้นให้หน่วยงานและสถานศึกษาในสังกัดประสานงานและสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทุกระดับ ทุกประเภทให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การจัดให้มีสมาชิกภาคีเครือข่าย การยกย่องเชิดชูเกียรติ ทั้งนี้โดยขจัดอุปสรรคต่างๆ ในการทำงานและสร้างเสริมบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน

8. นโยบายด้านการบริหาร มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง การบริหารการศึกษา มุ่งเน้นการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาและหน่วยงานในสังกัดทุกระดับ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใสตรวจสอบได้ หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า สอง การบริหารงานภาครัฐ ให้ความสำคัญกับการบริหารตามหลักการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (PMQA) โดยเฉพาะการสร้างวัฒนธรรมการทำงานและค่านิยมร่วมขององค์กร สาม การเตรียมความพร้อมบุคลากรตามระเบียบข้าราชการพลเรือน เน้นการทำความเข้าใจการเข้าสู่ระบบโดยสร้างบุคลากรใหม่ และเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงาน สี่ ระบบฐานข้อมูล ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการ โดยเฉพาะข้อมูลนักศึกษาและผู้เรียนในหลักสูตรต่างๆ ข้อมูลสถานศึกษา ข้อมูลศูนย์การเรียน

ชุมชน ตลอดจนส่งเสริมให้มีการเชื่อมโยงระบบข้อมูลข่าวสารเพื่อการบริหารจัดการและจัดให้มีการบริการข้อมูลสารสนเทศ ห้า การกำกับติดตาม ให้ความสำคัญกับระบบการกำกับติดตาม และรายงานผลการดำเนินงาน ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการบริหารของหน่วยงาน และสถานศึกษา โดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร หรือวิธีการอื่นที่เหมาะสม และหก โครงสร้างพื้นฐาน มุ่งเน้นการจัดทำแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการระดมทรัพยากรในการซ่อมแซม บำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐานให้พอเพียงและพร้อมที่จะให้บริการทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

9. นโยบายด้านการสนับสนุนโครงการพิเศษ มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่ง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เน้นการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อตอบสนองแนวทางการดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ โดยเฉพาะการถ่ายทอดความรู้ของโครงการสู่กลุ่มเป้าหมาย และการพัฒนาความสามารถการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย และสอง การส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มเป้าหมายพิเศษ ให้มีความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ เด็กด้อยโอกาส เด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียน ผู้พิการ ชาวไทยในต่างประเทศ ซึ่งมีกฎหมายและนโยบายการพัฒนา โดยเฉพาะให้ได้รับบริการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง

10. นโยบายด้านการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่งเร่งรัดการออกกฎระเบียบ ประกาศที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขกฎ ระเบียบ คำสั่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สองเร่งรัดการบริหารจัดการบุคลากรให้เข้าสู่ตำแหน่ง และโครงสร้างองค์กรอย่างสมบูรณ์เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย สามเร่งพัฒนาโครงสร้างองค์กร ให้มีศักยภาพในการดำเนินงาน จัดส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และสี่เร่งพัฒนาภาพลักษณ์ขององค์กร เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดี มีทัศนคติที่ถูกต้อง และเกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง

โดยสรุป ในอดีตที่ผ่านมา ก่อนมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือที่เป็นชื่อเรียกในปัจจุบันเป็นสำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้กำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้กับประชาชนนอกระบบโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาต่อเนื่องและได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณค่าในเรื่อง หนึ่งการศึกษาพื้นฐานซึ่งจัดให้กับกลุ่มที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา สองการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ

และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อแก้ปัญหาการว่างงานและส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน สามการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานของบุคคลเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยเน้นพัฒนาทักษะชีวิตพื้นฐานที่จำเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความสามารถและศักยภาพของคนในชุมชนรวมทั้งกลไกทุกภาคส่วนในชุมชนให้ร่วมกันรับผิดชอบและเห็นถึงความสำคัญในการฟื้นฟูพัฒนาสังคมและชุมชนของตนเอง แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แล้วนโยบายการจัดการศึกษานอกระบบของสำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จะดำเนินการให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2551-พ.ศ. 2554 และแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามแผนปฏิรูปราชการ 4 ปี (พ.ศ. 2551-พ.ศ. 2554) โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการส่งเสริมสนับสนุนและประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยออกมาเป็นนโยบายแต่ละด้านดังนี้ ด้านที่หนึ่งนโยบายในการจัดการศึกษานอกระบบมีดังนี้ หนึ่ง การส่งเสริมการรู้หนังสือมุ่งเน้นให้สถานศึกษาลำรวจผู้ไม่รู้หนังสือในพื้นที่ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน และดำเนินการจัดให้ผู้ไม่รู้หนังสือได้เรียนรู้จากหลักสูตรและสื่อที่เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้โดยร่วมมือกับสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สองการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประชากรวัยแรงงาน: มุ่งเน้นให้กลุ่มเป้าหมายที่ลงทะเบียนเรียน ได้เรียนในรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของตนเอง สามการศึกษาต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาอาชีพและทักษะชีวิตมุ่งเน้นการจัดการศึกษาต่อเนื่อง โดยเฉพาะหลักสูตรระยะสั้นและการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยมุ่งให้สามารถนำความรู้ ความสามารถที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้จริง รวมทั้งการมีคลังหลักสูตรที่หลากหลาย เพื่อรองรับการจัดบริการทางการศึกษา ศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (การศึกษานอกระบบ) มุ่งเน้นการประสานการจัดการศึกษาร่วมกับสถานประกอบการ และสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาในพื้นที่ เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้ได้มาตรฐานพอเพียงสำหรับการประกอบอาชีพ

ด้านที่สอง นโยบายด้านเทคโนโลยีทางการศึกษา มีจุดเน้นการดำเนินงานดังนี้ หนึ่งสื่อวิทยุโทรทัศน์และวิทยุเพื่อการศึกษา: มุ่งพัฒนารายการให้เชื่อมโยง ตอบสนอง ต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยของสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมคุณภาพการเรียนการสอนสำหรับ

กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ สองอินเทอร์เน็ตเพื่อการศึกษาส่งเสริมให้หน่วยงานและสถานศึกษาในสังกัด มีเว็บไซต์ของตนเองโดยเชื่อมโยงกับระบบ Portal Web เพื่อให้เกิดเครือข่ายการให้บริการที่ กว้างขวาง มีหลักสูตรและโปรแกรมการเรียนรู้ด้วยตนเองที่หลากหลายตอบสนองความต้องการ ของผู้เรียน ตามการศึกษาทางไกลมุ่งพัฒนาระบบการเรียนการสอนโดยบูรณาการการใช้เทคโนโลยี ทางการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายมาเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ขยาย กลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการให้มากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้านที่สาม นโยบายด้านการ พัฒนาคุณภาพการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีจุดเน้นการดำเนินงานคือ หนึ่งการ พัฒนาวิชาการมุ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตร สื่อ รูปแบบและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้ การวิจัยเป็นพื้นฐานของการพัฒนาและมุ่งหมายให้งานวิชาการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติที่มี คุณภาพ และสองการพัฒนาบุคลากรส่งเสริมให้บุคลากรทุกระดับได้พัฒนาความรู้ความสามารถใน การปฏิบัติงาน ด้านที่สี่นโยบายด้านการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่ายมีจุดเน้นการดำเนินงานคือ หนึ่ง การประสานงานกับคณะกรรมการ มุ่งเน้นให้สถานศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ประสานการทำงาน ร่วมกับคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องตามบทบาทหน้าที่เพื่อสร้างความเข้าใจงานด้านการส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และเสริมสร้างโอกาสและบทบาทในการจัด การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สองการสร้างเสริมบทบาทของภาคีเครือข่าย มุ่งเน้น ให้หน่วยงานและสถานศึกษาในสังกัดประสานงานและสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทุกระดับ ทุกประเภทให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมดำเนินงาน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การจัดให้มีสมัชชาภาคีเครือข่าย การยกย่องเชิด ชูเกียรติ ทั้งนี้โดยขจัดอุปสรรคต่างๆ ในการทำงานและสร้างเสริมบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำงาน ร่วมกัน ด้านที่ห้า นโยบายด้านการบริหาร มีจุดเน้นการดำเนินงานคือ หนึ่งการบริหารการศึกษา มุ่งเน้นการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาและหน่วยงานในสังกัดทุกระดับ เพื่อให้การ ดำเนินงานเป็นไปตามหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใสตรวจสอบได้ หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า สอง การบริหารงานภาครัฐ ให้ความสำคัญกับการ บริหารตามหลักการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (PMQA) โดยเฉพาะการสร้าง วัฒนธรรมการทำงานและค่านิยมร่วมขององค์กร เป็นอันดับแรก และด้านที่หก นโยบายด้านการ สนับสนุน โครงการพิเศษ มีจุดเน้นการดำเนินงานคือ หนึ่งโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เน้น การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อตอบสนองแนวทางการ ดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ โดยเฉพาะการถ่ายทอดความรู้ของ โครงการสู่กลุ่มเป้าหมาย และการพัฒนาความสามารถการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย สองการ ส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มเป้าหมายพิเศษ ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ เด็กด้อยโอกาส เด็ก

และเยาวชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ผู้พิการ ชาวไทยในต่างประเทศ ซึ่งมีกฎหมายและนโยบายการพัฒนาโดยเฉพาะให้ได้รับบริการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2532: 370) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการจัดการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้ หนึ่ง รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะต่างกันไป เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ สอง หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและเนื้อหาวิชาของการศึกษานอกระบบจะยืดหยุ่นได้มาก เนื้อหาสามารถปรับได้ตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน เช่น วิชาการถนอมอาหาร การประกอบอาหารจะมีภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างก็ได้ อันยังผลให้หลักสูตรมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยสอนบ้างและมากน้อยต่างกันไป บางแห่งจะเข้มงวดการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย เข้มงวดกับเวลาเรียนเวลาสอน แต่บางแห่งอาจไม่เข้มงวดในเรื่องเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม หลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียนที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ สาม การเรียนการสอน วิธีสอนของการศึกษานอกระบบจะมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ความจำเป็น บางครั้งจะจัดการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน และบางครั้งบางแห่งจะไม่เป็นชั้นเรียนแต่จัดในรูปแบบ พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การใช้โสตทัศนูปกรณ์และสื่อมวลชน การศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ ฯลฯ ที่ การยืดหยุ่นของการจัดกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของการศึกษานอกระบบมีการยืดหยุ่นมาก เพื่อให้การจัดการสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ ส่วนหลักสูตรเนื้อหา ระยะเวลา สถานที่ วิธีสอน และวิทยาการผู้สอนนั้นจะเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ ทั้ง ระยะเวลา ระยะเวลาเรียนของการศึกษานอกระบบขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะของวิชารวมทั้งความสนใจของผู้เรียนด้วย เช่น การเรียนวิชาตัดเย็บเสื้อผ้าในที่แห่งหนึ่งอาจจะใช้เวลามากกว่าการเรียนการสอนวิชาเดียวกันในอีกแห่งหนึ่งก็ได้ หก ผู้สอน ผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษานอกระบบ อาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญและความเชี่ยวชาญในวิชาที่เรียนโดยตรง หรือเป็นผู้มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร เจ็ด ผู้เรียน ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุของผู้เรียนเหมือนกับการศึกษาในระบบ การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่มีการบังคับ ผู้เรียนทุกเพศทุกวัยและทุกวุฒิสามารถสมัครเรียนได้ตามความต้องการและความสนใจที่ตนเองมีต่อวิชานั้น ๆ แปด สถานที่ สถานที่ที่จัดให้บริการการศึกษาออกระบบจะกระจัดกระจาย เปลี่ยนแปลงและโยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยให้และเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น โดยอาจจะจัดขึ้นที่ศาลาวัด ชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย

ห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอหรือจังหวัด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน พิพิธภัณฑ์ สนามกีฬา ศาลาประชาคม ได้ร่มไม้ เป็นต้น ถ้า การรับรองความสามารถและวุฒิ การประเมินผลของการศึกษานอกระบบหน่วยงาน องค์กร และสถานศึกษาต่าง ๆ มักจะประเมินในระยะสั้น ๆ ประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตรที่ได้มีความหมายเพียงว่า ได้ผ่านการเรียนหรือการฝึกอบรมในเรื่องใดมาเท่านั้น มิได้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากนักเพราะมิได้กำหนดให้เห็นว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับใดของมาตรฐานการเรียนในภาคปกติ ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนตามหลักสูตรของโรงเรียนภาคปกติทุกประการ และสิบหน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบ หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกระบบมีทั้งของภาครัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอนามัย สำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สถานีวิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ ภาคเอกชน เช่น สมาคมต่าง ๆ มูลนิธิต่าง ๆ ธนาคาร องค์กร บริษัท บริษัท สื่อสารมวลชน หนังสือพิมพ์ ฯลฯ รัฐวิสาหกิจ เช่น การไฟฟ้าฯ การสื่อสารฯ การไปรษณีย์ การประปา สถานีวิทยุ-โทรทัศน์ อินเตอร์เน็ต รวมทั้งชุมชน สถาบัน สถานศึกษา สถานประกอบการในทุกระดับที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน สังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความรู้ความสามารถและทักษะตั้งแต่เกิดจนตาย

ประจักษ์ เชนกิจวงศ์ (2541:102-104) ได้แบ่งรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้ ลักษณะที่เป็นขั้นเรียน จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้แก่ผู้ไม่รู้หนังสือ ผู้ไม่มีโอกาสศึกษาต่อในระบบ เป็นการให้การศึกษาคือต่อเนื่องต่อเนื่องทั้งด้านวิชาสามัญและวิชาชีพ รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบประเภทนี้จะมีหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนแน่นอน ยึดหยุ่นได้น้อย เนื่องจากส่วนใหญ่จัดขึ้นเพื่อเทียบคุณสมบัติและความรู้กับการศึกษาในระบบ มุ่งวุฒิบัตรที่มีศักดิ์และสิทธิ์ให้เท่าเทียมกัน กิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ หนึ่งหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จพื้นฐานเรียนจบแล้วมีศักดิ์และสิทธิ์เท่าผู้เรียนจบชั้น ป.4 ในระบบโรงเรียน สองหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จต่อเนื่องระดับ 3-ระดับ 4 และระดับ 5 เรียนจบแล้วมีศักดิ์และสิทธิ์เท่า ผู้จบชั้น ป.6, ม.3 และม.6 ตามลำดับ สามหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หรือมหาวิทยาลัยอื่นที่เปิดสอนนิติศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจเพื่อการศึกษาระหว่างปิดภาคฤดูร้อนเพื่อเลื่อนวิทยฐานะของสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา ห้า โครงการให้การศึกษานอกระบบครูประจำการของวิทยาลัยครู เป็นการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี หกโครงการอบรมวิชาภาษาต่างประเทศ ที่มีการเลื่อนระดับชั้นเรียนแน่นอน เช่น การจัดสอนภาษาอังกฤษของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(NIDA) หรือสมาคมนักเรียนเก่าอเมริกา (AUA) เป็นต้น ลักษณะที่สอง ลักษณะกึ่งขั้นเรียน เป็นการจัดที่มีแบบแผนพอประมาณ ยึดหยุ่นได้มากขึ้น จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของประชาชน และหน่วยงานหรือจัดขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมาย

เฉพาะเรื่อง เฉพาะกาล ตามความจำเป็นของสถานการณ์แต่ละชุมชน หรือแต่ละสังคม เป็นการจัด
อบรมให้ความรู้ระยะสั้น ๆ ตั้งแต่ 5-10 ชั่วโมงขึ้นไปจนถึง 1 ปี หรือนานกว่านั้น ดังตัวอย่าง
กิจกรรม เช่น หก การเปิดสอนกลุ่มสนใจในวิชาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างไฟฟ้า ทำอาหาร ประดิษฐ์
ดอกไม้ ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน สอง การสอนวิชาชีพหรือการประดิษฐ์ต่าง ๆ ให้แก่
ผู้สนใจทั่วไปของสภาสตรีแห่งชาติ สาม การอบรมเรื่องการวางแผนครอบครัวแก่ผู้สนใจของ
สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน สี่ การสอนวิชาชีพระยะสั้น ๆ ที่มุ่งเรียนเอาความรู้ ความชำนาญ
ไม่มีประกาศนียบัตรรับรอง เช่น การสอนพิมพ์ดีด ขับรถยนต์ ประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง ห้า การสอน
กวดวิชาในระดับการศึกษาต่าง ๆ แก่ผู้เรียนเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่มและจัดเป็นครั้งคราว หก
โครงการอบรมที่จัดขึ้นตามนโยบายของหน่วยงานหรือของประเทศ เช่น การสัมมนาวิชาการ การ
ประชุมเชิงปฏิบัติการในเรื่องต่าง ๆ การฝึกอบรมผู้เกษตร การฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน การอบรม
อาสาสมัคร สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นต้น และลักษณะที่สาม ลักษณะที่ไม่เป็นชั้นเรียน ส่วนใหญ่
เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยไม่มีแบบแผนตายตัวแน่ชัด จัดได้หลายรูปแบบ ยืดหยุ่นได้มาก จัดขึ้น
เพื่อส่งเสริมให้ความรู้แก่ประชาชนทุกกลุ่มชน และทุกระดับการศึกษา ไม่จำกัดเพศ วัยฐานะ การ
จัดกิจกรรมลักษณะนี้จะมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนมากเป็นการศึกษามวลชน มุ่งสร้างค่านิยม
ของสังคมและให้ความรู้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพัฒนา
ประเทศ ตัวอย่างกิจกรรมมีดังนี้ หนึ่งการศึกษาทางวิทยุไปรษณีย์ จัดโดยกรมการศึกษานอก
โรงเรียน มี 2 ประเภท คือ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขึ้นต่อเนื่องระดับ 3-4 และการศึกษาแบบ
กลุ่มสนใจ สองการสอนวิชาชุดครูทางวิทยุและไปรษณีย์ของสำนักเลขาธิการคุรุสภา สามการศึกษา
ทางไกลให้การศึกษาต่อเนื่องระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สี่ห้องสมุด
ประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดเคลื่อนที่ ห้าพิพิธภัณฑ์ และนิทรรศการเคลื่อนที่
หกการจัดให้ความรู้ต่าง ๆ โดยผ่านสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538: 47) ได้จำแนกประเภท กิจกรรมการศึกษานอก
ระบบที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานต่าง ๆ เป็นประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ หนึ่ง กิจกรรมประเภทให้บริการ
ความรู้พื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้ สอง กิจกรรมประเภทให้ความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ และสาม
กิจกรรมประเภทให้บริการข่าวสารและข้อมูล

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.: 70) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ
รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบที่มีประสิทธิภาพไว้ว่า หนึ่ง รูปแบบการ
จัดกระบวนการเรียนการสอนต้องให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบและมี
เหตุผล มุ่งให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ รู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ แสวงหาความรู้และรู้จักแก้ปัญหาด้วย
ตนเอง รวมทั้งรู้จักทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะตามระบอบประชาธิปไตย เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะ

พื้นฐานของการศึกษาส่วนรวมที่มีคุณภาพของสมาชิกสังคม สอง จัดให้วิธีการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายรูปแบบ เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและเงื่อนไขของท้องถิ่น สาม เชื่อมโยงวิธีการเรียนรู้ในเนื้อหาวิชากับสภาพปัญหาและประสบการณ์ในชีวิตจริง

สำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แบ่งรูปแบบการจัดการศึกษานอกออกเป็น 4 ภารกิจดังนี้ หนึ่ง จัดการศึกษาพื้นฐาน เป็นภารกิจสำคัญอันดับแรก เป็นการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียนด้วยรูปแบบวิธีการที่เหมาะสมและมีสาระหลักสูตรที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ ทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การทำงานและการศึกษาต่อเนื่อง ก่อให้เกิดชีวิตที่มั่นคงและสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาจะครอบคลุมเนื้อหาสาระตั้งแต่การส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาในหลักสูตรเทียบเท่าการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่องที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างหลากหลาย รวมทั้งความรู้และทักษะทางด้านคอมพิวเตอร์ การจัดการกระบวนการเรียนรู้กำหนดให้มีกิจกรรมหลักเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ 5 กิจกรรม ได้แก่ การจัดการเรียนรู้โดยการพบกลุ่ม การเรียนรู้ต่อเนื่อง การทำโครงการ การสอนเสริมและกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต จากกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ได้กำหนด การวัดผลประเมินผลทุกกิจกรรม ซึ่งกำหนดการประเมินเป็น 3 ช่วง ได้แก่ การประเมินก่อนเรียน เพื่อทราบถึงพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน การประเมินระหว่างเรียน และการประเมินปลายภาคเรียน โดยกำหนดสัดส่วนคะแนนระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน ซึ่งประกอบ ด้วยผลงาน ชิ้นงาน การนำเสนอผลงานและ การร่วมอภิปราย 30 คะแนน การทดสอบย่อย 10 คะแนน การทำโครงการ 30 คะแนน และคะแนนปลายภาคเรียน 40 คะแนน สอง จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในชีวิตที่ต่างกัน โดยมีสาระดังนี้ หนึ่ง การเรียนรู้อาชีพแบบองค์รวมที่ประชาชน ครู และผู้เกี่ยวข้องร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน สอง การออกแบบการเรียนรู้งานอาชีพตามลักษณะ ของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพในรูปแบบการฝึกทักษะอาชีพ การเข้าสู่อาชีพ การพัฒนาอาชีพและการพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี สาม การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงที่บูรณาการคัมภีร์ชีวิต โดยใช้วงจรกระบวนการคิด ทำ จำ แก้ปัญหาและพัฒนา และสี่ การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพที่พัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพ สร้างเครือข่ายอาชีพ มีระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความรู้และประสบการณ์ การทำอาชีพภายใต้วัฒนธรรมของชุมชน มีกลยุทธ์เพื่อการแข่งขันของชุมชน เป็นชุมชนที่ใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการและพัฒนาอาชีพ จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความรู้ ความสามารถของบุคคลเพื่อให้สามารถจัดการกับตนเองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มี

ความสุขตามสภาพและความสงบสุข ความปลอดภัยในสังคม โดย มีสาระสำคัญ ดังนี้ หนึ่ง เป็นการพัฒนาทักษะพื้นฐานของบุคคล เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมของตนและแก้ปัญหาสังคมของตนได้อย่างมีความสุข สอง เป็นการเรียนรู้โดยบูรณาการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ในชีวิตประจำวันเข้าด้วยกัน และสาม เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบโครงการ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยมุ่งหมายที่จะเสริมสร้างความสามารถให้แก่บุคคล เพื่อมีทักษะชีวิตในการแก้ปัญหาเฉพาะด้าน ให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่และแต่ละสถานการณ์ จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการจัดการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษาที่ผู้เรียนมีอยู่ หรือได้รับการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยมีรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้และทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีทางการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป ลักษณะการจัดและรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบมีหลากหลายรูปแบบ มีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัตถุประสงค์ ข้อเท็จจริงและเหตุผลในการจัด

6. หลักการบริหารจัดการศึกษานอกระบบ

อัญชลี ธรรมะวิสิฏฐ (2540:11) ได้สรุปหลักการบริหารจัดการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้

6.1 การบริหารจัดการศึกษานอกระบบยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติควบคู่กับหลักธรรมาภิบาล หลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน และการศึกษานอกระบบเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต มีภารกิจสำคัญที่มุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคมซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาชุมชนและสังคมในที่สุด

6.2 ความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า การศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ มิติที่ 1 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมี

หลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีความยืดหยุ่น สามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักร หรือผู้งานที่จะถูกใครบังคับชี้นำได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักรับผิดชอบชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะขวนขวายที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้ มิติที่ 2 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาในระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สถิติปัญญา และสภาพแวดล้อม และความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษานอกระบบ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของประเทศไทย คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อารมณ์ จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อ เลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอก

ระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญ คือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตย ในระดับพื้นฐานด้วย

6.3 การบริหารจัดการ จึงยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

หนึ่งหลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลัดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ ต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

สองหลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม สามหลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม สี่หลักความสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครูจะมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ และห้าหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

6.4 กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

6.5 การจัดกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ ตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ที่กำลังจะเปลี่ยนไปใช้ ตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน พ.ศ. 2551 นี้ สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2549: 6-11) ให้จัดโดยยึดหลักการ แนวคิดที่สำคัญ คือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แนวคิดความเชื่อพื้นฐานและหลักการของการศึกษานอกโรงเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและนโยบายสำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในการจัดกระบวนการเรียนรู้ สาระสำคัญของเรื่องดังกล่าวมีดังนี้ หนึ่งการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ด้วยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม 2542 เป็นต้นมา มีผลสืบเนื่องไปในแนวทางการจัดการศึกษาทุกระดับ สาระสำคัญในหมวด 4 แนวทางการจัดการศึกษา ในส่วนที่เป็นเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้ มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ หนึ่งความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สองความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องของการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน สามความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา สี่ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง ห้าความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้ หนึ่ง จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึง

ความแตกต่างระหว่างบุคคล สองฝักทักยะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา สาม จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง สี่ จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ห้า ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และหก จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ และ มาตรา 26 การประเมินผล สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกต พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

6.6 สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการดังนี้ หนึ่ง จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เขาสนใจและถนัด สอง จัดสภาพแวดล้อม จัดสถานการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ สาม จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และรู้จักคิดวิเคราะห์ และเกิดการใฝ่รู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สี่ จัดกระบวนการเรียนรู้แบบผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุลและสอดคล้องกับสภาพของชุมชนรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ห้า สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งการจัดหาสื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถค้นคว้า วิจัย ให้การเรียนรู้ หก สนับสนุนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายทุกฝ่าย เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามศักยภาพ เจ็ด ผู้เรียนและครูร่วมกันประเมินการเรียนรู้ และนำผลพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

6.7 ลักษณะของการจัดการเรียนรู้ให้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ หนึ่งผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ของตน สองผู้เรียนได้เรียนรู้ตรงกับความต้องการ ความสนใจและความถนัดของตนเอง สามผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์ สี่ผู้เรียนสามารถแสดงออกอย่างอิสระ ห้าผู้เรียนได้เป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง หกผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพจริงและได้รับประสบการณ์ตรง เจ็ดผู้เรียนได้ใช้สื่อ

ต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ แปรผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น ถ้าผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข และสืบผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน

6.8 บทบาทผู้สอนการศึกษานอกระบบ บทบาทของผู้สอนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนต้องพัฒนาตนเอง ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา และพัฒนาร่วมกันเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สอนกลุ่มเดียวกัน และผู้สอนต่างกลุ่ม ขั้นตอนที่หนึ่ง การเตรียมการจัดกระบวนการเรียนรู้ หนึ่ง ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ความต้องการ ความสนใจ ลักษณะการเรียนรู้ จุดเด่น ข้อจำกัดของผู้เรียน และศึกษาบริบทชุมชน สอง ศึกษาและวิเคราะห์ หลักสูตร เนื้อหาสาระและสื่อ สาม ศึกษาและประสานแหล่งความรู้ที่หลากหลาย จัดทำทะเบียนไว้เป็นข้อมูล อำนวยความสะดวกกับผู้เรียน สี่ วางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยวางแผนการเรียนรู้ตลอดภาคเรียน ทั้งแผนการพบกลุ่ม แผนการสอนของครู แผนการสอนเสริมของวิทยากร แผนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนและการวัดและประเมินผล ห้า จัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้แก่ สื่อ วัสดุในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เพียงพอ และเอื้อต่อผู้เรียน เอกสาร หนังสือ หรือข้อมูลต่าง ๆ ที่จำเป็น(ประสานงานกับห้องสมุด) ติดต่อแหล่งความรู้ ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลหรือสถานที่และศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เครื่องมือ ประเมินผลการเรียนรู้ สถานที่เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ขั้นตอนที่สอง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีกระบวนการสำคัญ คือ หนึ่งสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี สองสนับสนุนให้ผู้เรียนทำกิจกรรมตามแผนการเรียนรู้ที่แต่ละคนกำหนดไว้ สามจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนที่ได้เตรียมไว้ สี่ดูแลให้ผู้เรียนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ห้าอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และขั้นตอนที่สาม สังเกต ให้คำแนะนำ ดูแล เสริมแรง ให้กำลังใจ และจัดบันทึกพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งเหตุการณ์ที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่เกิดขึ้นขณะทำกิจกรรมทุกครั้งที่มีการพบกลุ่ม หนึ่งให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สองให้คำแนะนำให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้เรียน สามบันทึกปัญหาและข้อขัดข้องต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นในครั้งต่อไป สี่เสริมแรงผู้เรียนตามความเหมาะสม ห้าให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานของผู้เรียน และให้ความรู้เพิ่มเติมตามความเหมาะสม และ หกให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

6.9 การประเมินผล การประเมินผลจะดำเนินการดังนี้ หนึ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินตนเอง และผู้เรียนกับผู้เรียนประเมินผลร่วมกัน ครูประเมินผู้เรียน และผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้ประเมิน สองประเมินผลการเรียนรู้ตามกระบวนการเรียนรู้และประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และประเมินทักษะที่เกี่ยวข้อง และสามมีการประเมินอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยถือว่าการประเมินเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

6.10 บทบาทของผู้เรียน ผู้เรียนมีบทบาทและหน้าที่ดังนี้ หนึ่ง คิด วิเคราะห์ ริเริ่ม แสวงหาข้อมูลความรู้ ข้อเท็จจริง ความคิดเห็นหรือประสบการณ์ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย เพื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้ สองคิด ทำ จำ แก้ปัญหา พัฒนา ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจใช้ความคิดในการกลั่นกรอง แยกแยะ วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น ความรู้สึก หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่หามาได้ และสร้างความหมายให้แก่ตนเอง และสาม จัดระบบระเบียบความรู้ที่ได้ เพื่อช่วยให้การเรียนรู้เกิดความคงทน และสามารถนำความรู้นั้นไปใช้ได้สะดวกขึ้น การดำเนินการตามบทบาทข้างต้น ผู้เรียนจำเป็นต้องปฏิบัติดังนี้ หนึ่งเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น สองให้ความร่วมมือและรับผิดชอบในการดำเนินงานและ กิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่ม เช่น การแสวงหาข้อมูล การศึกษาข้อมูล และการสรุป เป็นต้น สาม รับฟัง พิจารณาและยอมรับ ความคิดเห็นของผู้อื่น สี่ ใช้ความคิดอย่างเต็มที่ มีปฏิสัมพันธ์ ได้ตอบ คัดค้าน สนับสนุน แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับครูและผู้เรียนอื่น และห้า ตัดสินใจและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการสร้างรูปแบบ

ความหมายของรูปแบบ

จากการศึกษาเอกสารได้มีนักวิชาการให้ความหมายคำว่า รูปแบบ (Model) ไว้ในหลายความหมายแต่ที่น่าสนใจมีดังนี้ คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good, 1973) ได้รวบรวมความหมายไว้ 4 ความหมาย คือ หนึ่งหมายถึงแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ สองหมายถึงตัวอย่าง เพื่อเรียนแบบ สามหมายถึงแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการ หรือแนวคิด สี่หมายถึงชุดของปัจจัย หรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งรวมถึงตัวแปรประกอบ และสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจจะเป็นสูตรแบบคณิตศาสตร์ หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับสโตร์เนอร์ และวันเกล (Stoner and Wangel, 1986) กล่าวว่า รูปแบบเป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่อช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนให้ง่ายขึ้น รวมทั้ง วิลด์ (Will) ก็ได้ให้ทัศนะว่า รูปแบบเป็นการสร้างระบบความคิดเกี่ยวกับชุดประสบการณ์ โดยอาศัยหลักเหตุผลของระบบรูปนัย และมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยาม ความสัมพันธ์ และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ในมุมมองของสมาน อัสวภูมิ(2550:79) ยังให้ทัศนะว่า รูปแบบทางการวิจัยไว้ว่า คือ แบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วน(Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบพัฒนาขึ้นไปใช้ในการพรรณนา อธิบาย หรือทำนายปรากฏการณ์ และรุ่งนภา จิตรโรจน์รักษ์ (2548: 16) ซึ่งได้ศึกษาและสรุปไว้สามารถจัดกลุ่มความหมายของรูปแบบได้ ใน 4 ลักษณะ ดังนี้ หนึ่งแบบอย่างหรือแนวทางในการกระทำหรือดำเนินการใด ๆ โดยแสดงหรืออธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดหรือความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญ สอง

สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายคุณลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์ ที่จะทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ โดยรายละเอียดและองค์ประกอบของรูปแบบที่เหมาะสมไม่ได้มีการกำหนดไว้ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับแนวคิด ลักษณะของปรากฏการณ์ และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างหรือพัฒนารูปแบบ ดังนั้น รูปแบบอาจเป็นแบบง่ายหรือซับซ้อนก็ได้ สามสิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัย หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงเหตุผล เพื่อช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ใด ปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอาจมีลักษณะเชิงกายภาพหรือเชิงคุณลักษณะก็ได้ สี่รูปแบบที่เหมือนจริง แต่มีขนาดเล็กลงหรือย่อส่วน เพื่อนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการต่อไป

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า ความหมายคำว่า รูปแบบ (Model) มีหลายความหมาย ได้แก่ หนึ่งรูปแบบหมายถึง แบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ สองรูปแบบหมายถึงตัวอย่างเพื่อเรียนแบบ สามรูปแบบหมายถึงแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด สี่รูปแบบหมายถึงชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งรวมถึงตัวแปรประกอบ และสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจจะเป็นสูตรแบบคณิตศาสตร์หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้ ห้ารูปแบบเป็นการสร้างระบบความคิดเกี่ยวกับชุดประสบการณ์ โดยอาศัยหลักเหตุผลของระบบรูปนัย และมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยาม ความสัมพันธ์ และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง หกรูปแบบหมายถึงแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วน (Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบพัฒนาขึ้นไปใช้ในการพรรณนา อธิบาย หรือทำนายปรากฏการณ์ เจ็ดรูปแบบหมายถึงแบบอย่างหรือแนวทางในการกระทำหรือดำเนินการใด ๆ โดยแสดงหรืออธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดหรือความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญแปดรูปแบบหมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายคุณลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์ ที่จะทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ โดยรายละเอียดและองค์ประกอบของรูปแบบที่เหมาะสมไม่ได้มีการกำหนดไว้ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับแนวคิด ลักษณะของปรากฏการณ์ และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างหรือพัฒนารูปแบบ ดังนั้น รูปแบบอาจเป็นแบบง่ายหรือซับซ้อนก็ได้ เก้ารูปแบบหมายถึงสิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัย หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงเหตุผล เพื่อช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ใด ปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอาจมีลักษณะเชิงกายภาพหรือเชิงคุณลักษณะก็ได้ สิบรูปแบบหมายถึงรูปแบบที่เหมือนจริง แต่มีขนาดเล็กลงหรือย่อส่วน เพื่อนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการต่อไป

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบหมายถึงองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกลไกในการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงของหน่วยงานที่จัดหรือให้การศึกษา

ประเภทและองค์ประกอบของรูปแบบ

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบพบว่าแนวคิดของ สมาน อัสวภูมิ (2537: 16) บาร์โด (Bardo) และ ฮาร์ตแมน (Hartman, 1982: 70-71) และทาเคอิโอะ มียากาวะ (1986: 15) ได้นำเสนอทัศนะไว้อย่างน่าสนใจและมีความสอดคล้องกัน กล่าวคือมีทัศนะว่า การแบ่งประเภทของรูปแบบไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวว่า ควรมียาละเอียดขององค์ประกอบอย่างไรรูปแบบจึงจะเหมาะสม เนื่องจากรายละเอียดและองค์ประกอบที่เหมาะสมของรูปแบบจะขึ้นกับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและวัตถุประสงค์ในการสร้างหรือพัฒนารูปแบบนั้น ๆ

คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

คีฟส์ (Keeves, 1988: 560) ได้ให้ทัศนะว่า คุณลักษณะของรูปแบบที่ดีต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการดังนี้ หนึ่ง แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรสอง นำไปสู่การทำนายผลที่จะตามมา โดยสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ สาม อธิบายถึงโครงสร้างหรือกลไกความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาอย่างชัดเจน และสี่ นำไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่หรือความสัมพันธ์ใหม่หรือขยายองค์ความรู้ ซึ่ง พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 53) และทาเคอิโอะ มียากาวะ (1986: 15) ได้นำเสนอความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของรูปแบบที่ดีไว้ว่า ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการที่สอดคล้องกัน ดังนี้ หนึ่ง แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรสอง นำไปสู่การทำนายผลที่จะตามมา โดยสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ สาม อธิบายถึงโครงสร้างหรือกลไกความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาอย่างชัดเจน สี่ นำไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่หรือความสัมพันธ์ใหม่ หรือขยายองค์ความรู้ และห้า สอดคล้องกับทฤษฎีของเรื่องที่จะใช้รูปแบบ

การสร้างรูปแบบ

บุญชม ศรีสะอาด (2533: 3-5) ให้ทัศนะว่า ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมุติฐาน โดยการศึกษาค้นคว้าทฤษฎี แนวความคิด รูปแบบ (ที่มีผู้พัฒนาไว้แล้วในเรื่องเดียวกันหรือเรื่องอื่น ๆ) และผลการศึกษาหรือวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้อาจสามารถกำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบและในการพัฒนารูปแบบนั้น จะต้องใช้หลักของเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญ และการศึกษาค้นคว้ามากจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบอย่างยิ่ง ผู้วิจัยอาจคิด โครงสร้างของรูปแบบขึ้นมาก่อน แล้วปรับปรุงโดยอาศัยข้อสังเกตจากการศึกษาค้นคว้าทฤษฎี แนวความคิด รูปแบบ หรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง หรือทำการศึกษาองค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรแต่ละตัว แล้วคัดเลือกองค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรที่สำคัญ ประกอบกัน

ขึ้นเป็นโครงสร้างของรูปแบบก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับรุ่งนภา จิตรโรจน์รักษ์(2548: 16) ได้ให้ทัศนะการสร้างรูปแบบจาก การวิเคราะห์แนวคิดการสร้างรูปแบบของ สมาน อัสวภูมิ (2537: 66) อำนาจ บัวศิริ (2539: 147) พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 87) อุทัย บุญประเสริฐ (Boonprasert U. 1978: 21-124) และ วิลเลอร์ (Willer, 1986: 83) ไว้ว่า มีขั้นตอนการสร้างรูปแบบดังนี้ หนึ่งศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูล พื้นฐาน (รวมถึงองค์ประกอบ และสภาพจริง โดยอาจใช้วิธีการสัมมนาก็ได้) และระบุปัญหาและความต้องการจำเป็น สองสร้างรูปแบบเบื้องต้น (อาจเป็นลักษณะทางเลือกก็ได้) สามการตรวจสอบ/ทดสอบรูปแบบ (ความเหมาะสมความตรงของรูปแบบ และการยอมรับ) สี่ประมวลความคิดเห็นจากการตรวจสอบ (ซึ่งอาจใช้วิธีการสัมมนาก็ได้) และเปรียบเทียบรูปแบบกับองค์ประกอบและภารกิจจริงหรือทดสอบ และหาบทวนและปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้สมบูรณ์

การตรวจสอบรูปแบบ

พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 53-55) อุทุมพร จามรมาน (2541: 23) และ คีฟส์ (Keeves, 1988: 589-560) ได้ให้ทัศนะว่า การทดสอบหรือการตรวจสอบรูปแบบ มีเป้าหมายสำคัญเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้ โดยแบ่งการทดสอบรูปแบบที่สำคัญได้เป็น 2 ลักษณะคือ หนึ่ง การทดสอบโดยการพิสูจน์หรือตรวจสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งมักจะใช้ในการทดสอบรูปแบบทางวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ และสอง การทดสอบรูปแบบทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งอาจทดสอบโดยวิธีการทางสถิติ หรือการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิก็ได้ และสอดคล้องกับพินิจ เนื่องภิรมย์ (<http://elec.pnt.rmutl.ac.th>) ซึ่งได้ให้ทัศนะว่า การหาประสิทธิภาพของรูปแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการศึกษาเป็นขั้นตอนที่จะพิสูจน์ว่านวัตกรรมการบริหารจัดการศึกษาที่จัดทำหรือพัฒนานั้น เมื่อนำไปใช้จริงจะเกิดประโยชน์สามารถแก้ปัญหาสามารถปรับปรุงพัฒนาผลการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มค่าตรงตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการหรือไม่ สำหรับการหาประสิทธิภาพของนวัตกรรมการบริหารจัดการศึกษานั้น สามารถดำเนินการได้หลายวิธี แต่วิธีหนึ่งที่นักวิชาการนิยมใช้ในปัจจุบันคือ ขอความอนุเคราะห์ให้ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชา ในสาระการเรียนรู้ที่ตรงกับนวัตกรรมการบริหารจัดการศึกษาที่จัดทำหรือพัฒนานั้น ช่วยตรวจสอบด้านเนื้อหา กิจกรรม และความเหมาะสมของรูปแบบ ชนิดและประเภทของนวัตกรรมการบริหารจัดการศึกษาว่า สามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาประสิทธิภาพของการบริหารจัดการศึกษาได้ตรงตามมาตรฐานที่ควรจะเป็นหรือไม่ อย่างไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนัสวินี จันทะเลิศ (2548) ได้สรุปการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้เกี่ยวกับการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนไว้ดังนี้ โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีความสำคัญและทรง

อิทธิพลกว่าสื่ออื่น ๆ เพราะสื่อโทรทัศน์สามารถถ่ายทอดสาระและกระจายความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของผู้คนและปรากฏการณ์ในสังคมไปสู่ประชาชนในทุกระดับได้รับรู้ในเวลาเดียวกัน โดยโทรทัศน์สามารถเข้าถึงประชาชนได้ทุกหมู่เหล่า และมีบทบาทในสังคมเพิ่มขึ้นทุกที โดยการแทรกตัวเองเข้าไปในสถาบันย่อยของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาและวัฒนธรรม แม้กระทั่งสถาบันครอบครัวและเพื่อน โดยทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิดเห็น ความเชื่อ และค่านิยม ลักษณะการเข้าไปมีอิทธิพลของสื่อโทรทัศน์ เช่นนี้ เป็นกระบวนการให้การศึกษาจากผู้ผลิตสื่อทางโทรทัศน์และเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งของผู้รับสื่อทางโทรทัศน์ โดยทฤษฎีการปลูกฝังทัศนคติค่านิยมความเชื่อของสื่อหรือทฤษฎีการบ่มเพาะจากสื่อ (Cultivation Theory) ได้อธิบายว่า ผู้ที่เปิดชมโทรทัศน์มาก มีแนวโน้มที่จะเชื่อตามสิ่งที่โทรทัศน์นำเสนอ เป็นการได้รับการปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยมและความเชื่อจากโทรทัศน์มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน และความมั่นคงของชาติไปในคราวเดียวกันด้วย

ปนัดดา บุญสาระนัย และจิราพร ใจเป่ง (2543) ได้สรุปการศึกษาวิจัยเรื่องวิทยุภาคสนาม ภาษาชาวเขา: กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สูงเกี่ยวกับการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนไว้ดังต่อไปนี้ รายการวิทยุชาวเขามีสถานภาพเช่นเดียวกับรายการวิทยุอื่น ๆ ของทางราชการ ที่มุ่งเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจากรัฐสู่ประชาชนทั่วทั้งประเทศเป็นสำคัญ การมุ่งรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของท้องถิ่นยังมีน้อย ดังนั้นเนื้อหาสาระของรายการวิทยุอื่น ๆ ของทางราชการกับรายการภาคภาษาชาวเขาจึงไม่ต่างกันมากนัก หากต่างกันแต่ภาษาที่ใช้ออกอากาศโดยเปลี่ยนจากการออกอากาศโดยภาษาไทยเป็นภาษาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รายการวิทยุภาษาชาวเขามีเวลาออกอากาศภาษาชาวเขาแต่ละเผ่าวันละ 2 ครั้ง ๆ ละ 30 นาทีในช่วงเช้าและช่วงเย็น กลุ่มเยาวชนชาวเขาหรือคนในวัยแรงงานซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพัฒนาท้องถิ่นจะมีโอกาสฟังรายการวิทยุภาษาชาวเขาน้อย ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านและเด็กเล็กเป็นกลุ่มผู้ฟังหลักหากแต่มีบทบาทน้อยในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ปัจจุบันชุมชนบนพื้นที่สูงได้ผ่านการพัฒนามาระยะหนึ่ง ชาวเขามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควรมากขึ้น กล่าวคือมีไฟฟ้า น้ำประปาใช้ มีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวตามหมู่บ้านต่าง ๆ มากกว่าเดิม ผลจากการพัฒนานี้ทำให้ชาวเขารับข้อมูลข่าวสารได้จากสื่อต่าง ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น ความตั้งใจในการรับฟังข่าวสารข้อมูลจากรายการวิทยุภาษาชาวเขาเป็นทางเลือกหลักมาแต่เดิม จึงเปลี่ยนไปรับข่าวสารจากสื่อประเภทอื่น ๆ มากขึ้น เช่น รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ภาคภาษาไทย หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ธนวดี บุญถือ และคณะ (2544) ได้ศึกษาและสรุปเรื่องหลักและทฤษฎีการสื่อสารไว้ดังต่อไปนี้ บทบาทของหนังสือพิมพ์ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงดังนี้ หนึ่ง หน้าที่ให้ข่าวสาร (Information

Function) คือ การค้นคว้าหาข่าวสารความเป็นไปของสังคม แล้วรายงานให้แก่ประชาชนได้รับทราบ ให้รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ที่ไหน อย่างไร และมีผลกระทบหรือความสำคัญกับชีวิตของประชาชนอย่างไร และสองหน้าที่ให้การศึกษา (Teaching Function) คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในทางตรงและทางอ้อม เพราะสื่อมวลชนจะทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ ทักษะใหม่ๆ ทักษะคิดใหม่ ค่านิยมใหม่แก่ประชาชน โดยเป็นทั้งผู้ให้ความรู้แก่ประชาชน ผู้สอนทักษะต่างๆ เป็นสื่อการเรียนการสอนแบบใหม่ รวมถึงการช่วยทำให้การเรียนรู้ของประชาชนรวดเร็วยิ่งขึ้น ตาม การเปลี่ยนแปลงทักษะ (Transformation Function) โดยวิธีการนำเสนอของหนังสือพิมพ์ การเลือกรูปแบบนำเสนอ และการสร้างเนื้อหาที่ดึงดูดใจผู้อ่าน จะทำให้ประชาชนประทับใจและเกิดอารมณ์คล้อยตาม ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน

ธนพล บุญโยชัยวัฒน์, พล.ต. (2531) ได้ศึกษาปัญหาชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่านอกอาณาเขตกับความมั่นคงของไทย ผลจากการศึกษาพบว่า ปัญหาการสู้รบระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังสำคัญกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยและคอมมิวนิสต์นั้น ส่งผลกระทบต่อไทยเป็นอย่างมากทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง การที่จะรักษาผลประโยชน์ของชาติ จะต้องหาหนทางจำกัดขอบเขตของปัญหาที่เกิดขึ้นให้มีผลกระทบต่อความมั่นคงของไทยให้น้อยที่สุดนั้น ควรดำเนินการดังนี้ เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพม่า บนพื้นฐานของความจริงใจ โดยยึดหลักถ้อยทีถ้อยปฏิบัติ ผลประโยชน์ร่วมกัน ขจัดความหวาดระแวงสงสัยของพม่า โดยดำเนินการทุกวิถีทางให้พม่าเข้าใจว่า ไทยไม่สนับสนุนชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า และผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าไปดำเนินการใด ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลพม่าไม่ควรสร้างความรู้สึกเป็นศัตรูกับชนกลุ่มน้อยที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างแท้จริง ส่วนชนกลุ่มน้อยที่ละเมิดกฎหมายบ้านเมือง โดยเฉพาะกลุ่มที่ค้ายาเสพติดให้ดำเนินการโดยเด็ดขาดหาทางให้พม่าหันมาใช้วิถีทางการเมืองในการแก้ไขปัญหากลุ่มน้อยตามแนวทางสันติวิธี ซึ่งจำนำไปสู่การยุติการสู้รบและการแก้ไขปัญหาวรรคสอดคล้องกับความเป็นจริงแสวงหาช่องทางตกลงทางการค้าระหว่างรัฐต่อรัฐให้มากยิ่งขึ้น เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในการพัฒนาประเทศ

ประวิทย์ สุขวิบูลย์ (2536) ได้ศึกษากลุ่มต่อต้านรัฐบาลพม่ากับความมั่นคงแห่งชาติของประเทศไทย พบว่า สถานการณ์ยุ่งยากในพม่านั้นเป็นปัญหาที่เรื้อรังและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน แต่รัฐบาลไทยขึ้นกรานในนโยบายรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับพม่า โดยไม่แทรกแซงกิจการภายในของพม่าและไม่ยินยอมให้กลุ่มต่อต้านรัฐบาลพม่าใช้ประโยชน์บนผืนแผ่นดินไทย แต่ไทยยังคงได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม อันเกิดจากความขัดแย้งจากการสู้รบระหว่างฝ่ายที่ขัดแย้งกัน เพื่อลดผลกระทบตอความสัมพันธ์ระหว่างไทยและพม่า ไทยจึงควรรักษาและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลพม่าโดยการสร้างความเข้าใจที่แจ่มชัดแก่เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติตามนโยบายความมั่นคงแห่งชาติต่อพม่า

ชัชวาล เบญจลาเซ่ง (2550) ได้ศึกษาบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาต่อการเสริมสร้างความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้: ศึกษากรณีโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาไม่ได้มีบทบาทนำโดยตรงในการเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่ เนื่องจากกรอบความคิดเรื่องโครงสร้างหน้าที่ทำให้บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษากำหนดไว้ตามหน้าที่แล้ว แต่จะพบได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษาบางคนที่สามารถเข้าใจและเข้าถึงชุมชนได้หรือมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนจะสามารถมีบทบาทในการชี้นำชุมชน ซึ่งหมายความว่าทำให้มีบทบาทในการเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่ตามมา นอกจากนี้แล้ว ผลการศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นว่าความเป็นผู้นำของผู้บริหารที่มีบทบาทในการสร้างสัมพันธ์ความมั่นคงในชุมชนเสี่ยงขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวของผู้บริหารในการสร้างสัมพันธ์กับชุมชนมากกว่าการอาศัยความสัมพันธ์ที่เป็นทางการอันเกิดจากการเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารที่มีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนจะทำให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนตามมา

พิเชษฐ์ ทองศรีนุ่น (2536) ได้ศึกษาเรื่องไทยมุสลิมกับความมั่นคงแห่งชาติ : ศึกษากรณีชาวไทยมุสลิมในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์และปัญหาความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากอดีต และยังคงมีอยู่ในปัจจุบันโดยไม่มี ที่ท่าว่าจะหมดไป ตรงกันข้ามปัญหายังมีความสลับซับซ้อนเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่รุนแรง เช่น การปฏิบัติการเคลื่อนไหว ก่อความ สร้างความวุ่นวาย ช่มชู้ คุกคาม เรียกค่าไถ่ ค่าคุ้มครอง ลอบทำร้าย ก่อวินาศกรรม และมีแนวโน้มนำไปสู่ความรุนแรงคือการชุมนุมประท้วง หรือปรากฏการณ์ที่ไม่รุนแรง เช่น การแสวงหาผลประโยชน์ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ยังผลให้เกิดปัญหาความไม่สงบ ไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาความหวาดระแวงและรู้สึกแปลกแยก ปัญหาอิทธิพลและการแทรกแซงจากต่างประเทศ สาเหตุของปัญหา เกิดจากนโยบายผสมกลมกลืนของรัฐบาลไม่สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชาวมุสลิม และข้าราชการทุจริตประพฤติมิชอบ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ได้ประเมินผลแผนงานการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเสนอต่อสำนักงานประมาณ ซึ่งผลการประเมินพบว่า กรมการศึกษานอกโรงเรียนที่มีหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานให้แก่กลุ่มสนใจ ประชาชนผู้ด้อยโอกาสได้รับการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติที่ค่อนข้างต่ำ

คณะกรรมการการต่างประเทศ วุฒิสภา (2547) ได้ศึกษาความมั่นคงและชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า รายงานการวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบสหสาขาวิชา เป็นเครื่องมือสำหรับทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยอาศัยข้อมูลระดับปฐมภูมิ และทุติยภูมิต่างๆ ทั้งที่เป็นเอกสาร

และข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา องค์การพัฒนาเอกชน และชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาอาศัยพักพิงในสถานะต่างๆ อยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคเหนือของไทย รายงานการวิจัยพบว่า รากเหง้าของปัญหาทางการเมืองในพม่าแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน ปัญหาด้านหนึ่ง คือ การที่ผู้นำกองทัพใช้อำนาจเผด็จการบริหารประเทศ โดยเผชิญกับแรงต่อต้านจากฝ่ายประชาธิปไตย ส่วนปัญหาอีกด้านหนึ่ง คือ ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพม่ากับชนกลุ่มน้อยต่างๆ ซึ่งในกรณีของไทใหญ่ นั้น ได้เปิดฉากการสู้รบในปี 2501 เมื่อรัฐบาลพม่ากำหนดแยกตัวเป็นอิสระตามข้อตกลงปางหลวง แต่รัฐบาลพม่าไม่ทำตามข้อตกลง และยังคงกำลังทหารเข้ายึดครองรัฐฉาน ชาวไทใหญ่จึงจับอาวุธลุกขึ้นต่อต้านนับจากนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันท่ามกลางแรงกดดันที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จากรัฐบาลพม่า และรัฐบาลไทย การเข้ายึดครองรัฐฉานเพื่อหวังผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมาย และนโยบายของรัฐบาลพม่าในการปราบปรามกองกำลังไทใหญ่ส่งผลกระทบต่อชาวไทใหญ่จำนวนมากต้องหลบหนีเข้ามาหาที่พักพิงในไทย แต่กลับปรากฏว่า รัฐบาลไทยไม่ยอมรับสถานะ และจัดความช่วยเหลือใดๆ แก่ชาวไทใหญ่เหล่านั้นอย่างชัดเจน และเป็นระบบเหมือนกับกรณีของชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ทำให้ผู้อพยพชาวไทใหญ่กลายเป็นประเด็นปัญหาต่อความมั่นคงของไทยในหลายๆ ด้าน

ขมนาท รัตนมณีและคณะ (2547) ได้ศึกษาเรื่องแรงงานต่างด้าวเข้าเมืองผิดกฎหมาย กับปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ สาธารณสุข สังคม และเศรษฐกิจ (การติดตามผลภายหลังรัฐบาลมีนโยบายผ่อนผันให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวในกิจการ 6 ประเภท พ.ศ. 2545) การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลจากการประกาศใช้นโยบายผ่อนผันให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวในกิจการ 6 ประเภท พ.ศ. 2545 และศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยใช้วิธีการ 2 แบบ คือ การศึกษาข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงานต่างด้าว ได้แก่ กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงานตำรวจตรวจคนเข้าเมือง ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประชาชนที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบวิเคราะห์เอกสารและแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เพื่อสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางที่เหมาะสมในการปรับปรุงนโยบายหรือแนวทางการปฏิบัติที่จำเป็นในการแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าว ผลการวิจัยพบว่า เมื่อพิจารณาผลจากการประกาศใช้นโยบายผ่อนผันให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวในกิจการ 6 ประเภท ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านความมั่นคง คือ ประชาชนเกิดความกลัวและความหวาดระแวงเนื่องจากไม่ทราบจำนวนและแหล่งที่อยู่ของแรงงานต่างด้าวที่แน่ชัด การจดทะเบียน ไม่มีผลต่อสวัสดิการและความเป็นอยู่ของแรงงานต่างด้าว ขาดมาตรการที่มีประสิทธิภาพ

ในการสกัดกั้นมิให้แรงงานต่างด้าวลักลอบเข้ามาในประเทศ นโยบายของรัฐบาลมีความไม่แน่นอน และขาดความยืดหยุ่น การจับกุมผู้กระทำความผิดไม่สามารถสืบสาวไปหาตัวผู้ประกอบการที่แท้จริงได้ รวมทั้งพม่าไม่ยอมรับแรงงานต่างด้าวพม่าเชื้อสายมอญหรือกะเหรี่ยงเป็นประชาชนพม่า

พรพิมล ศรีไธติ (2548) ได้ศึกษา “นโยบายส่งกลับผู้พลัดถิ่นจากพม่าของไทย” หรือ “ไร้แผ่นดินจากพม่าสู่ไทย” เป็นงานวิจัยที่ศึกษานโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อผู้พลัดถิ่นจากพม่า โดยเน้นการศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้หนีภัยจากการสู้รบ (The displaced person from fighting) ซึ่งหลบหนีเข้ามาในประเทศไทยเพราะสาเหตุจากการสู้รบภายในประเทศและมีผลต่อความมั่นคงของไทย โดยประเทศไทยต้องให้ความช่วยเหลือจัดหาที่อยู่อาศัยให้เป็นการชั่วคราว (temporary shelter) ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด 9 แห่ง ใน 4 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน ตาก ราชบุรี และกาญจนบุรี นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังได้ประสานงานกับองค์กรเอกชนต่างประเทศในการให้ความช่วยเหลือด้านอาหาร วัสดุก่อสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนให้ความดูแลด้านสาธารณสุขอนามัย ในส่วนของการรักษาดูแลรัฐบาลไทยอนุเคราะห์ให้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลของรัฐ ในกรณีที่อาการเจ็บป่วยเกินความสามารถในการดูแลรักษาโดยองค์กรเอกชนที่เปิดให้บริการด้านการแพทย์ภายในพื้นที่พักพิงชั่วคราว ปัจจุบัน ตัวเลขของผู้หนีภัยจากการสู้รบประมาณ 140,295 คน (ตัวเลขขององค์กร Thai Burmese Border Consortium – TBBC) ในปี พ.ศ.2546 เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยหลักของการลี้ภัยเข้ามาของผู้หนีภัยจากการสู้รบจากพม่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มกะเหรี่ยง (Karen) และกลุ่มคะยาห์ (Kayah) โดยวิเคราะห์จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และการเมืองของพม่าในส่วนที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยของพม่า เพื่อชี้ให้เห็นสาเหตุของความขัดแย้ง จนนำไปสู่การระบอบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ จนทำให้ประชาชนต้องหลบหนีเพื่อหนีภัย นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลพม่าอันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการต่อสู้ในพื้นที่ จนเป็นเหตุให้ผู้คนต้องลี้ภัยอพยพเข้ามาในไทย อาทิ การขอสัมปทานป่าไม้จากรัฐบาลพม่า ตลอดจนการซื้อก๊าซธรรมชาติจากพม่า เป็นต้น การเข้าใจภูมิหลังและปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดปัญหาผู้หนีภัยจากการสู้รบจากพม่าในประเทศไทยจะทำให้เกิดการตระหนักเพื่อหาทางป้องกันมิให้เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นอีกในอนาคต เนื่องจากปัญหานี้เป็นปัญหาที่ลึ้มค้ำและหมักหมมยากที่จะแก้ไขให้จบสิ้นได้ในระยะเวลาอันสั้น โดยเฉพาะปัจจุบันรัฐบาลไทยยังไม่สามารถส่งกลับผู้หนีภัยฯ จำนวนกว่าหนึ่งแสนให้กลับพม่าได้อย่างปลอดภัยและมีศักดิ์ศรี การไม่ป้องกันปรามปรามการลี้ภัยหลังไหลเข้ามาในอนาคตจะทำให้ปัญหาผู้หนีภัยฯ ซึ่งซับซ้อนจะทวีความรุนแรงในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้งานวิจัยนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงต้นตอของปัญหา การดำรงอยู่ของปัญหา พร้อมทั้งบทวิเคราะห์ที่จะชี้นำสังคมไทยในการป้องกันปรามปรามการเกิดขึ้นของปัญหาในอนาคต

สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2546) ได้ศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตของกลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียน พบว่า รูปแบบการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต สำหรับกลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนที่เหมาะสมมี 3 รูปแบบดังนี้ หนึ่ง กิจกรรมรูปแบบค่ายเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษา นอกโรงเรียนเพราะสามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้ เนื้อหาสาระ ตลอดจนพฤติกรรมที่พึง ประสงค์ได้ชัดเจน สามารถนำผลสัมฤทธิ์ของการจัดกิจกรรมไปเป็นหน่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ สอง กิจกรรมกลุ่มสนใจ เป็นกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นประชาชนทั่วไปหรือ ผู้สนใจที่มีจำนวนไม่มาก ที่มีข้อจำกัดด้านเวลาเพราะจะใช้ระยะเวลาสั้น กำหนดเนื้อหาเฉพาะอย่าง ที่มีความสนใจ มีความยืดหยุ่น สาม กิจกรรมการอบรม เป็นกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับ กลุ่มเป้าหมายทั่วไป เป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อมุ่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้ ความเข้าใจ เป็นหลัก ในการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนให้ ประสบความสำเร็จนั้น มีองค์ประกอบที่นำไปสู่เงื่อนไขของความสำเร็จดังนี้ หนึ่ง ในปัจจัย เบื้องต้น(Input) คือ มีนโยบายที่ชัดเจน บุคลากรทุกระดับทำงานเป็นทีม กลุ่มเป้าหมายมีขนาดที่ เหมาะสมกับกิจกรรม ชุมชนและเครือข่ายมีส่วนร่วม เนื้อหาหลักสูตรสนองต่อการแก้ปัญหาของ กลุ่มเป้าหมายและสังคม เลือกใช้สื่อได้เหมาะสม วิทยากรมีคุณภาพและมีการเตรียมการที่ดี สอง กระบวนการ (Process) มีการเตรียมการในส่วนที่เกี่ยวข้องให้เกิดความพร้อม เช่น ผู้ดำเนินการ ผู้รับผิดชอบงาน หลักสูตร สื่อ กลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ ในขั้นตอนการดำเนินการจัดกิจกรรมเป็นไปตาม รูปแบบที่กำหนดหรือวางแผนไว้ร่วมกัน รวมทั้งการใช้ทรัพยากร งบประมาณ ระยะเวลา และ สถานที่ สาม ผลลัพธ์ (Output) เมื่อสิ้นสุดการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตทุกรูปแบบ ควรมีการ ประเมินผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ รวมทั้งความพึงพอใจของผู้ร่วมกิจกรรมและผู้จัด เพื่อ นำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนากิจกรรมครั้งต่อไป

วรโรจน์ ภักดี (2527) จากผลวิจัย “ความสำนึกในความเป็นคนไทยของชาวเขา” พบปัญหา ว่า ระดับการศึกษาและระดับความรู้หนังสือภาษาไทยของชาวเขาที่แตกต่างกัน ทำให้ระดับความสำนึก ในความเป็นคนไทยของชาวเขามีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ชาวเขาที่มีการศึกษาระดับสูงและมีความรู้ หนังสือดี จะมีความสำนึกในความเป็นไทยค่อนข้างสูง และผลการวิจัย ยังชี้ให้เห็นว่า รัฐควรใช้ กระบวนการทางการศึกษาก่อให้เกิดความสำนึกในความเป็นคนไทย

ประไพ อุคตทศนีย์ (2530) รุ่งโรจน์ ตรงสกุล (2530) และสุจิตรา วรณศิริพิพัฒน์ (2530) ซึ่งทำการวิจัยประเด็นเดียวกัน แต่คนละพื้นที่คือศึกษาเรื่อง “เงื่อนไขทางสังคมและคุณสมบัติ ส่วนตัวกับการปฏิบัติงานของครูอาสาสมัคร โครงการศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา” โดย ประไพ อุคตทศนีย์ ทำการศึกษาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน รุ่งโรจน์ ตรงสกุล ศึกษาที่จังหวัดเชียงราย

และสุจิตรา วรรณศิริพิพัฒน์ ศึกษาที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษา 3 คน ๆ ละ 2 หมู่บ้าน ซึ่งมีข้อค้นพบที่เป็นปัญหาคล้าย ๆ กัน ดังนี้

1. ครูมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้ดี เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็คือการปฏิบัติหน้าที่ประจำต่าง ๆ เช่น การสอนหนังสือเด็กในชั้นเรียน การจัดทำรายงาน การจัดทำแผนร่วมกับกลุ่มครูในหมู่บ้านเดียวกัน เป็นต้น แต่ในส่วนของ การสอนหนังสือให้แก่ผู้ใหญ่ นั้นทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร มีปัญหาอุปสรรคคือ อาชีพของผู้เรียนทำให้ ไม่มีเวลามาเรียน ความไม่เข้าใจต่อแนวคิด วิธีการเรียนการสอนของทั้งครูผู้สอนและชาวบ้านเอง ตลอดจนวิธีการที่ครูใช้กับผู้ใหญ่ไม่เหมาะสม และไม่ปฏิบัติตามหลักการ

2. การทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและงานด้านการพัฒนาของครูอาสาสมัครนั้นสามารถทำงานนี้ได้เป็นอย่างดีและได้รับการเชื่อถือสนับสนุนจากชุมชน ทั้งนี้เพราะครูใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนเข้าใจในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนภาษาที่ใช้ในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้านบนพื้นที่สูงนั้น ครูยังไม่สามารถส่งเสริมให้มีขึ้นได้

3. ครูอาสาสมัครไม่สามารถจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลายให้แก่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านบนพื้นที่สูงได้เท่าที่ควร

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้ศึกษาโครงการสร้างการบริหารการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น พบว่า การบริหารจัดการศึกษานอกระบบเพื่อความมั่นคงของประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันได้เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1947 โดยญี่ปุ่นได้กำหนดแนวนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการจัดการศึกษาให้กับประชาชนไว้ในกฎหมายแม่บทการศึกษา (The Fundamental Law of Education) ของประเทศ เพื่อสร้างสังคมญี่ปุ่นใหม่ที่รักสันติสุข เป็นประชาธิปไตย และมีวัฒนธรรม จุดมุ่งหมายหลักของการศึกษา คือ การผลิตพลเมืองที่พึ่งพาตนเองได้ให้กับประเทศประชาธิปไตยที่มีความสงบสุข ให้มีความสำคัญกับสิทธิมนุษยชน รักความจริงและสันติภาพ ห้ามพรรคการเมืองหรือศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อให้เกิดความมั่นคงของประเทศ หลักการจัดการศึกษาจะต้องจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายข้างต้นในทุกโอกาสอย่างทั่วถึง มีความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา ประชาชนทุกคนจะต้องได้รับ โอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันตามความสามารถของตน โดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา เพศ สถานภาพทางสังคมฐานะทางเศรษฐกิจ หรือวงศ์ตระกูล การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน รัฐจะต้องส่งเสริมการศึกษาให้เกิดขึ้นทั้งในบ้าน ในที่ทำงานและในส่วนอื่น ๆ ของสังคมให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการศึกษา โดยจัดตั้งสถาบันที่ให้ความรู้ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ตลอดจนใช้สถานบันการศึกษาและวิธีการอื่น ๆ ที่เหมาะสม ในจัดการศึกษาต้องมีความเป็นกลางทางการเมือง การศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับความรู้เรื่องการเมือง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการ

สร้างพลเมืองของชาติให้มีความเฉลียวฉลาด ทั้งนี้ สถานศึกษาจะต้องหลีกเลี่ยงจากการสอนหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ทางการเมือง ที่จัดขึ้นเพื่อสนับสนุนหรือต่อต้านพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งเป็นการเฉพาะ แนวทางในการจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับศาสนา สถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเจตคติที่ดีต่อศาสนา และยอมรับสถานภาพทางศาสนาในชีวิตและสังคม ทั้งนี้ สถานศึกษาของรัฐจะต้องไม่สอนหรือจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นการเฉพาะ ญี่ปุ่นมีระบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบเพื่อให้เกิดความมั่นคงของประเทศทั้งในระดับชาติผ่านองค์กรของกระทรวงศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมและกีฬาในส่วนของกรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต กรมส่งเสริมการศึกษาท้องถิ่น และสำนักงานวัฒนธรรมเพื่อให้คำแนะนำและช่วยเหลือทางวิชาการ ทำหน้าที่จัดทำงบประมาณ วางแผนอัตราค่าดังครูและบุคลากรทางการศึกษา กฎหมายการศึกษาที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา ในระดับการบริหารการศึกษา ระดับท้องถิ่น ประกอบด้วยระดับจังหวัด (Prefecture) และระดับเทศบาล (Municipality) ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการจัดองค์กรและหน้าที่ของการบริหารการศึกษาท้องถิ่น ผ่านคณะกรรมการการศึกษาจังหวัดในฝ่ายการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดและนายกเทศมนตรี (Governor and Municipal Mayor) ในฐานะหัวหน้าส่วนราชการท้องถิ่น เป็นผู้กำกับดูแล อนุมัติการจัดตั้งและการเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนการให้เงินอุดหนุน โดยความเห็นจากสภาการศึกษาจังหวัด การแต่งตั้งและการปลดกรรมการการศึกษา การเสนองบประมาณการศึกษาและร่างกฎหมายต่อสภาการบริหารทรัพยากรท้องถิ่นทางการศึกษาและการใช้งบประมาณ และแนวทางการบริหารจัดการศึกษานอกระบบในระดับสถานศึกษาที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามกฎหมาย อำนาจในการบริหารสถานศึกษาเป็นของคณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้จัดตั้งศูนย์ การเรียนรู้ชุมชน อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่นทำหน้าที่เพียงกำหนดกรอบอย่างกว้าง ๆ ให้เท่านั้น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมีอิสระในการบริหารสถานศึกษาภายใต้เงื่อนไขระเบียบกฎเกณฑ์ ที่คณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่นกำหนด บทบาทและอำนาจหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน คือ การจัดดำเนินการให้การศึกษาในแต่ละระดับบรรณวัตถุประสงค์ตามหลักสูตร โดยดำเนินการจัดและดูแลรักษาอุปกรณ์ ตลอดจนอาคารสถานที่ บริหารงานบุคคล จัดและบริหารชั้นเรียน วางแผนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนรวมทั้งกิจกรรมพิเศษ และตรวจสอบการเข้าเรียน ครูและบุคลากรในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนอกจากจะมีผู้อำนวยการศูนย์ฯ ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์ฯ ครูหัวหน้าสาระวิชา ครูหัวหน้าระดับชั้นและครูสอนวิชาตามปกติแล้ว ก็ยังมีบุคลากรอื่น ๆ ด้วย เช่น พยาบาล และเจ้าหน้าที่ธุรการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความจำเป็นของแต่ละศูนย์ และเพื่อเป็นการธำรงไว้ซึ่งบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพสูงและปรับปรุงมาตรฐานการศึกษา ญี่ปุ่นจึงได้มีการออกกฎหมาย “The Law Governing Special Measures for

Securing of Capable Education Personnel in Compulsory Education Schools for Maintenance and Enhancement of School Education Standards” ซึ่งทำให้ครูในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของญี่ปุ่นได้รับเงินเดือนสูงกว่าข้าราชการพลเรือนทั่วไป งบประมาณของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจะได้รับการจัดสรรงบประมาณโดยตรงจากจังหวัด หรือเทศบาล แล้วแต่กรณี สำหรับค่าใช้จ่ายต่อหัวของผู้เรียนนั้น เป็นความรับผิดชอบของผู้เรียน

นิติภูมิ นวรัตน์ (2549) ได้ศึกษาผลจากการศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม พบว่า การบริหารจัดการศึกษานอกระบบเพื่อความมั่นคงของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามนั้นมีผลสืบเนื่องมาจากการปลูกฝังของบรรพบุรุษนับแต่ครั้งโบราณ การบริหารจัดการศึกษาในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามในเรื่องความมั่นคงของชาติจึงได้รับความสำคัญเป็นอันดับสูงจากรัฐบาลมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่ช่วงที่ได้รับอิสรภาพจากฝรั่งเศส ประธานาธิบดีโฮจิมินห์ได้ประกาศนโยบายที่จะขจัดปัญหาของชาติ 3 ประการ คือ หนึ่ง โจรแห่งความหิวโหย (มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ) สอง โจรแห่งการรุกราน (มุ่งเน้นด้านความเป็นเอกราชของประเทศ) สาม โจรแห่งความโง่เขลา (มุ่งเน้นคุณภาพของประชาชน) จากนโยบายการขจัดปัญหาที่สำคัญของชาติ 3 ประการข้างต้น จึงมีการตรากฎหมายที่สำคัญของรัฐบาลเวียดนามคือ รัฐธรรมนูญการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้น ซึ่งมีใจความที่สำคัญคือ มาตรา 30 รัฐและสังคมค้ำค้ำเพื่อรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมเวียดนาม ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญของชาติ ความทันสมัยและความเป็นมนุษย์และการสืบทอด การสนับสนุนคุณค่าแห่งวัฒนธรรมแห่งความเป็นชาติในเวียดนาม คุณธรรมและรูปแบบของท่าน “โฮจิมินห์” แก่นสารแห่งวัฒนธรรมมนุษย์ การสร้างพรสวรรค์ทั้งสิ้นในระหว่างนั้นจะถูกพัฒนาอย่างเต็มเปี่ยม มาตรา 31 รัฐจะสร้างเงื่อนไขในการเห็นชอบ เพื่อประชาชน เพื่อพัฒนาทุก ๆ ด้าน ดำเนินการเกี่ยวกับพลเรือนทางการศึกษา และผลักดันประชาชนที่ใช้ชีวิตและทำงานที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญและกฎหมาย สร้างครอบครัวซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมและความสุขให้เด่นชัดโดยการรักชาติ รักสังคม มีความจริงใจในจิตวิญญาณในระบบระหว่างประเทศ เป็นพันธมิตรและร่วมมือกับทุกชาติในโลก มาตรา 32 รัฐจะทำการสนับสนุนในการลงทุนทางด้านวัฒนธรรม วรรณคดี และศิลปะที่ช่วยเหลือในการสนับสนุนบุคลิกภาพและสนับสนุนส่งเสริมจิตใจขั้นสูง และความมั่งคั่งในคนเวียดนาม มาตรา 33 รัฐจะสนับสนุนข้อมูลด้านการงาน โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ สื่อโฆษณา อิสระและอื่น ๆ ที่มีความหมายทางสื่อสารมวลชน จะเริ่มเข้มงวดในการประกาศห้ามกิจกรรมในขอบข่ายซึ่งเป็นการกำหนดถึงผลประโยชน์แห่งชาติ และทำลายบุคลิกภาพ ศีลธรรมและการดำรงชีพอันดีของชาวเวียดนาม มาตรา 34 รัฐและสังคมค้ำค้ำ ปกป้องและพัฒนาทรัพย์สินสมบัติวัฒนธรรมแห่งชาติ จะทำการดูแลเป็นอย่างดีในการปกป้องและการดำเนินพิพาทให้ รัฐและสังคมค้ำค้ำที่จะซ่อมแซมและดำเนินการค้ำค้ำเพื่อให้

ซ่อมแซมและดำเนินการค้นคว้าเพื่อให้ได้รับผลรับที่ดีที่สุดในเรื่องรอยทางประวัติศาสตร์ สิ่งตกทอดที่เป็นอนุสรณ์ บัญชีแห่งทรัพย์สินสมบัติแห่งชาติ งานด้านศิลปะ และสถานที่ที่มีทัศนียภาพอันงดงาม กฎหมายทุกตัวในเรื่องการละเมิดรอยทางประวัติศาสตร์ สิ่งตกทอดเป็นอนุสรณ์ จากการปฏิรูปงานศิลปะ และสถานที่ที่กับทัศนียภาพอันงดงาม เป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเคร่งครัด มาตรา 35 การศึกษาและการฝึกอบรมฝึกให้เป็นบุริมสิทธิทางนโยบายอันสูงสุด รัฐพัฒนานโยบายด้านการศึกษาในรูปแบบอย่างหนึ่ง เพื่อทำให้เกิดความแข็งแกร่งขึ้นในจิตวิญญาณของประชาชน ฝึกฝนแรงงานและสนับสนุนในเรื่องพรสวรรค์ จุดประสงค์แห่งการศึกษาเป็นเพื่อรูปแบบการสนับสนุนบุคลิกภาพ คุณภาพทางจิตใจ และความสามารถของประชาชนในการฝึกงานประชาชนและให้มีความสามารถแก่ประชาชนเพื่อกระตุ้นจิตใจประชาชนกับความกระตือรือร้นและเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ ภูมิใจในชาติ ศีลธรรมอันดี และเจตนารมณ์เพื่อมุ่งมั่นให้เกิดความรุ่งเรืองแก่ชาติ ดังนั้นเป็นเช่นเดียวกับเพื่อที่ความปรารถนาในการที่จะสร้างและปกป้องประเทศ และมาตรา 36 รัฐจะดำเนินการทั้งหมดในการจัดระบบการศึกษาแห่งชาติกับการอ้างอิงถึงวัตถุประสงค์ เนื้อหา นโยบาย การเรียกร้องพื้นฐานของครู กฎเกณฑ์ที่ใช้ในการควบคุมการสอบและการแข่งขันในระดับปริญญาตรี และใบรับรองในความสามารถต่าง ๆ รัฐจะทำให้เกิดความสนใจในการประสานงาน การพัฒนาแห่งระบบการศึกษา โรงเรียนเริ่มต้นในการศึกษา การศึกษาทั่วไป อาชีวศึกษา วิทยาลัย และภายหลังจากสำเร็จการศึกษาภาคบังคับทั่วไปแห่งชาติ การศึกษาเริ่มต้น จัดการเกี่ยวกับการไม่รู้หนังสือ และพัฒนาการศึกษาทางสถาบันอันหลากหลาย รัฐดำเนินการทั้งโรงเรียน รัฐจะให้บุริมสิทธิในการลงทุนในทางการศึกษา และส่งเสริมนักลงทุนบุริมสิทธิในการลงทุนจะถูกปกป้องเพื่องานทางการศึกษาในพื้นที่สูงในแคว้นที่มีผู้คนอาศัยโดยส่วนน้อยของชาติ และแคว้นที่จะต้องส่งเสริมมากเป็นพิเศษ จากธรรมนูญการศึกษาแห่งชาติของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม จะเห็นว่าประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามมีเจตนารมณ์ในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษาให้แก่คนในชาติโดยเน้นเรื่องวัฒนธรรม การเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของชาติและประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชาติในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมความรักชาติเพื่อให้เกิดความมั่นคงของประเทศเป็นอันดับแรก หลักการสำคัญในการจัดระบบการศึกษาของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามคือ การจัดการศึกษาเพื่อมวลชน และการศึกษาขั้นสูง โดยมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความเป็นชาติ ความเป็นวิทยาศาสตร์ และความเป็นมวลชน การศึกษาต้องมีลักษณะความเป็นชาติเพราะเนื้อหาของการเรียนการสอนจะครอบคลุมประวัติศาสตร์ของชาติ ส่งเสริมให้เกิดความรักชาติ ใช้ภาษาประจำชาติ สร้างคนรุ่นใหม่ให้เป็นผู้ใช้ชาติต่อไป การศึกษาต้องมีลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์เพราะสอนความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ และสิ่งที่เป็นความก้าวหน้าต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน สอนให้คิดเป็นรู้เหตุรู้ผลของความคิด และการการกระทำ สอนให้เป็นคน กระหายที่จะเรียนรู้ และการศึกษาต้องมีลักษณะความเป็น

มวลชนเพราะเพื่อเชื่อมโยงเข้าสู่มวลชน เพื่อนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตและในการผลิต การได้รับการศึกษาถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน การศึกษาเพื่อมวลชนเป็นแรงจูงใจนำไปสู่การพัฒนาวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคม โดยให้พลเมืองมีเอกลักษณ์และบุคลิกเด่นในเรื่องต่อไปนี้คือ หนึ่ง คนเวียดนามชนชั้นและอดทน สอง คนเวียดนามรักชาติ สาม คนเวียดนามรักการศึกษาเล่าเรียน และสี่ คนเวียดนามยึดถือความกตัญญูต่อบิดา ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2488 รัฐบาลได้ตั้งหน่วยการศึกษาเพื่อมวลชน และประกาศเรื่องการศึกษาภาคบังคับโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายให้ประชาชนได้เรียนหนังสือเพื่อเร่งกำจัดการไม่รู้หนังสือ และในเดือนตุลาคมในปีเดียวกันประธานาธิบดีโฮจิมินห์ได้มีคำสั่งให้ประชาชนทั้งหมดต่อสู้กับความไม่รู้หนังสือ คนไม่รู้หนังสือต้องเรียนเพราะเป็นสิทธิและหน้าที่ คนที่รู้หนังสือถือเป็นหน้าที่ต้องช่วยสอนให้คนไม่รู้หนังสือ การจัดการศึกษาของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามสมัยปัจจุบันเป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยการประชุมสมัชชาครั้งที่ 6 (ธันวาคม พ.ศ. 2529) ครั้งที่ 7 (เมษายน พ.ศ. 2534) และในปี พ.ศ. 2543 เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประเทศชาติมั่นคง สังคมยุติธรรมและเจริญก้าวหน้า การปฏิรูปนี้เปลี่ยนจากการที่รัฐให้เปล่าเปลี่ยนมาเป็นเศรษฐกิจการตลาดแบบเสรีนิยมภายใต้การดูแลของรัฐ ซึ่งถือว่าเป็นการนำประเทศไปสู่ยุคใหม่ของการพัฒนาและเป็นช่วงที่การศึกษาพัฒนาไปควบคู่กับการปฏิรูปทางด้านสังคม และการปฏิรูปทางด้านเศรษฐกิจ ผลที่เกิดขึ้นคือ หนึ่งจำนวนผู้เรียนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2534-2538 ประชาชนซึ่งเป็นคนไม่รู้หนังสือ 1 ล้านคนได้เรียนหนังสือเด็กในวัยเรียนจำนวน 1 ล้านที่ไม่มีโอกาสได้ไปโรงเรียนหรือออกกลางคัน ได้มีโอกาสเข้ารับการการศึกษา สองจำนวนผู้เรียนที่ออกกลางคันลดลง สามจำนวนครูที่เลิกประกอบอาชีพครูลดลง สี่ศูนย์การศึกษาที่สอนเพื่อการรู้หนังสือในถิ่นทุรกันดารมีมากขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ศูนย์เด็กเล็กชั้นเรียนเพื่อการรู้หนังสือในเวลาว่าง ศูนย์ฝึกอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาในระดับที่สูงขึ้น โดยที่ผู้เรียนต้องเสียค่าเล่าเรียนเอง ได้แก่ โรงเรียนพิเศษต่าง ๆ วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เปิด เป็นต้น ห้าการศึกษาเพื่อชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้มีระบบการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาไปสู่ภาค จังหวัด อำเภอ และหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวนผู้เรียนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น 5-7 เท่าจากเดิม และทุกวันนี้การที่คนเวียดนามรักชาติอย่างเหนียวแน่นนั้น เนื่องจากสถานีโทรทัศน์มักจะนำภาพยนตร์ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องราวการต่อสู้ ของเวียดนามกับฝรั่งเศส และจีน สะท้อนให้เห็นถึงวีรบุรุษที่ต่อสู้กับอเมริกันที่มีความยากลำบากอย่างไร ส่งผลต่อครอบครัวอย่างไร โทททัศน์เวียดนามปลูกฝังความรักชาติผ่านความเจ็บปวด ความทารุณโหดร้ายของสงคราม ตลอดจนความพลัดพราก และความตาย สอนให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ต้องคำนึงถึงความเสี่ยงมากกว่าความสุขสบายเหมือนเมื่อสมัยครั้งอดีตที่บรรพบุรุษสร้างชาติ ลือหรือข่าวที่ออกอากาศมักจะเป็นเรื่องดี ๆ ทำให้

คนเวียดนามอยู่อย่างมีความสุข ไม่มีข่าวอาชญากรรมมากนัก หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งที่สำคัญคือ หนังสือพิมพ์ตำรวจ ซึ่งสื่อมวลชนในเวียดนามมีบทบาทในการหล่อหลอมคุณธรรมและจริยธรรม โดยจำแนกความเหมาะสมของสื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย อย่างเช่น สื่อโทรทัศน์จะแบ่งเป็น รายการของเด็ก รายการของผู้สูงอายุ รายการของทหารผ่านศึก เป็นต้น หากเป็นรายการเด็ก เนื้อหาในรายการจะมีการเล่นละครเพื่อสอนเด็กว่า ต้องเรียนเก่ง ต้องเคารพพ่อแม่ เคารพผู้ใหญ่ มีความซื่อสัตย์ นอกจากนั้น ยังมีภาพยนตร์เกี่ยวกับสงครามมากที่สุด ซึ่งรัฐบาลเวียดนามไม่ได้ปลูกฝัง แต่เฉพาะในภาพยนตร์หรือในละครเท่านั้น หากแต่ยังปลูกฝังในสารคดีที่เสนอเรื่องราววิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ในเวียดนามมีชนเผ่าประมาณ 54 ชนเผ่า วัฒนธรรมในชนเผ่าเหล่านี้จะมีการนำเสนอเป็นระยะๆ ให้ประชาชนคนเวียดนามได้ทราบว่าชาติของตนมีชนเผ่าหลากหลาย เพื่อให้เกิดการยอมรับในวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ไม่ดูหมิ่นดูแคลนกัน ถือเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ มีความเป็นกลุ่มเฉพาะ มีคุณค่าในกลุ่มของตน มียาพื้นบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาที่ท้องถิ่นอื่นไม่มี ชาวเวียดนามทุกเพศทุกวัยยังคงฟังดนตรีพื้นบ้าน ถึงแม้จะเป็นดนตรีของชนเผ่าคนเวียดนามก็ยังให้ความสำคัญชมชอบ สิ่งเหล่านี้เกิดจากการให้ความสำคัญ การปลูกฝังและการดำเนินการทางด้านการบริหารจัดการศึกษาของรัฐอย่างเป็นขั้นเป็นตอนในนโยบาย มาตรการ และวิธีดำเนินการที่จัดให้แก่คนเวียดนามตั้งแต่แรกเกิดมาอย่างต่อเนื่อง การปลูกฝังความรักชาติของชาวเวียดนามนั้น ชาวเวียดนามจะซาบซึ้งไปกับเนื้อหาของเพลงชาติ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสู้รบของทหาร ความเสียสละ เมื่อชาวเวียดนามฟังเพลงชาติแล้วจะมีความฮึกเหิม แม้แต่เมื่อไปคาราโอเกะหรือมีงานเลี้ยงสังสรรค์ก็จะมี การร้องเพลงชาติถือว่าเป็นเรื่องปกติเพราะฟังเพลงชาติแล้ว ทำให้เกิดความฮึกเหิม เพลงชาติมีเนื้อหาดี ทำนองไพเราะ

จินตนา พุทธิเมตะ(2548) ได้ศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี พบว่า การบริหารจัดการศึกษานอกระบบเพื่อความมั่นคงของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีในปัจจุบันเกิดขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1947 ญี่ปุ่นแพ้สงคราม เกาหลีได้รับเอกราชจากการตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศญี่ปุ่น แต่เกาหลีก็ตกอยู่ในภาวะสงครามการแบ่งค่ายของโลกในสมัยนั้น คือ ค่ายประชาธิปไตยอันมีพระสมุทธเจ้าเป็นผู้นำ และค่ายคอมมิวนิสต์อันมีประเทศสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ สงครามสมัยนั้นเป็นสงครามระหว่างชนชาติเดียวกันที่แตกต่างทางด้านแนวคิด เป็นสงครามที่ยาวนาน เมื่อมีการเจรจาสงบศึกเกาหลีก็ถูกแบ่งแยกเป็น 2 ประเทศ คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี และสาธารณรัฐเกาหลี โดยมีเส้นขนานที่ 38 องศาเหนือ เป็นเส้นแบ่งพรมแดน โดยเมื่อสงครามสงบลงผู้นำประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้เร่งนโยบายที่สำคัญ 3 ประการ อันเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศทำให้ประเทศเกิดความมั่นคง มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และมีความเจริญทางเทคโนโลยี คือ

1. นโยบายปฏิรูปการศึกษา เมื่อประเทศสาธารณรัฐเกาหลีกลับคืนสู่ภาวะปกติ นโยบายอันดับแรกที่รัฐบาลเร่งกระทำให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างเร่งด่วนที่สุดคือ การปฏิรูปการศึกษา ด้วยเหตุผลของผู้นำประเทศที่ตระหนักว่าประเทศของตนนั้นขาดแคลนทรัพยากร ธรรมชาติไม่สามารถสร้างชาติด้วยการเกษตรแบบดั้งเดิมและไม่สามารถสร้างชาติด้วยอุตสาหกรรม ดังนั้น รัฐบาลจึงหันมาสร้างและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากเพื่อให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประสิทธิภาพ เริ่มจากการวางแผนรณรงค์ให้คนเกาหลีรู้หนังสืออย่างกว้างขวาง โดยการทำให้อาจารย์ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ อ่านออก เขียนได้ รู้จักการคิดคำนวณง่าย ๆ และการปลูกฝังการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้การนำของรัฐบาลคือกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับกระทรวงกลาโหมและองค์การอาสาสมัครต่าง ๆ เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 มาประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2502 สอนคนเกาหลีรู้หนังสือไปมาก เกาหลีได้ดำเนินการด้านการศึกษานอกระบบในหลายรูปแบบ เช่นในรูปแบบของการจัดสถานศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นตามหมู่บ้าน ตามโรงงาน สถานศึกษาทางไปรษณีย์ สถานศึกษาการคำชั้นต้นและชั้นสูง การระดมพลลงนักเรียนมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยในรูปแบบอาสาสมัครออกไปช่วยเหลือประชาชนในระหว่างปีภาคเรียน การให้ศึกษานอกระบบโดยผ่านวัฒนธรรมและสื่อมวลชน การจัดที่อ่านหนังสือ การสนับสนุนให้เปิดสถานศึกษากลางคืน การสัมมนา การนัดพบ การให้วิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เพื่อการศึกษา ฯลฯ ที่ขึ้นชื่อก็คือโครงการพัฒนาแซมฮ็อดุนดง ซึ่งเป็นผลมาจากความคิดริเริ่มพัฒนาประเทศของประธานาธิบดีปาร์ก จุง ฮี ซึ่งได้เริ่มโครงการเมื่อ พ.ศ. 2514 โดยการมุ่งพัฒนาชนบทที่ยากจนมีรายได้ต่ำ ความเป็นอยู่ยากจนขาดทุน ขาดสุขลักษณะอนามัย ฯลฯ ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยฝึกอุดมคติสำคัญ 3 ประการ คือ พึ่งตนเอง ให้ความร่วมมือ ขยันและประหยัด โครงการนี้เป็นโครงการพัฒนาชนบทและประเทศชาติอย่างแท้จริง โดยมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนา 3 ประการ คือ หนึ่ง ปฏิรูปด้านจิตใจ สอง พัฒนาการทางด้านสังคม สาม พัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ ผลสำเร็จจากโครงการนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกกว่า เป็นแบบฉบับของการพัฒนาประเทศที่ดีที่สุดในรูปแบบหนึ่ง สำหรับด้านการให้การศึกษาการฝึกอบรมผู้นำเยาวชนและผู้นำหมู่บ้าน การฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้ชาวชนบทได้รู้จักใช้เวลาว่างที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ในรูปของการรวมกลุ่มสนใจ การจัดสหกรณ์ การสอนวิชาชีพพิเศษ เช่น การบริหารฟาร์ม การผลิตพืชเศรษฐกิจ การผสมพันธุ์สัตว์ การเลี้ยงไหม การเลี้ยงหมู การปลูกป่า การรักษาผิวดิน วิศวกรรมเกษตร การก่อสร้าง การใช้เครื่องจักรกลการเกษตร การปฏิบัติจริงจากการออกค่าย การทำแปลงสาธิต การลงมือทดลองพืชผลทางการเกษตรด้วยตนเอง ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนเป็นโครงการจัดการศึกษานอกระบบที่มีส่วนช่วยในการปูพื้นฐานการดำเนินโครงการ การพัฒนาโครงการให้โครงการประสบเป็นผลสำเร็จตามแผนที่ได้วางไว้ การปฏิรูประบบการศึกษาของเกาหลียังดำเนินมาถึงปัจจุบันทั้งการบริหารจัดการศึกษาในระบบควบคู่ไปกับ

การบริหารจัดการศึกษานอกระบบ ดังจะเห็นได้จากการสร้างแรงจูงใจให้คนที่เรียนมาทางด้านการศึกษาให้หันมาประกอบอาชีพครูด้วยการเพิ่มเงินเดือนให้สูงขึ้น มีชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านการเศรษฐกิจ การครองชีพและสถานภาพทางสังคม ซึ่งสถานภาพทางสังคมนั้นแก้ไขได้ไม่ยากเพราะคุณธรรมความกตัญญูของคนในสังคมเกาหลีที่มีต่อครูนั้นสูง ดังนั้นสถานะครูของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีจึงเป็นปูชนียบุคคลที่สังคมยกย่องและให้เกียรติสูงสุด ส่วนเงินเดือนของครูในประเทศสาธารณรัฐเกาหลีเมื่อรวมกับรายได้พิเศษที่ได้รับจากสถานศึกษาในการดูแลผู้เรียนหลังเลิกเรียนจนถึงเวลาประมาณ 17.00 น.แล้ว จัดอยู่ในอันดับต้น ๆ พอ ๆ กับอาชีพแพทย์และทนายความ จะมีความแตกต่างกันตรงที่อาชีพครูอาจารย์มีวันหยุดในช่วงปีภาคเรียนทำให้มีเวลาพักผ่อนและมีเวลาดูแลครอบครัวเพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับสอนนักเรียนนักศึกษาต่อไป ค่าจ้างค่าตอบแทนของครูอาจารย์ในประเทศสาธารณรัฐเกาหลีนอกจากจะได้รับเงินเดือนตามปกติเป็นประจำทุกเดือนแล้ว ครูอาจารย์ทุกคนยังจะได้รับโบนัสจากโรงเรียนทุก 2 เดือน ดังนั้นในเวลา 12 เดือนครูอาจารย์ทุกคนจะได้รับโบนัส 6 ครั้ง และได้รับเงินพิเศษในช่วงวันเทศกาลชูก่อเรียกว่าเป็นเงินค่า “ขนมต็อก” เมื่อรวมกันแล้วครูอาจารย์จะได้รับเงินโบนัสและเงินพิเศษทั้งหมดประมาณ 7 ครั้งต่อ 1 ปี เมื่อรัฐบาลดูแลอาชีพครูอย่างจริงจังครูทุกคนจึงปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มกำลัง เต็มความสามารถ รวมไปถึงการปฏิบัติจรรยาบรรณในวิชาชีพครูที่ดี ครูอาจารย์ทุกคนจะทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีของลูกศิษย์ เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ประกอบกับครูต้องได้รับใบอนุญาตประกอบอาชีพครูจากกระทรวงศึกษาธิการด้วย จึงทำให้ครูอาจารย์ยังต้องเพิ่มความระมัดระวังไม่ทำให้ตนเองเสียหายหรือมีความผิด หากมีความผิดร้ายแรงครูอาจารย์จะต้องถูกยึดใบประกอบวิชาชีพและจะได้รับการลงโทษจากสังคม ซึ่งการลงโทษทางสังคมในประเทศสาธารณรัฐเกาหลีนั้นจะรุนแรงมาก ดังจะเห็นได้จากข่าวที่สื่อมวลชนนำเสนอข่าวการฆ่าตัวตายของผู้กระทำผิดที่รับไม่ได้กับการถูกลงโทษจากสังคม ดังนั้นครูอาจารย์ทุกคนจะตระหนักในหน้าที่ของตน ส่วนเรื่องอัตราครูต่อผู้เรียนทางรัฐบาลจะกำหนดเป็นนโยบายให้มีความสมดุลระหว่างครูกับผู้เรียนเพื่อให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพและสามารถดูแลผู้เรียนได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้แล้วรัฐบาลยังให้การดูแลผู้เรียนในเกณฑ์การศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน การแจกตำราเรียน การเลี้ยงอาหารในสถานศึกษาที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการแก่ผู้เรียนทุกคน มาตรฐานการเรียนการสอนทั้งในเมืองและในชนบทไม่มีความแตกต่างกัน เป้าหมายของการศึกษานอกจากจะเน้นด้านวิชาการแล้ว ยังเน้นในเรื่องการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสมดุลกับร่างกายที่มีการเติบโตหรือเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาพื้นฐานความคิดความรู้สึกรักของตนเองให้กล้าแสดงออกอย่างถูกต้อง มีหลักการและมีเหตุผล การปลูกฝังความเป็นชาตินิยม ความภาคภูมิใจในชาติ วัฒนธรรมและประเพณี และการเสริมสร้างความสามารถของผู้เรียนให้นำความรู้ความสามารถไปพัฒนาท้องถิ่นของตน

2. นโยบายทางด้านเศรษฐกิจ ประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้วางนโยบายด้านเศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กับนโยบายทางการศึกษา เพราะรัฐบาลเชื่อมั่นว่าการสร้างความเป็นประเทศสาธารณรัฐเกาหลีใหม่และจะนำพาประเทศให้สามารถเป็นผู้นำในภูมิภาคเอเชียได้นั้น ต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยให้การศึกษาที่มุ่งเน้นให้คิดเป็น แก้ปัญหาได้ และในขณะเดียวกันต้องสามารถใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้คุ้มค่ากับการลงทุนด้านการศึกษาที่รัฐบาลต้องจัดให้ตลอดอายุแห่งการศึกษารากฐานที่แข็งแกร่งทางการศึกษาทำให้ นโยบายด้านเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างราบรื่นเกิดประสิทธิผลแผนแรกที่กระทำอย่างเร่งด่วนคือการเน้นให้ประชาชนทุกคน ทุกวัยประหยัด และอดออมก่อให้เกิดอัตราการออมทรัพย์ในประเทศเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วและมั่นคง ในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลเร่งดำเนินการทั้งในเมืองและในชนบทควบคู่กันไป โดยเฉพาะในชนบทที่ประชาชนยากไร้และอดอยากเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นทัดเทียมกันและเพื่อแก้ปัญหาชาวชนบทอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำให้หมดไป รัฐบาลจึงเริ่มโครงการแซมฮาอีดุนดง ปรัชญาของโครงการนี้ คือ “ความขยันหมั่นเพียร การช่วยตนเอง และความร่วมมือ” รัฐได้ใช้การศึกษาทั้งในระบบและการศึกษานอกระบบมาสร้างและปลูกฝังเจตคติ ค่านิยม และจริยธรรมในการทำงานใหม่เพื่อให้ชาวชนบทเกิดความเชื่อมั่นในอนาคตว่า “เราก็อยู่ดีกินดีได้ ถ้าเราขยันทำงาน ร่วมมือกันดี และมีจิตใจพึ่งตนเองโดยบุกเบิกแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติแทนที่จะอาศัยแต่ชะตากรรมของตนเอง” การดำเนินการ “พัฒนาจิตใจของชาวบ้านในชนบทให้เกิดความเชื่อมั่นในชีวิต เกิดความมานะเพียรพยายามและอดทน การปรับโครงสร้างทางสังคมที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวให้เป็นสังคมที่ทำทุกอย่างโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตน การปรับพื้นฐานรายได้แต่ละครัวเรือนให้ชาวบ้านทุกคนอยู่อย่างมีความสุขไม่อดอยาก ไม่ยากจน ลดช่องว่างระหว่างรายได้ของคนในเมืองกับชนบท การพัฒนาและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีโอกาสได้เรียนหนังสือโดยไม่จำกัดวัย ทำให้ชาวบ้านทุกคนทุกวัยสามารถอ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี สามารถนำความรู้มาพัฒนาการเกษตรของตนอย่างมีประสิทธิภาพ ” ความสำเร็จของโครงการนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระบอบเวลานั้นและในระยะเวลาต่อมา ทั้งนี้เกิดจากชาวบ้านได้รับการกระตุ้นอย่างสูงจากผู้นำประเทศ อีกทั้งผู้นำหมู่บ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำซึ่งมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ ทุกคนทำงานอย่างทุ่มเท รวมทั้งข้าราชการในท้องถิ่นก็ให้ความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดี มีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพให้บริการด้านการพัฒนาตามที่ผู้นำระดับหมู่บ้านต้องการ อีกทั้งผู้นำประเทศ ผู้นำทางการเมืองและนักธุรกิจให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ มีการติดตามผลอย่างใกล้ชิด ดังนั้นโครงการนี้จึงเป็นกระบวนการทางการศึกษาและกระบวนการทางสังคมที่มีการรวมพลังที่ยิ่งใหญ่ทั้งภาครัฐและ

เอกชนที่สนับสนุนเครื่องมือและเทคโนโลยีเพื่อให้การพัฒนาชนบทประสบความสำเร็จ เป็นผลต่อระบบการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้ประสบความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่

3. นโยบายการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม รัฐบาลประเทศสาธารณรัฐเกาหลีให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อนโยบายนี้ เพราะรัฐบาลตระหนักดีว่า ความเจริญทางวัตถุจะก่อให้เกิดปัญหาทางคุณธรรมจริยธรรมตามมา เพราะความเจริญทางวัตถุจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตใจแย่งกระด้าง มุ่งประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมและมีสังคมโดดเดี่ยว ดังนั้นรัฐบาลประเทศสาธารณรัฐเกาหลีจึงดำเนินนโยบายการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการปฏิรูปการศึกษาและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การปลูกฝังคุณธรรมในครอบครัว ประเทศสาธารณรัฐเกาหลีเน้นถือและปฏิบัติตามคำสอนของขงจื้อที่กล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกมีความแตกต่างกันโดยกำเนิด ระเบียบในการดำรงชีวิตในครอบครัว สังคม หรือประเทศย่อมมีความแตกต่างกันแต่กำเนิด ทุกอย่างควรอยู่ในที่สมควร กษัตริย์ควรมีคุณสมบัติให้สมเป็นกษัตริย์ พ่อควรมีคุณสมบัติให้สมเป็นพ่อ ลูกควรมีคุณสมบัติให้สมเป็นลูก เป็นต้น เมื่อทุกอย่างปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับบทบาทตนเอง ย่อมส่งผลให้สังคมมีระเบียบวินัย นั่นคือสิ่งที่มีมารยาท ซึ่งเป็นกฎระเบียบหน้าที่ที่ควรปฏิบัติ” จากการยึดมั่นและปฏิบัติตามคำสอนของขงจื้อทำให้ครอบครัวของคนเกาหลีเป็นครอบครัวที่มีคุณธรรมและมีจริยธรรมสูง แม้ปัจจุบันสภาพสังคมของคนเกาหลีจะเปลี่ยนแปลง แต่ทุกครอบครัวยังคงปฏิบัติตามคำสอนนี้อย่างเหนียวแน่น การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสังคม ประเทศสาธารณรัฐเกาหลีมีหลักสูตรการสอนคุณธรรมจริยธรรมอย่างชัดเจนคือ หลักสูตรตรงและหลักสูตรแฝง หลักสูตรตรง คือ หลักสูตรที่กำหนดไว้ว่า ระดับชั้นใดต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม มุ่งอภิปรายคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเน้นการหาสาเหตุและเหตุผลที่ดีในการปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ตามหลักจริยธรรม มีการยกกรณีปัญหาคุณธรรมเป็นสื่อเป็นข้อมูล และให้ผู้เรียนเป็นผู้คิดวิเคราะห์เพื่อหาความเป็นจริงที่ถูกต้องตามหลักการและเหตุผล การปลูกฝังคุณธรรมในสถานศึกษามีการทำทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบและรูปแบบการศึกษานอกระบบ ตามระดับชั้นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ หลักสูตรตรง ระดับอนุบาลถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 3 การปลูกฝังจะปลูกฝังเรื่องความเป็นระเบียบในสังคม การเกรงกลัวต่อการเคารพต่อการทำผิด กล่าวขอโทษและกล่าวรับผิด มีความกตัญญู มีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีความซื่อสัตย์ ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ถึง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย การช่วยเหลือ มีน้ำใจต่อกัน มีความอดทนอดกลั้น เคารพต่อการทำผิด คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตน มีความซื่อสัตย์ และเสียสละให้แก่ผู้สูงอายุ ระดับมัธยมปลายถึงระดับอุดมศึกษา ปลูกฝังสิทธิของตนและหน้าที่ที่มีต่อประเทศชาติ มีความเสียสละ มีความซื่อสัตย์ มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน และทำทุกอย่างทุ่มเทเพื่อประเทศชาติ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วทุกคนจะต้องประกอบอาชีพด้วยคุณธรรมจริยธรรมที่ได้รับการอบรมสั่งสอน

มาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง จึงทำให้งานในสถานประกอบการเจริญก้าวหน้า เพราะทุกคนจะทำงานอย่างทุ่มเทจริงจัง จริงใจ ซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อสถานประกอบการ ส่วนหลักสูตรแฝง คือ หลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง มีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุมีผล มีการยอมรับในความคิดเห็นของผู้อื่น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2546) และสุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2529) ได้ศึกษาโครงสร้างการบริหารการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้รัฐบาลกลางมีหน้าที่ในการบริหารจัดการศึกษา การบริหารจัดการศึกษาเป็นอำนาจและความรับผิดชอบของมลรัฐต่าง ๆ แม้รัฐบาลกลาง(Federal Government) จะมีกระทรวงการศึกษา แต่ที่กำหนดให้เพียงดำเนินงานด้านประสานงาน โครงการให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาแก่มลรัฐต่าง ๆ ทั้งประเทศ ตามที่มลรัฐต่าง ๆ ร้องขอมา และสภาองเกรสจะจัดสรรเงินกองทุนเพื่อให้ความช่วยเหลือให้แก่มลรัฐต่าง ๆ ดังนั้นแต่ละมลรัฐจึงมีผู้ว่าการรัฐและรัฐมนตรีกระทรวงการศึกษาแห่งมลรัฐเป็นผู้มีอำนาจรับผิดชอบในการบริหารจัดการศึกษาในมลรัฐของตนเอง กระบวนการบริหารจัดการศึกษาภายในของแต่ละมลรัฐนั้นรัฐมนตรีกระทรวงการศึกษาแห่งมลรัฐจะมอบอำนาจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เขตการศึกษาทุกเขตภายใต้คณะกรรมการการศึกษา(School Boards) แต่กระทรวงการศึกษายังคงอำนาจในการจัดสรรเงินงบประมาณและการช่วยเหลือทางด้านวิชาการให้กับเขตทุกเขตไว้ที่กระทรวงการศึกษาของมลรัฐ การบริหารจัดการศึกษาในระดับเขตพื้นที่ที่สำคัญประกอบด้วย

1. การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน (school-community relationship) เช่น การกำหนดวิสัยทัศน์ทางการศึกษาร่วมกัน จัดทำแผนปรับปรุงสถานศึกษา ประกันคุณภาพการศึกษา วางระบบจัดการข้อมูลข่าวสารของสถานศึกษา ฯลฯ

2. การบริหารหลักสูตร การสอนการเรียนรู้ (curriculum and instruction) เช่น การจัดทำหลักสูตร การกำหนดเป้าหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละระดับชั้น การพัฒนาการเรียนการสอน การพัฒนาสื่อการสอน เป็นต้น

3. การบริหารกิจการนักศึกษา เช่น การรับผู้เรียนเข้าเรียน การมาเรียนของนักศึกษา การบริการนักศึกษาด้านต่าง ๆ เป็นต้น

4. การบริหารงานบุคคล เช่น การวางแผนอัตรากำลัง การรับรองคุณวุฒิครูผู้สอน ผู้บริหาร การคัดเลือก การสรรหา การบรรจุแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ การให้ได้รับเงินเดือนและสวัสดิการ การประเมินผลการปฏิบัติงาน วินัยและการรักษาวินัย เป็นต้น

5. การบริหารงานอาคารและสถานที่ ได้แก่ การจัดหา การก่อสร้างอาคารเรียน และอาคารปฏิบัติงานต่าง ๆ

6. การบริหารงานการเงินและธุรการ ได้แก่ การจัดทำงบประมาณ ซึ่งมาจากแหล่งต่าง ๆ สามส่วนคือจากท้องถิ่น จากมลรัฐและจากรัฐบาลกลาง การจัดซื้อจัดจ้าง เหล่านี้เป็นต้น

สำหรับการบริหารจัดการศึกษานอกระบบเพื่อความมั่นคงของประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น หากจะวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ในสหรัฐอเมริกา เริ่มตั้งแต่ในช่วงศตวรรษที่ 17 การดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ก็มุ่งให้ผู้เรียนสามารถอ่านคัมภีร์ไบเบิล อ่านหนังสือเกี่ยวกับศาสนา มีความรู้เกี่ยวกับวิชาการปกครองแบบประชาธิปไตย มีการอภิปรายเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง และในช่วงศตวรรษนี้ รัฐได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชุมนุมขึ้น ซึ่งเป็นที่รวมของคนทุกอาชีพ เพื่ออภิปรายเรื่องศีลธรรม การเมือง สังคม และปรัชญา ให้คนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ รู้จักประโยชน์ การค้นคว้า มีความรับผิดชอบต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดความมั่นคงของประเทศ สมัยสงครามในประเทศจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นช่วงที่คนอพยพเข้าไปในสหรัฐอเมริกามาก วัตถุประสงค์ของการศึกษาผู้ใหญ่ในสมัยนั้น จะเน้นเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมของอเมริกันและกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์ และหลังจากปี ค.ศ.1918 จนถึงปัจจุบัน ผ่านบัญญัติ 7 ประการ(Seven Cardinal Principles) ในปี ค.ศ.1918 ได้แก่ หนึ่งการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว สองการเป็นผู้มีสุขภาพดี สามมีความสามารถในการปฏิบัติงานขั้นพื้นฐาน สี่การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ห้ามีความสามารถในการประกอบอาชีพ หกความเป็นพลเมืองดี เจ็ดการเป็นผู้มีจรรยาบรรณและศีลธรรม ผ่านวัตถุประสงค์ 4 ประการ (Four Groups of Objectives) ในปี ค.ศ.1938 ได้แก่ หนึ่ง ความเป็นผู้มีสติการแห่งตน สองความสามารถในการประกอบอาชีพ สามความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง สี่ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และผ่านบัญญัติ 10 ประการ (Ten Imperative Needs) ในปี ค.ศ.1944 ได้แก่ หนึ่งชีวิตครอบครัวที่ดี สองการเป็นผู้มีสุขภาพดี สามการเป็นผู้มีสติการแห่งตน สี่ความเป็นผู้ฉลาดในการบริโภค ห้าการใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ หกความสามารถในการประกอบอาชีพ เจ็ดความเข้าใจการเป็นพลเมืองดี แปดการเป็นผู้มีจรรยาและศีลธรรม เก้า ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และสิบความสามารถในการคิดและเรียนรู้ และในปัจจุบันซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในสหรัฐอเมริกาเพื่อ หนึ่ง สร้างความสามารถทางวิชาชีพ สองสร้างความสามารถส่วนตัวและชีวิตครอบครัว สาม สร้างความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองและสังคม สี่สร้างความพึงพอใจในตนเองทุกยุคทุกสมัยของการดำเนินการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ก็ยังคงบรรจุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของบุคคล เพื่อความมั่นคงของครอบครัว เพื่อความมั่นคงของสังคม และเพื่อความมั่นคงของประเทศ ไว้เสมอ

ประเภทของสถาบันที่ดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบในสหรัฐอเมริกามีองค์การใหญ่ ๆ อยู่ 3 ประเภท คือ

1. รัฐบาลและมูลนิธิ ประเภทนี้รัฐบาลให้การสนับสนุนในด้านการเงินและการโฆษณาเผยแพร่ รัฐบาลจะให้การช่วยเหลือในด้านการพัฒนามากกว่าการควบคุม โดยรัฐบาลยึดหลัก 2 ประการคือ ประการที่หนึ่ง รัฐบาลไม่ควรมีบทบาทในการจัดบริการและยุ่งเกี่ยวกับระบบสังคม ถ้าหากว่าการจัดนั้นจะจัดให้มีประสิทธิภาพได้โดยหน่วยงานเอกชน ประการที่สอง รัฐบาลหรือหน่วยงานที่สูงกว่าไม่ควรดำเนินงานไม่ว่าเรื่องใด ๆ ถ้าหน่วยงานของรัฐในระดับที่ต่ำกว่าสามารถปฏิบัติให้สำเร็จได้ รัฐต่าง ๆ จะมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางการศึกษานอกระบบ รัฐบาลกลางจะจัดสรรงบประมาณให้แก่รัฐเพื่อจ้างบุคลากรในระดับรัฐและขอรับรองให้องค์กรต่าง ๆ ของรัฐให้ความร่วมมือ ปัจจุบันมักจะมีบุคลากรอย่างน้อย 1 คน ในแผนกการศึกษาของรัฐที่มีความรับผิดชอบในงานการศึกษานอกระบบ มูลนิธิเอกชนก็เหมือนรัฐบาลกลางและรัฐบาลแห่งรัฐเพราะมูลนิธิเอกชนมีบทบาทเป็นผู้นำโดยเลือกสนับสนุนด้านการเงินแก่งานวิจัยและกิจกรรมการศึกษานอกระบบ มีมูลนิธิที่สำคัญ 3 มูลนิธิ ได้แก่ มูลนิธิคาร์เนกี มูลนิธิเคลล็อก และมูลนิธิฟอร์ด โดยมูลนิธิคาร์เนกีสนใจในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ ทฤษฎีที่นำหน้าและความสำเร็จของการศึกษานอกระบบ ส่วนมูลนิธิเคลล็อกให้ความสนใจจัดตั้งที่พักสำหรับโครงการการศึกษานอกระบบที่เป็นการศึกษาต่อเนื่องทั้งในประเทศและนอกประเทศ และสำหรับมูลนิธิฟอร์ดจะมีอิทธิพลมากที่สุด เพราะเป็นผู้ให้ทุนการศึกษาผู้ใหญ่ ทุนนี้ให้เงินจัดตั้งศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นการศึกษานอกระบบ และเป็นบันไดในการพัฒนาตำรา วารสารในสาขาวิชาการศึกษานอกระบบ

2. ศูนย์ฝึกอบรม การฝึกอบรมผู้นำทางการศึกษาผู้ใหญ่ในการศึกษานอกระบบมีลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานอยู่ 2 แบบ ได้แก่ การฝึกอบรมด้วยตนเอง และการฝึกอบรมจากภายนอก ซึ่งได้แก่ การฝึกอบรมในองค์กรต่าง ๆ หรือจากผู้อำนวยการนอกองค์กร และจากศูนย์ฝึกอบรมของมหาวิทยาลัย เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีเอกัตบุคคล และกลุ่มที่ปรึกษาเอกชนจัดโครงการฝึกผู้นำสำหรับโครงการต่าง ๆ

3. สมาคมทางด้านวิชาชีพ สมาคมวิชาชีพสำหรับนักการศึกษาผู้ใหญ่มีเพียงสมาคมเดียว คือ สมาคมการศึกษาผู้ใหญ่แห่งสหรัฐอเมริกา สำหรับสมาคมอื่นเป็นสมาคมที่จัดตั้งโดยนักการศึกษาทางการศึกษานอกระบบในกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความสนใจเฉพาะเรื่องที่สนใจตรงกัน หรือมีเจตนาเป็นสมาชิกองค์กรใดองค์กรหนึ่ง ในปี ค.ศ.1964 กลุ่มระดับชาติจัดตั้งสมาคมวิชาชีพ ซึ่งให้ความสนใจในการศึกษานอกระบบที่ผู้ใหญ่สนใจร่วมกัน เป็น องค์การคณะกรรมการการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น

ลักษณะหลักสูตรการจัดการศึกษานอกระบบในสหรัฐอเมริกานั้นกว้างขวางมาก นับแต่วิชาที่สอนสำหรับเด็กไปจนถึงวิชาชีพ การพัฒนาบุคลิกภาพ การปรับปรุงชีวิตครอบครัว เรื่องศาสนา เป็นต้น การจัดหลักสูตรให้ผู้เรียนจะจัดขึ้นตามความเหมาะสม ความจำเป็น ความต้องการ

ของผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่ทุกหลักสูตรที่จัดให้ผู้เรียนเรียนจะบรรจุหรือสอดแทรกเนื้อหาในการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของบุคคล เพื่อความมั่นคงของครอบครัว เพื่อความมั่นคงของสังคม และเพื่อความมั่นคงของประเทศ ไว้อยู่ตลอดเวลา

ขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษานอกระบบในสหรัฐอเมริกา สามารถแยกได้ดังนี้

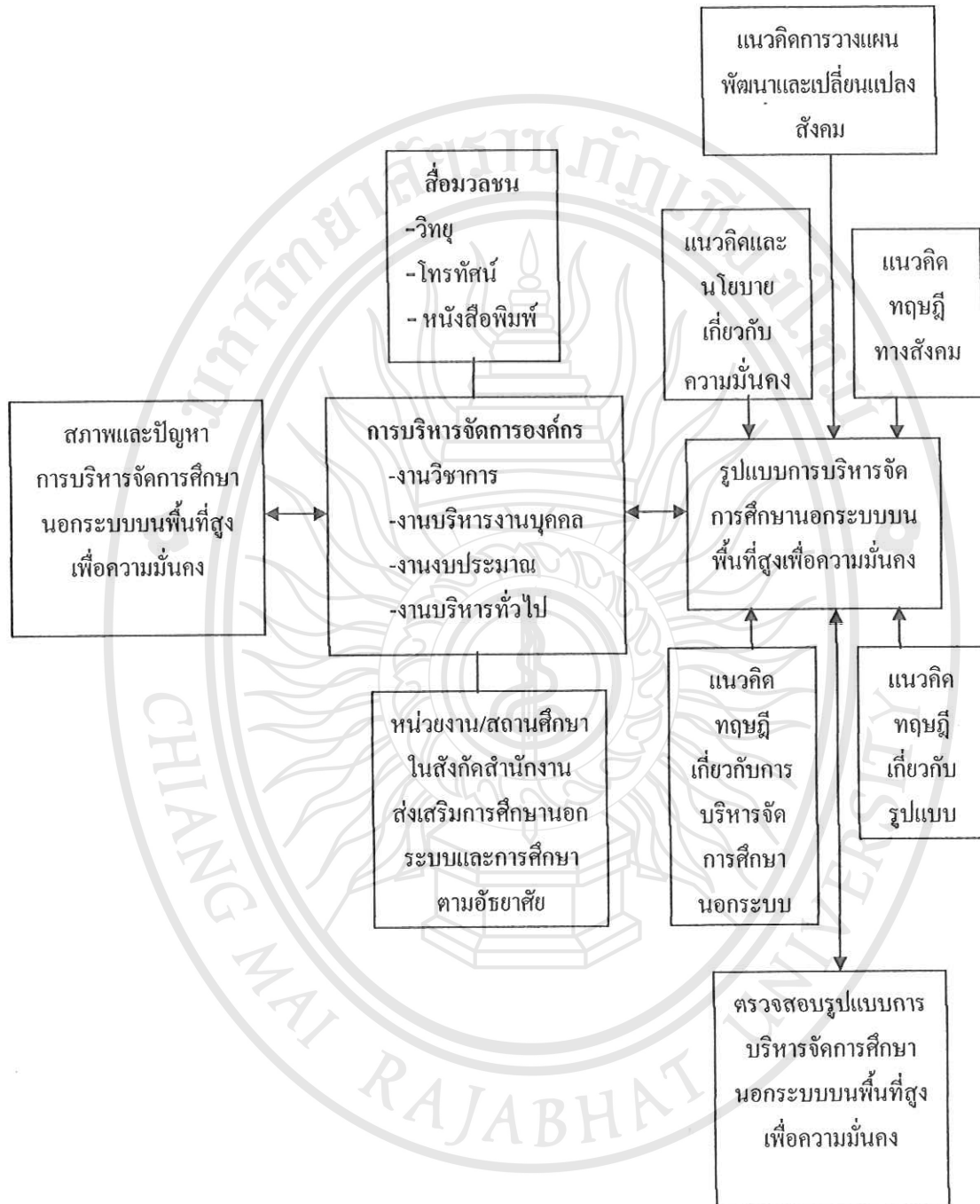
1. การศึกษานอกระบบประเภทวิชาสามัญ จัดให้แก่กลุ่มผู้พลาดโอกาสการศึกษาในเยาว์วัย แบ่งเป็น ระดับประถมศึกษา ซึ่งมุ่งเตรียมประสบการณ์หรือพื้นฐานสำหรับเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อมุ่งเตรียมประสบการณ์หรือพื้นฐานสำหรับเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา ส่วนใหญ่จะใช้หลักสูตรของสถานศึกษาที่เรียนในระบบทั่วไปมาสอน เพราะการศึกษาในช่วงนี้สำคัญมากสำหรับการวางพื้นฐานของชีวิต ความรับผิดชอบในการเป็นพลเมืองที่ดี การมีคุณธรรม ศีลธรรมที่จะรับผิดชอบต่อครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และการเข้าทำงานหรือเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น และระดับสูงคือระดับวิทยาลัย ระดับมหาวิทยาลัยจะจัดขึ้นเป็นประเภทภาคค่ำ จัดให้สำหรับบุคคลที่ไม่สามารถเข้าเรียนในฐานะนักศึกษาธรรมดาได้
2. การศึกษานอกระบบประเภทอาชีพศึกษา จัดให้แก่กลุ่มผู้สนใจ กลุ่มผู้มีความจำเป็น และกลุ่มผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา ลักษณะวิชาชีพที่จัดให้จะจัดแบ่งออกเป็นหมวดได้แก่ หมวดการค้าและอุตสาหกรรม หมวดการฝึกงานเพื่อให้มีทักษะด้านวิชาชีพในวิชาเทคนิค
3. การศึกษานอกระบบเพื่อพัฒนาความเจริญทางวัฒนธรรมและตัวบุคคลเนื้อหาวิชาไม่เกี่ยวกับอาชีพของผู้มาเรียน เช่น วรรณคดี ดนตรี การแสดง เป็นต้น
4. การศึกษานอกระบบประเภทพื้นฐาน จัดให้แก่กลุ่มบุคคลผู้ไม่รู้หนังสือจัดขึ้นโดยอาศัยงบประมาณแผ่นดิน สถานที่จัด จัดทั้งในชนบทและในแหล่งที่มีผู้ไม่รู้หนังสืออาศัยอยู่
5. การศึกษานอกระบบประเภทกิจการสาธารณะ จัดเพื่อให้เข้าใจปัญหาภายในประเทศ ปัญหาระหว่างประเทศ เพื่อสร้างให้ประชาชนสนใจและมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ
6. การศึกษานอกระบบประเภทวิชาการเรือนและชีวิตครอบครัว จัดให้แก่กลุ่มผู้สนใจ จัดแนะนำการเลี้ยงเด็ก การเรือน ความสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นต้น
7. การศึกษาระบบสำหรับผู้สูงอายุจัดให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ จัดโครงการให้การศึกษาเพื่อบุคคลผู้สูงอายุเอง และกลุ่มบุคคลผู้ทำงานและดูแลผู้สูงอายุเพื่อดูแลและช่วยเหลือผู้สูงอายุ
8. การศึกษานอกระบบสำหรับเยาวชนนอกโรงเรียน จัดให้แก่กลุ่มเยาวชนที่อยู่นอกโรงเรียน เพื่อฝึกอบรมการเป็นผู้นำ การบริการชุมชน และจัดโครงการแนะแนวสำหรับเยาวชน

9. การศึกษานอกระบบสำหรับผู้ไม่สมประกอบเป็นการจัดโครงการการศึกษาที่จัดให้กับบุคคลผู้ไม่สมประกอบให้สามารถอยู่ในสังคมได้เป็นปกติสุข และบุคคลผู้ทำงานและทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ไม่สมประกอบให้สามารถช่วยเหลือและดูแลผู้ไม่สมประกอบได้ด้วยความเข้าใจ

10. การศึกษานอกระบบ สำหรับการพัฒนาชุมชน จัดให้แก่ผู้นำชุมชน อาสาสมัคร และประชาชนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ แสดงถึงสภาพและปัญหาในการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคง ในส่วนองค์ประกอบหรือระบบย่อยขององค์กรด้านการบริหารจัดการด้านวิชาการ ด้านบริหารงานบุคคล ด้านบริหารงบประมาณ และด้านบริหารทั่วไปในการปลูกฝังและส่งเสริมให้บุคคลบนพื้นที่สูงเกิดความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ขององค์กรสื่อมวลชน คือ วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ที่ให้ข่าวสารข้อมูล และสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่จัดการศึกษานอกระบบ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคง โดยตั้งอยู่บนฐานแนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับความมั่นคง แนวคิด ทฤษฎีทางสังคม แนวคิดการวางแผนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แนวคิด ทฤษฎีการบริหารจัดการศึกษานอกระบบ และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ เมื่อกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการศึกษานอกระบบบนพื้นที่สูงเพื่อความมั่นคงได้แล้ว จึงนำรูปแบบดังกล่าวไปตรวจสอบประสิทธิภาพของรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย